

Orosz Gábor:

A nyíregyházi evangélikus tanítóképző szervezésének és indulásának története

A tanulmányt alapozó történeti kutatások dr. Margócsy József főiskolai főigazgató úr biztató kezdeményezésére az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején történtek. Az ezekből a kutatásokból írt tanulmány megjelent: A nyíregyházi evangélikus tanítóképző szervezésének és indulásának története – In: Szabolcs-Szatmár Megyei Helytörténetírás V–VI. k. – Szerk.: Gyarmati Zsigmond – Nyíregyháza, 1985, 158–236. p. – A tanulmány elektronikus változatának elkészítésénél – az 1985-ben publikált szövegen – szerkesztési (végjegyzetek helyett lábjegyzetek), stiláris és értelmezési módosításokra került sor. (A szerző reméli, hogy a történetfilozófiájában – a „történeti fejlődés,” a „történeti értékelés” megítélésében – bekövetkezett változások, történeti narratívája 2006-ban készített elektronikus változata esetében is, megtartotta az 1985-ben megjelentett szövege történettudományi értékeit.)

Hazánk iskolatörténetében a 19. század első felét, mint a feudális iskola-rendszer és pedagógiai gyakorlat válságát, a magyar polgári közoktatási rendszer elméletének megfogalmazását és a gyakorlati megvalósítás kísérletei idejét jellemezhetjük. A megoldási kísérletek az iskolák életében egy lassú, csak több év vonatkozásában észrevehető átalakulással jártak. A reformkorban, a 18. századra még jellemző feudális közoktatási gyakorlatban olyan változások történtek, amelyek elemeiben a polgári köznevelés és pedagógiai gyakorlat felé mutattak, még ha a rendszer egészében – általános vonásaiban, pedagógiai alapjaiban – feudális maradt is.

A feudális nevelés egyik legjellemzőbb sajátossága – az egyházak alapvető szerepe az iskolák fenntartásában és irányításában – reformkori nevelésünkben is érvényesült. Az iskolák és a nevelésügy területén az államhatalom közvetlen befolyásának kívánalma és az egyházak vezető szerepének csökkentésére tett kísérletek nem eredményeztek lényeges változást, és a radikális baloldali elképzeléseket leszámítva (ezek is inkább közvetlenül 1848 előtt, ill. 1848 nyarán fogalmazódtak meg) nem is születtek olyan változást sürgető elképzelések, amelyek az egyházak befolyásának, iskola-fenntartó jogainak radikálisabb csökkentését óhajtották volna. Az udvar rendeletei, az országgyűlés bizottságainak közoktatási tervezetei messzemenően figyelembe vették és érvényesítették az egyházak érdekeit, s legfeljebb csak hosszú változás eredményeként képzelték el a viszonylagosan önálló – de az egyháztól még ekkor sem következetesen elszakított – iskola kialakítását. Az 1848-as népiskolai törvényjavaslat a „közös iskola” eszméjének megvalósításával ugyan megszüntette volna a felekezeti ellentétek iskolákra káros hatását, de változatlanul jelentősnek hagyta az egyházak súlyát az egész iskolarendszerben. Megfigyelhetjük, hogy azok az iskola politikai és iskolareform-törekvések, melyeket nem az egyház képviselői fogalmaztak meg, többségükben az egyházakkal együtt, sokszor az egyházi iskolákra építve, de legalábbis az egyházi érdekeket figyelembe véve születtek. Ugyanakkor az egyházak – mint az iskolák tényleges fenntartói, vezetői – sem zárkóztak el egyes polgári jellegű követelések teljesítésétől. Képvisel-

lőik sok esetben a reformpolitikussal együtt kezdeményeztek, majd tevékenyen küzdöttek egy-egy az iskoláztatás felemelését akaró reformeszmé megvalósításáért. Az egyházak csak akkor és ott váltak a polgári iskolareform-törekvések akadályozóivá, és szálltak szembe az iskola átalakítását célzó tervekkel, amikor az elképzelések az egyházi érdekekkel kerültek ellentétbe, amikor azok az egyházak iskolairányító szerepének csökkentésével jártak volna együtt. Így küzdöttek a „közös iskolákra” épülő közoktatási rendszer eszméje ellen, amely az állami irányítást az egyházi befolyás fölé kívánta emelni. Hasonlóan nem támogatták a népiskola ingyenességének gondolatát, amely anyagi veszteséget jelentett számukra, felléptek az állami könyvkiadás, az egységes tankönyvek terve ellen stb. Az egymásra épülő, az iskolafokokat jól elhatároló iskolaszervezet megvalósítása, a tananyag reálisabb és hasznossági szempontú összeállítása (természetesen a vallási tételekkel összeegyeztethető, a vallásos ismeretek mennyiségi csökkenése nélküli tananyag esetén), a tankötelezettség meghatározása, az anyanyelvi oktatás kérdései stb., olyan területek, ahol az egyházi törekvések nem voltak ellentétben a reformpolitikuskok közoktatási eszméivel.

A reformpolitika és az egyházi törekvések viszonylagos egysége szintén megfigyelhető az önálló tanítóképzés kialakításának hazai történetében. Az iskolák bármilyen, még legminimálisabb fejlesztése is megkívánta a tanítók szakmai képzését és e célnak megfelelően egy olyan önálló szakiskola felállítását, amely a tanítói pályára készít fel. A tervezett iskolát az iskolarendszer egészébe kellett beépíteni. – Az 1777–1868. terjedő időszakban általánosan elfogadott és támogatott törekvéssé vált hazánkban az önálló tanítóképző szükségességének gondolata, és ezen időszakban alapították meg az első ilyen intézeteket.

A 18. század közepéig a tanítóképzés egyik határozatlan, de legalább iskolához szervezett (intézményi) formája a papképzéshez kapcsolódott. Az I. Ratio elválasztotta ugyan a tanítóképzést a papképzéstől, de nem hozta létre a tanítóképzés önálló, általános képzésre épülő szakiskoláját, hanem az alsó fokú és általánosan képző iskolák típusához kapcsolta azt. A tankerületenként megszervezésre kerülő ún. norma-iskola – mely a tanítók képzését lett volna hivatva ellátni – lényegében az alsó fokú iskoláknak egyik fajtájához, a „nagyobb városi iskolákhoz” sorolódott. Benne az általánosan képzés a szakképzéssel kedvezőtlenül, a szakképzés elméleti alapjainak hiányával olvadt össze.

Az első önálló magyar nyelvű tanítóképző, amely már nemcsak a papképzéstől független, de önálló szakiskola is, 1828-ban, Egerben szerveződött meg. A római katolikus egyház, az egri érsekség létesítette. 1868-ig

azonban – a népiskolai tanítók képzésének törvényi formában való rendezéséig – tovább éltek hazánkban a tanítóképzés különböző intézményesített és nem intézményesített formái. Az intézményi formákban folyó képzés közös sajátossága volt azonban – akár egy másik iskolához csatolva másodlagosan, akár önálló iskola formájában elsőrendű feladatként végezték is a képzést –, hogy egyházi keretek között működtek.

A papképzéssel összefonódó tanítóképzésből induló és a népiskolai tanítók nevelésének egyedüli intézményesített formájává váló önálló, szakiskolai tanítóképzők kialakulásának folyamatában jelentős, és szervezeti, tartalmi sajátosságai alapján a történelmi változás irányába mutató volt a hazánk keleti felében elsők között szervezett önálló tanítóképzők egyike: az ágostai hitvallású evangélikusok tiszai egyházkerületének nyíregyházi tanítóképzője.

I.

A nyíregyházi működési ideje

Az intézetben 1847 októberében kezdődött el a tanítás. Sajnos, 1848 őszétől tízéves szünet következett, és az 1850-es években lényegében újra kellett szervezni az iskolát, amely azután 1859–1873. ismét Nyíregyházán működött. Innen 1873-ban Eperjesre költözött.

E dolgozat célja, hogy az ágostai hitvallású evangélikus egyház („evangélikus egyház” vagy csak „ev. egyház”) tiszai egyházkerülete tanítóképzőjének történetéből a megalapítás (1836–1847) és a nyíregyházi működés első időszakát (1847–1848) elemezze. A nyomtatásban viszonylag kevés, és elsősorban az eperjesi időszak feldolgozását adó iskolatörténeti munkákban csak utalások találhatók a nyíregyházi évekre.¹ Így elsődlegesen a kor levéltári forrásainak felkutatása és megismerése tette lehetővé, hogy valamilyen nyire is rekonstruálni és elemezni tudjuk az iskola indulásának történetét.²

¹ A dolgozathoz felhasznált legfontosabb irodalomból ld:

- Simkó Endre, Sas János és Hörk József – az eperjesi kerületi kollégium történetére vonatkozó munkái;
- Szelényi Ödön és Sebestyén Gyula művei;
- Bánhegyi István: A nyíregyházi evang. tiszakerületi néptanítói képezde ismertetése és működése című tanulmány nem történeti jellegű feldolgozását adja az intézet szervezésének és működésének, hanem az 1860-as évekre egyik legfontosabb forrás.

² Átnéztük a Tiszai Evangélikus Egyházkerület Levéltára (=TEKL), a Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezeti Levéltár (=NYEL), és a Nyíregyházi Állami Levéltár (=NYÁL) tanítóképzővel foglalkozó anyagát. Az 1830–1875 között keletkezett iratok-

Az intézet megnevezésének formái

A képző megnevezésének több változata fordult elő a forrásokban:

„Az ág. h. ev. tiszai kerület nyíregyházi tanítóképezdéje” – az 1866/67-es tanévről készült évkönyvben;

„Oskola Tanítókat képző Intézet” – az 1838-as rimaszombati egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyvében;

„...Nyíregyházi néptanító képezde...” – az 1848. március elején készült országos gyűjtést indító felszólításban;³

„... néptanítókat képzendő intézet (= képezde, Seminarium) ...” – az 1858-as nyíregyházi egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyvében ismertetett „képezdei szervezési terv”-ben;

„...Nyíregyházi kerületi tanítóképezde ...” – az 1868-as iglói kerületi gyűlés jegyzőkönyvében;⁴

Gyakran a „tanítóképezde,” vagy a „tanítói képezde” mellett, különösen az iskola történetének első éveiben, a „tanítói Seminarium” vagy egyszerűen csak „Seminarium” megnevezést használták.

A képző történetének adatai, és számtalan akadállyal terhes működésének megismerése három területen adott módot következtetésekre, összefüggések megállapítására. A történelmi tények elemzését is lényegében e három szempontnak együttes alkalmazásával végezzük.

– Az első, és számunkra legfontosabb kérdés a képző működésének hazai neveléstörténeti – szűkebben iskolatörténeti – jelentősége. Mint előbb

kal dolgoztunk. – A két egyházi levéltárban nagyszámú, az állami levéltárban nagyon kevés képzőre vonatkozó forrást találtunk. – A hegyaljai egyházmegye irataiba is betekintettünk, az Evangélikusok Országos Levéltárában is talákoztunk ilyen iratokkal. Ezekben az iratokban azonban alig találtunk említést az iskoláról. – A további kutatás során a VKM levéltárának áttekintése (1848 ill. 1867–1875) azokról a kísérletekről adhat bővebb tájékoztatást, melyek a tanítóképző állami intézetté szervezése érdekében történtek.

³ Az 1866/67-es tanévről készült évkönyv másolatát olvastuk. Az eredeti sem a két egyházi, sem az állami levéltárban nincs meg.
TEKL. Közgyűlési iratok III/2. 1831–1838
NYEL. III. leveleskönyv (=Lev. k.) 244.

⁴ TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859
1858. szept. 14–15. – Nyíregyháza, Közgyűlési jegyzőkönyv (=Kgy. jkv.) 21. bejegyzés (= bej.).

utaltunk rá, a nyíregyházi képző első önálló tanítóképzőink egyike, a magyar evangélikus egyházban az első ilyen jellegű intézmény volt. Kialakulása szorosan összefonódott a reformkor közoktatáspolitikai törekvéseivel, élete mindazzal, ami a reformkor, az abszolutizmus, majd a kiegyezés utáni években a pedagógusképzést jellemezte hazánkban.

– A második szempont az intézet egyházi jellegéből adódott: az a szoros kapcsolat, amely a képző története és az evangélikus egyház – a tiszai egyházkerület – története között fennállt. Az egyházkerület valláspolitikai sajátosságai állandóan és sok esetben közvetlen meghatározóként mutatkoztak.

– A harmadik összefüggés Nyíregyháza város történeti sajátosságaihoz kapcsolódik. Bár a rendelkezésre álló és feldolgozott forrásokban a város és az intézet kapcsolatára találtuk a legkevesebb adatot, mégis az egész dolgozat hozzá kíván járulni Nyíregyháza város múltjának megismeréséhez is, segíteni kívánja a városban élő Bessenyei György Tanárképző Főiskola történetének, helyi előzményeinek megismerését.⁵

A protestáns egyházak és a népoktatás

A protestáns egyházak – születésüktől kezdve – foglalkoztak a népoktatás, népnevelés kérdéseivel. Iskolapolitikájukat általánosan jellemezte a népoktatás-központúság. Igaz, hogy a hazai protestáns iskolázás történetét vizsgálva a kollégiumok életében és működésében találjuk a legtöbb, a változás irányába mutató vonást. Alsófokú iskoláik elhanyagoltabbak, állapotuk nemcsak mai szemmel nézve mutatott kívánnivalót, mégis azt állíthatjuk, hogy a protestáns egyházak sohasem voltak közömbösek a népnevelés problémái iránt. A reformkorban a protestáns egyházak tevékenységében – országos, kerületi vagy egyházközségi szinten – végi lehet követni az alsóbb iskolák javítására irányuló munkát.

Közjogi alap: 1790. XXVI. tc.

Iskolapolitikájukat az egyházpolitikával összefonódva – annak részét képezve – meghatározta a protestáns egyházi autonómia elve. Az 1790-es XXVI. tc. biztosította mindkét protestáns egyház vallásszabadságát, és ezzel

⁵ A tanulmány első megjelenése (1985) és elektronikus változatának elkészítése (2006) között a Bessenyei György Tanárképző Főiskola megszűnt. A főiskola jogutódja a Nyíregyházi Főiskola lett. A Nyíregyházi Főiskolán, az 2006/2007-es tanévben, képeznek tanítókat és alsó fokú iskolai szaktanárokat is. Tanulmányunk – értelemszerűen – csupán a Nyíregyházi Főiskola nevelőképző részének történeti megismeréséhez járulhat hozzá.

együtt iskolaállítási és vezetési szabadságát. Ez a törvény kimondta, hogy szabadságukban áll a protestánsoknak „... az jövőben azon helyekre is ... melyekben szükségesnek vélik ... iskolákat ... hol gyakorlatuk van, minden további folyamodás nélkül felállítani vagy helyreállítani ...”⁶ Az ötödik pontban részletezték az iskolaállításban és fenntartásban az egyházak jogait. Jogukban áll „... bármely iskoláik részére úgy helybeli, mint felsőbb, mint legfelsőbb tanfelügyelőket vagy gondnokokat hitvallásuk tagjai közül választani; a tanítás és tanulás módját, szabályát és rendjét ... megállapítani ...” A törvény „örök időkre” biztosította, hogy a protestánsok gyűléseiken döntsenek iskoláik kérdéseiről, bár mint megkötést elrendelte, hogy az iskolákra érvényben marad az „... Ő felsége legfőbb királyi felügyelete” és a közoktatási rendszerre vonatkozó „... a karok és rendek alázasatos előterjesztéséhez képest Ő felsége által ... meghatározandó” törvények a protestáns iskolákra is „egyaránt ki fog terjesztetni.”⁷

Az autonómia – az 1790-es törvény – messzemenő érvényesítése jellemezte a reformkorban is mindkét protestáns egyház iskolapolitikáját. Szembeszálltak minden olyan törekvéssel, amely az autonómia tényleges vagy vélt korlátozását jelentette volna. Így az 1806-os II. Ratio Educationis rendelkezéseivel éppúgy, mint az evangélikus tanítóság törekvéseivel, hogy a tanítók – egyházi kereteken belül – külön renddé szerveződjenek és az egyház iskolapolitikájának irányítói legyenek.

Iskolaszabályzatok, tervezetek

1800 és 1868 között az egységes, egymásra épülő iskolarendszert, egységes tananyagot, követelményt és értékelést biztosító iskolai szabályzattervezetek sora született az evangélikusoknál. Többségük célja az volt, hogy „egységes tanrendszert” alakítsanak ki az ország egész területén az evangélikus szuperintendenciák minden iskolájában.

Az 1806-ban megjelent Schedius Lajos által készített átfogó tanterv (*Systema rei scholasticae evangelicorum aug. confessionis in Hungaria*) valóban átölelte az iskola egész életét és szervezetét. A szuperintendenciák azonban éppen autonóm jogaikra hivatkozva nem vezették be a tantervet. „Minden intézet külön tantervet szeretett volna megállapítani és a felügyelet legfeljebb az olyan testülettől vette szívesen azt (tantervet, vagy tantervi

⁶ 1790, XXVI. tc. 2 – A hatályos magyar törvények gyűjteménye (1000–1911) – Szerk.: Márkus Dezső – Bp. 1912, I. k. 161. p.

⁷ 1790, XXVI. tc. 5 – Uo. 162. p.

javaslatot) mely az iskola fenntartásához hozzájárult.”⁸ Lényegében az átdolgozott 1837-es Schedius-féle javaslat, de még az 1841-es zay-ugróczy tanácskozáson kidolgozott ún. zay-ugróczy tanterv („A Magyarhoni ágost. hitv. evangélikusok iskolai rendszere”) sem került általánosan bevezetésre. Pedig ez utóbbit, 1842-ben az egyetemes gyűlés is elfogadta. Az állandó módosítások, huzavona ellenére a tantervi javaslatok és viták – különösen a zay-ugróczy tanterv – mégis az egyesítés irányába hatottak. A szuperintendenciák ha egészében nem is valósították meg iskoláikban, de iskolapolitikájukban – elfogadott szabályzataikban, tanterveikben – figyelembe vették e javaslatokat. Jellemző az egyesítési törekvésektől való tartózkodásukra és a kerületi autonómia féltésére, hogy a nyíregyházi ev. egyházköztség 1841. jún. 11.-én utasítást adott a zay-ugróczy tanácskozásra menő nyíregyházi követeknek, hogy az egyház nevében „tisztelkedjenek” a főfelügyelőnél, de „... egyébberánt az Egyház nevében és képében más semminémű tárgyba ne bocsájtkozhassanak.”⁹ Még az 1848. jún. 29.-én tartott egyházközségi gyűlés is megfogalmazta az esperességi gyűlésre utazóköveteinek „... az iskolaüggyel kapcsolatos kérdéseknél ... hogy amely egyházi jogaink az országos egyformaság kivihetőségét akadályozni nem fogják, annyiban igyekezzék az esperességi küldöttség jogainkat feltartani.”¹⁰

Összegezően mutatott rá Székács József (a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok szerkesztője) 1842-ben az autonómia elv iskolákra káros hatására: az egységes és fejlett protestáns iskolaszervezet kialakulása akadályozásának főokát „... azon szép szabadságban kell keresnünk, mely szerint iskoláinkat minden külső befolyástól függetlenül rendezhetjük el, ’s azon meg bocsájtható hiedelemben, hogy azon tervek, melyet egyik vagy másik iskolatanács követ, legalább valamivel jobbnak kell lennie egyéb tudományos intézetekben divatozó terveknel ... a legnyomósabb saját tehetetlenségünk és az édes halogatás, mely a tárgyat fontossága miatt addig érlelteti, míg bekövetkezik reá, mint minden gyümölcsre, azon fermentáció, mely az enyészetnek legbizonyosabb előkövete.”¹¹

⁸ Szelényi Ödön (1919) 124. p.

⁹ NYEL. Egyházközségi Gyűlési jegyzőkönyv (=Gy. jkv.) 1820–1847
1841. júl. 11. – Gy. jkv. 387. bej.

¹⁰ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1848–
1848. jún. 29. – Gy. jkv. 39. p. 4.

¹¹ Székács József: Iskolai dolgok – Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok (=PEI.) 1842, 1. évf. 6. sz. 67. p.

Az „édes halogatás,” sok esetben a valóban meglévő „tehetetlenség” és a szuperintendenciák összefogását akadályozó mereven értelmezett autonomia – „a szép szabadság” – káros hatása a tanítóképzés fejlesztésének ügyében, a nyíregyházi képző felállításának több mint egy évtizedes gyötrelmében is megfigyelhető.

A már említett iskolai szabályzattervezetek mindegyike többé-kevésbé érintette a tanítóképzés kérdéseit is. A megszületésük körüli vitákkal és a bevezetésükért folyó harccal párhuzamosan alakult a tanítóképzés problémájának megoldására tett kísérletek története. Történetileg ez a tény is igazolja, hogy a pedagógusképzést szolgáló intézetek változása mindig együtt haladt, azon iskolák változásával, amelyek tanulóit kívánta nevelni, képezni.

A tiszai egyházkerület 1836-os iskolarendje

A nyíregyházi evangélikus képző történetének kezdete is lényegében az 1836-os Nyíregyházán tartott egyházkerületi gyűlés munkájával indult. Ekkor a tiszai egyházkerület, látva az 1806-os Schedius-féle tanterv bevezetésének reménytelenségét, a kerület iskoláinak önálló iskolai szabályzatot dolgozott ki és fogadott el.

Az előkészítő munkák már 1834. jan. 15.-én az eperjesi iskolai tanácskozáson megindultak. A tervjavaslatot készítő bizottság 1836. július 25.-én, Nyíregyházán rögzítette végleges formájába a szabályzatot, amit július 27.-én a kerületi gyűlés határozatával mint kötelezőt megerősített. A szabályzat a kerület kollégiumainak, líceumainak, gimnáziumainak és bármiféle iskoláinak szervezeti és nevelési rendjét adta (Ratio institutionis et educationis Collegio, Lyceis, Gymnasiis et quibusvis Scholis Inclutae ac Venerabilis Superintendentiae Cis-et Trans Tibiscanae). Az 1850-es évek végén, a 60-as évek elején például a tanítók járandóságainak megállapításánál még mindig erre a szabályzatra hivatkoznak a források. Ez jelzi, hogy 1848 után sem a zay-ugróci tantervhez igazodtak a kerületben, hanem sokkal inkább az 1836-os nyíregyházi rendszerhez. Az iskolai rend és szervezet módosítására, új szabályzat kidolgozására az 1858–64-es években – az újjászervezett nyíregyházi tanítóképző igazgatójának tervezete alapján elindult munkálatokban került sor. A Noszág-Pálffy-féle tanterv, amit az egyetemes gyűlésen 1863-ban fogadtak el, 1868. nem került bevezetésre, attól kezdve pedig már az 1868-as XXXVIII. tc. lett a népiskolai intézmények szervezetének és életének jogi meghatározója.

Az 1836-os kerületi iskolaszabályzat két fő részből áll: „... egyik az iskolák felszerelését és rendjét, a tanulmányok egymásra következő sorrendjét ...” adja, a másik azokat a különleges intézkedéseket sorolja fel, amelyek arra valók, hogy „...előmozdítsák a tisztas fegyelmet és az intézetek és tudományok üdvös virágzását.” Az első rész második pontjában a tanító képzés kérdéseiről szólnak: „Mivel a szemináriumok – ahol a jövőendő iskolamesterek neveltetnek és alakítatnak – létesítésének és felállításának szükségessége világos és kézzel fogható, hogy mégis míg az alakításukra szükséges költség még nem lenne elegendő, addig míg kedvező körülmények között tanítói szemináriumokat lehet létesíteni, addig ennek a kerületnek magasabb iskolai professzorai az egykori iskolamesterré lehető minden ifjak számára olyan intézkedések tételét segítsék, hogy őket a feladatuk betöltésére minden igyekezetükkel tisztességesen készítsék elő; minden egyes tudományt amelyeket a tanítói mesterek a gyerekeknek tanítanak, számukra különös módon adják elő; tanítsák meg őket a fogalmak kifejtésére; tanítsák meg azoknak tartalmát, de tartsák szem előtt a gyakori katekizálás tanításra való veszélyét ...”¹²

A tanítók „képzésének” formái

A tiszai kerület iskoláiban működő tanítók nevelésének és képzésének módjai az ország területén akkor fellelhető képzési formákkal voltak megegyezők.

A legelterjedtebb „képzési eljárás” volt a segédtanítóság gyakorlata. A különböző iskolákból – sokszor elemi iskolákból – a tanító kiválasztott jobban olvasó, író gyereket, vagy a gimnáziumban az ún. „tudós iskolában” egy-két évet (pl. a költészeti osztályt) elvégzett fiataalt és a nagy létszámú tanuló csoportok oktatására maga mellé állította segédnek. A fiatal segédtanító egy-két évig elleste a tanító „iskolamester” módszereit, és aztán arra törekedett, hogy egy egyházközség rendes tanítóvá válassza. A képzés számára lényegében ezzel be is fejeződött.

Szervezettebb, már intézményesítettebb formát jelentett, hogy az 1820-as évektől szinte mindegyik protestáns líceumban és főiskolán (kollégiumban) működő pedagógiai tanszék (pedagógiát oktató tanár) szemináriumain részt vettek a főiskola hallgatói. Pedagógiai, lélektani, logikai előadások voltak az eperjesi, a soproni, a pozsonyi főiskolákon vagy a pataki, a debreceni főiskolákon is. Itt elsősorban a nevelés elméletét – a „teorethikáját” – ismerték meg kiegészítésként az egyéb, elsősorban teológiai, tanulmányok-

¹² NYEL. III. Lev. k. 22 – Ld. még: Szabó József (1980).

hoz. Hiszen nemcsak a pedagógusi pályára készülő növendékek – ezek száma különben is nagyon kevés –, hanem a papi pályára készülők is részt vettek ebben a képzésben. A protestáns iskolázás végén a külföldi, főleg német egyetemekre kerülő fiatalok látogatásokat tettek a porosz, ill. szász tanítóképzőkben, tanító szemináriumokban. A külföldi útról hazatérve vagy közvetlenül iskolákhoz, vagy magánnevelőknek családokhoz kerültek. Legtöbbjük azonban nem a tanítóságot, hanem a papságot választotta foglalkozásának, hivatásának.

Az 1830–40-es években jelentkező és a pedagógusképzést megoldani akaró kísérletek közül külön jelentősége van a nem a főiskolákhoz kapcsolt képzési formáknak. Egyrészt a gimnáziumok egyes osztályaiban tanítottak pedagógiát. Az 1836-os nyíregyházi kerületi iskolarend is – az önálló szeminárium állításához szükséges pénz hiányában – a képzésnek ezt a módját kívánta fejleszteni. Lényegében az egyes felsőbb iskolákban kialakult gyakorlatot akarták életre hívni a gimnáziumokban is. Ez a megoldás azonban nem vált általánossá és nem is volt megfelelő. Vandrák András 1844-ben írt cikkében mutatott rá, hogy a gimnáziumok fő feladatainak sem tudnak eleget tenni, és áldatlan helyzet, hogy „... mindenben mindennek akarunk lenni ... Az általános encyclopaedisticus és aphoristicus képzés e részben is mindig felületes és kártékony maradand.”¹³ Ez a forma éppen a pedagógusi pályánál elengedhetetlen hivatás érzést nem fejlesztette ki, hiszen hasonlóan a főiskolai ifjúsághoz a gimnáziumi tanulók is csak kényszerből – mert rossz tanulmányi előmenetelük miatt más iskolába tovább nem léphettek, vagy mert a szülők szegénysége miatt tovább nem tanulhattak – választották a tanítóságot.

A tanítói pálya kényszerű választása az egyik legsúlyosabb hiányossága volt a főiskolák vagy gimnáziumok mellett szervezett képzési formáknak. Ehhez járult a képzés egyoldalú elméleti jellege. Ezt a két hiányosságot akarta megszüntetni és a szegény nép gyerekei közül népiskolai tanítókat nevelni Wimmer Ágost, aki Felsőlövön szervezte meg iskoláját 1845-ben. Ő a népiskola mellett alakította ki a tanítói szemináriumát és mintegy szervezetté és intézményesítetté tette a segédtanítói rendszerben lévő pozitív lehetőségeket. A népiskolai tanulók közül a legtehetségesebbeket az elemi ismeretek elsajátításával párhuzamosan pedagógiai ismeretekre is oktatta, és főleg nevelési gyakorlatot végeztetett velük. A tanítójelöltek Wimmer irányításával tanítottak is, majd a népiskola elvégzése után egy-két évig a Felsőlövön megszervezett nevelőintézetben dolgoztak mint nevelők, tanítók. Ezután kerültek különböző népiskolákba önálló tanítóknak. – Wimmer el-

¹³ Vandrák András (1844).

képzései a poroszországi, elsősorban a filantrópizmus nevelő intézeteinek pedagógusképző gyakorlatát tükrözték. Eredményei, a reformkor 40-es éveinek közepén, országosan ismertek voltak. Kezdeményezések történtek máshol is – például Szarvason – ennek a képzési formának a megvalósítására.

A tiszai ev. egyházkerület levéltári iratanyagát, a kerületi gyűlés jegyzőkönyveit végignézve azt tapasztaltuk, hogy a tanítóképzés megoldásának ezen lehetőségeit egyaránt alkalmazták, illetve számításba vették a képző megszervezésénél a tiszai kerületben.

Az önálló képző szükségességének pedagógiai indokaiból

Az 1836-os kerületi iskolaszabályzat – mint idéztük – már valamiféle önálló, vagy szervezetileg határozottan elkülönülő tanítói szeminárium fontosságáról is szólt. Némethy Pál 1842-ben a nyíregyházi képző felállításának körülményeiről írt cikkében így érvel: minden pályára előkészület szükséges, „... Majdnem egyedül a tanítói kar az, mely legalább honunkban a protestánsoknál, minden előkészületek s üdvös gyakorlatok nélkül kénytelen terhes és mindenkinél fontosabb hivatásába lépni ...” Akik tanítók lesznek sok mindent tanulnak, „... hanem az egyben mit legszükségesebb tudniuk, hogyan s miket kelljen majdan hivatalukban tanítaniok, szemügyre oktatás, tanács és gyakorlás nélkül hagyatnak. Az anyaiskolákban előadni szokott nevelésoktatást (pedagogica, methodica) valóban nem képezhet ügyes, alkalmas tanítókat ...” Nem elég csak tanítani a pedagógus pályára „...hanem szükséges annak lépcsőzetesen kifejlendő követésében és ügyes jártas tanító felügyelése alatt kiváltképp gyakoroltatnunk; hogy így mintegy beleéljünk előre jövő hivatalkba. E tanításbani gyakorlás pedig figyelemben sem vétetik intézeteinkben.” A tanítóképző intézet „... hasznos, egyszersmind kikerülhetetlenül szükséges ...” Itt a növendékek „... Egyrészt elméleti és gyakorlati terjedelmes oktatást nyernének, másrészt kénytelenülnének a leendő tanítók, hogy már korán eltökélnék magukat nagy hivatásukra. Mindenesetre, ha ügyes, alkalmas tanítókat óhajtok iskoláinkba: neveltetnünk, oktattatnunk, gyakoroltatnunk szükséges őket.”¹⁴

A tanítóképző állításának pedagógiai indokait – amely úgy tűnik kezdetől fogva megfogalmazódott a képzőért harcolók között – világosan megadta Némethy. A tanítói pályára készülők az elméleti ismeretek elsajátítása mellett – amit talán a főiskolákon folyó neveléstani szemináriumok is megadhattak volna – megkívánta a tanítási és nevelési gyakorlatban való aktív

¹⁴ Némethy Pál (1842).

résztvett. Vallották: a képzés lényege az elméleti alapokra épülő gyakorlat jó megszervezése. Csak a „gyakoroltatás” folyamatában alakulhat ki a tanítói munkához nélkülözhetetlen hivatástudat.

Vandrák András 1844-es cikkében felsorolta azokat a kifogásokat, aggályokat – egyben cáfolva is őket –, melyekkel az önálló képző felállítását ellenzők érveltek:

- a.) „...nem nagy mesterség a falusi, vagy városi elemi tanítóság, ... jó arra, ki ír, olvasni, jól zúgni (énekelni) s valahogy kintornázni képes ...”;
- b.) nem lesz elég növendéke az intézetnek, vagy túl sok lesz;
- c.) nem szükséges új önálló intézet, a gimnáziumhoz csatolva a képzést olcsóbban is el lehet érni;
- d.) hová helyezkednek majd el a tanítók, ha a község nem fogadja őket, mivel a szemináriumot végeztek, mint tanultabbak, nem fogják be érni a jelenlegi tanítói bérrel;
- e.) a tanultabb tanítók függetlenedni akarnak majd az egyháztól, szervezkedni kezdenek stb.¹⁵

A pedagógiai indokok elfogadása a kerületben

Az önálló kerületi tanítóképző megszervezését, a tanítás megindításának elhúzódtását azonban, véleményünk szerint, nem az intézet pedagógiai szükségességének és indokoltságának lassú vagy részleges felismerése okozta. Vandrák említett cikkében elsősorban ezt jelölte meg okként. A kerület evangélikusainak többsége – az egyházi vezetők és az egyházközségek tagjai egyaránt – indokoltnak tartották a képző felállítását. Ezt igazolja már az 1836-os szabályzat. Később is, 1838-tól kezdve, az egyházkerületi gyűlések mindegyikén szó esett a képzőről és az 1842-es iglói kerületi gyűlést kivéve minden alkalommal elég egységesen foglaltak állást a képző felállításának pedagógiai indokoltsága mellett. E megállapításunkat igazoló bőséges levéltári anyagból kettőt idézünk. Az 1842-es iglói gyűlésen először felszólalt ifj. Draskóczy Sámuel, a kerületi felügyelő fia „... az Egyházkerületi gyűlés figyelmét felhívná a népnevelésbeni azon nagy fogyatkozás pótlására, mely a tanítói pályára éppen nem készült, a tanításhoz nem értő s a növendékek belső bánásmódban többnyire járatlan Tanítók által okoztatik; – a tanítókat képző intézet létrehozását melegen ajánlván ...”¹⁶ A Draskóczy csa-

¹⁵ Vandrák András (1844).

¹⁶ NYEL. III. Lev. k. 107.

lád 1848. a kerület legjelentősebb világi vezetőit adta, az apa a kerület világi felügyelője és a képző főfelügyelője, leveleiben, felszólalásaiban és jelentős adományaival mindig az iskola mielőbbi megnyitását sürgette, segítette. Az 1844. febr. 2.-án kelt levelében írta a képzőről: „... engemet ezen tárgy igen érdekelt és érdekel, s valóban nem hittem, hogy ilyen lassan menekszünk elő ...”¹⁷

Hasonlóan felismerték a szeminárium fontosságát a nyíregyházi egyházközségben. Az 1840. július 14.-én kelt levelükben kérték a kerületet, hogy a képzőt Nyíregyházán szervezzék meg: „... Az ügyes iskola mesterek és orgonisták képzését tárgyzó Institutumnak, úgy a népnevelésre, mint szintén a templomi ájtatosság gerjesztésére leendő jótékony befolyását tudván méltányolni, ahoz mi is készek vagyunk a Tettes Fő Tisztelendő kerületnek segéd kezét nyújtani, de egyszersmind szívesen vennők, ha szerencsénk lehetne azt kebelükbe fogadni ...” A levélben a képzőről és szervezéséről mint „közhasznú Intézkedés”-ről olvashatunk és azt ha nem Nyíregyházán szervezik is meg, mint „teljes készséggel felsegéllendőt” kívánták támogatni. A városi tanács evangélikus tagjai a képző érdekeit mindig sikeresen képviselték a városi tanács ülésein. A kerületi gyűléseken a szervezés egy-egy lelassuló időszakában a nyíregyháziak sürgették mindig az ügyet, és a képzővel kapcsolatos tanácskozásokon való részvételük azt igazolja, hogy helyesen látták az iskolának a közoktatásban elfoglalt helyét. Még akkor is így volt, ha később, például 1848 nyarán, vagy az 1860-as években ellentétek – jobbra gazdasági természetűek – is jelentkeztek a képző vezetése és az egyházközség között.¹⁸

¹⁷ NYEL. III. Lev. k. 135.

Ld. még: TEKL. Közgyűlési iratok, III/3. 1839–1847.

1840. júl. 21. – Miskolc Kgy. jkv. 55. bej.

1841. aug. 17. – Rozsnyó Kgy. jkv. 32. bej.

NYEL. III. Lev. k. 129; 136; 150; 233; 241.

¹⁸ NYEL. III. Lev. k. 48

Ld. még: NYEL. III. Lev. k. 229, 270

NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847.

1841. jún. 4. Gy. jkv. 383. bej.

1844. jún. 23. Gy. jkv. 581. bej.

1844. jún. 20. Gy. jkv. 582. bej.

1845. márc. 9. Gy. jkv. 598. bej.

1847. jún. 6. Gy. jkv. 730. bej.

1847. aug. 1. Gy. jkv. 736. bej.

NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1848–

1848. okt. 15. Gy. jkv. 47. 1. 5. p.

1849. jún. 3. Gy. jkv. 60. 1. 2. p.

Az 1841-ben tartott rozsnyói kerületi gyűlés jegyzőkönyvének megfogalmazása, illetve Tavassy Lajos 1847. novemberében megjelent, a képző felállítását méltató cikke arra utalnak, hogy a kerületen belül a képző szükségét és fontosságát a többség belátta és csak nagyon kevesen lehettek azok – a forrásokban homályos utalások vannak csak erre –, akik a tanító-képző szükségessége ellen léptek fel.¹⁹

A szervezés „szellemi feltételi”-ből

Vandrák a képző megszületésének egyik legnagyobb akadályaként a „szellemi feltételek” hiányát jelölte meg. Indokolt volt azon aggodalma, hogy nagyon nehéz feladat lesz jól képzett tanárokat találni, akik közül kiválaszthatják a szeminárium megfelelő vezetőjét. A képző történetében végighúzódtott és mindig nagyon súlyos feladatot jelentett a tanárok megválasztása. Legtöbbször a kedvezőtlen lehetőségeket voltak kénytelenek elfogadni. Az igazgatóválasztásra és problémákra később még visszatérünk. Itt arra kell rámutatnunk, hogy más vonatkozásban nagyon kedvezőek voltak az intézet-szervezés „szellemi feltételei.”

A „tanítói szeminárium” szervezetének, tanulmányi rendjének kidolgozásában – ide értve a tananyagot is – a kerület, sőt mindkét protestáns egyház legkiválóbb tanárai és jeles politikusai vettek részt. Nemcsak az eddig már említett Némethy Pál miskolci gimnáziumi igazgató és Vandrák András, az eperjesi kollégium tanára, többször igazgatója, a kerület, sőt az egész ország egyik leghíresebb, pedagógiával elméletileg is foglalkozó képviselője, a Tudományos Akadémiának 1847-től levelező tagja, később a jénai egyetem díszdoktora, hanem Tavassy (Tavasi) Lajos, a reformkori pedagógusmozgalom vezető egyénisége, az 1840-es évek demokratikus iskolamozgalmainak összefogója, később az 1848-as egyetemes tanítógyűlés szervezője foglalkoztak a nyíregyházi képzővel és támogatták megalakítását. Az intézet szabályzatát kidolgozó kerületi választmányban, szervezési bizottságban 1838-tól részt vett Hunfalvi (Hunsdorfer) Pál is és a kerület több ismert pedagógusa: így Pelech János rozsnyói igazgató, Tomasek Pál lőcsei tanár. A szervezeti szabályzat tervezetét előkészítő bizottsághoz

¹⁹ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847

1841. aug. 17. – Rozsnyó. Kgy. jkv. 32. bej.

Tavassy Lajos (1847) 1278–1286. p. – Tavasi (Tavassy) Lajos (1814–1877) – pedagógus, radikális közoktatás-politikus. – 1846-tól használja a Tavasi vezetéknévét – Szinnyi József közlése –, s minden általános pedagógiai lexikonunk a Tavasi névformát használja. Tanulmányunkban azt a névformát használjuk, amely a nyíregyházi tanítóképző történetének elsődleges forrásaiban előfordul.

Vandrák Andráson kívül Terray Károly losonci ref. tanár, Erdélyi János barátja is küldött tervezetet. „Az ügy nagyban foglalkoztatta akkori jeleseinket” – írta később, a század végén, Simkó Endre az eperjesi képző történetében.²⁰ Az 1842-ben induló Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok szintén figyelemmel kísérte és támogatta a képzőszervezés munkáját. – Valószínű, hogy az 1847-ben meginduló oktatás végleges formájának kidolgozását Warga János a nagykovácsi kálvinista gimnázium tanára, később az 1848-as egyetemes tanítógyűlés alelnöke is segítette. Az 1847. július 4.-én megjelent A népiskola-tanító képezdék tanterve című tervezetének hatása feltételezhető.²¹

A nyíregyházi tanítóképző felállításának története így szorosan hozzátartozik ahhoz a jelentős tanítói mozgalomhoz, ami a reformkor második szakaszában, az 1830-as évek végén és az 1840-es években jelentkezett hazánkban. Ez a mozgalom a közoktatás területén képviselte a reformpolitika gondolatait, törekedve arra, hogy a magyar iskolaügyet a reformeszmék szellemében átalakítsa. Ez a mozgalom, képviselőin keresztül, biztosította a legkedvezőbb „szellemi feltételeket” a képzőnek.

A Hunfalvi-Némethy-féle javaslat (1837)

Az 1842-ben és 1844-ben a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban megjelent két ismertetés (Némethy Pál és Vandrák András írása) a nyíregyházi képzőről a felállítás gondolatát Hunfalvi Pál nevéhez kötötte. A későbbi tanulmányok – így Simkó Endre 1896-ban megjelent könyvében, vagy Szelényi Ödön az evangélikus iskolák történetét összefoglaló munkájában – Némethy és Vandrák cikkeire hivatkozva közölték a képző szervezésével kapcsolatos első lépéseket. Eszerint Hunfalvi Pál 1835–38-ban Podmaniczky báró fiainak nevelőjeként „... Miskolcra töltötte az iskolai éveket s összejövén gyakrabban ... többnyire iskolai dolgok felett beszélgetének ...” Némethy Pál gimnáziumi igazgatóval. „... Illy beszéd közben, midőn iskolai s nevelési állapotunk hiányait vitatgatók, felhozá Hunfalvi, mi könnyű volna évenkénti bizonyos részvények útján tőkét szerezni, mellynek segédelmével később vagy hamarabb néptanítókat képző intézet állíthatnánk fel egyházkerületünk használatára; honnan jó készületű tanítókat nyerezvén, ezek mind magok állapotján javíthatnának ... mind a kor kívá-

²⁰ Simkó Endre (1896) 4. p.

Vandrákról részletesebben ld. Hörk József (1896).

²¹ Warga János: Iskola – léteztetési terv 2. cikkely – A népiskola- tanító- képezdék (Schullehrerseminarium) tanterve – PEI. 1847, 6. évf. 27. sz. 636–641. p.

natainak megfelelhetnének. Leülénk tehát 1837-ben s felszólítást bocsátánk véleménykérés mellett főpásztor Jozeffy Pál úrhoz, kerületünk beli minden főbb iskolához, s néhány barátainkhoz; mellyben egy néptanítókat képzendő intézet felállítására szükséges tőkét legbizonyosabban így gondolánk szerezhetni ... Felszólításunkra kedvező válaszok érkeznek mindenfelől ...” – A leírás tehát egyértelműen Hunfalvihoz és Némethyhez kapcsolta a képző felállításának gondolatát. A már említett 1836-os nyíregyházi egyházkerületi gyűlésen elfogadott iskolaszervezeti szabályzat azonban azt igazolja, hogy az ev. egyház maga is foglalkozni kívánt a tanítóképzés fejlesztésével, tanítói szeminárium felállítása, s az nem volt idegen az egyház vezetői körében sem. Így valószínűbb, hogy Hunfalviék, felismerve és a közoktatás egészének összefüggésében, teljes jelentőségében átlátva a tanítóképzés fontosságát, javaslatukkal – amely konkrét tervet, feladatokat jelölt – meg kívánták gyorsítani az egyházi gyűléseken már felvetődött, de csak a képző „áldásos voltának” elismeréséig jutó állapotot. Felvetésük – ahogy írták – ezért találhatott széles körben „kedvező válaszokra”. Végül az 1838-as rimaszombati gyűlés határozataival valóban megindítottak egy cselekvési folyamatot.

A Hunfalvi-Némethy féle tervet „Egy Oskola Tanítókat képző Intézetnek létesítéséről” részleteiben csak Némethy említett cikkéből ismerjük, az 1838-as rimaszombati gyűlés jegyzőkönyvében csak utalásokat tettek rá. A terv elsősorban az intézet felállításához szükséges anyagi eszközök megteremtésére tett javaslatot. Úgy gondolták, hogy önkéntes adakozásra – az egyházkerületi gyűlés határozata alapján – gyűjtést indítanának. Tervük szerint legalább 200, az ügyet pártoló jelentkezésére volna szükség, akik vállalnák, hogy 10 évig évente 10–10 forinttal segítik a képző felállítását. Az összegyűlt pénzt „egy bizonyos helyre kiadva” kamatoztatnák. „... Illy szeren ... 10 év alatt az összeg tetemesen nevedednék, úgy hogy akkor (s kedvező körülmények alatt hamarabb is) az említett intézet felállításához nemcsak jámbor óhajtással, hanem némi eszközökkel is járulhatnánk ...” Elfogadtak volna egyszeri „ajánlatokat,” adományokat is. – Az anyagi tőke összegyűjtése mellett a szellemi erők, tapasztalatok összehordását is szükségesnek tartották: „... Meg vannak győződve, hogy köztünk sok e tárgyat illető tehetség lappang, de szórva, rejtve ...”²²

²² Némethy Pál (1842)

TEKL. Közgyűlési iratok: III/2. 1831–1838

1838. júl. 24. – Rimaszombat, Kgy. jkv. 70. bej.

A szeminárium felállítása és a reformpolitika

A terv a társadalmi haladás híveit akarta egyesíteni – anyagi és szellemi erőiket egyaránt – egy, a magyar társadalom változását elősegítő feladat megoldására. Az egyesülésben résztvevők cselekvő aktivitását és nemcsak passzív részvételét kívánták meg. A tiszai kerület haladást akaró erőinek egyik ilyen egyesítő célja lett, hogy a képző ügyét sikerre vigyék. Az 1830-as évek végén, a 40-es években a tanítói szeminárium felállításával egyik leghathatósabb módon akarták szolgálni elmaradott tanítóságunk felemelését s ezzel a magyar iskolák fejlesztését. Az iskolarendszerben önálló, szakiskolaként működő tanítóképzőért megindult harc így lett a reformpolitika része és így kapcsolódott a reformkor progresszív tanítói mozgalmaihoz: a tanítói egyletek alapításához; pedagógusok találkozóinak szervezéséhez; önálló folyóirat létrehozásához; az ev. egyházon belül az önálló tanító rend kialakításához (az egyházi és a világi rend mellett); az óvodák megszervezéséhez stb.

A képzőért harcolók előtt egyetlen reális lehetősége volt a sikernek: az intézetet egyházi keretek között nyitni meg. Az 1790-es egyházi autonómia-törvény törvényes alapot és keretet adott a cél megvalósítására. Ezt a tényt, az egyházi keret reális voltát, nemcsak a katolikusoknál már működő „képezdek” léte igazolta, hanem jól érzékelteti az 1839-40-es országgyűlés Bezerédj István elnökletével kiküldött országgyűlési választmányának 1843-as törvény javaslata is a népnevelés országos rendezéséről. Ebben olvasható, hogy a „... népiskolai-tanítókat képző intézetek felállítására az ország részéről 10 évig minden évre százezer jóértékű ezüst forint ajánlatik ...” Ebből az összegből egyházi keretek között képzőket akartak szervezni, illetve a már megszervezett egyházi képzőket kívánták támogatni. A 14. §-ban egyházanként felsorolták azokat a településeket, amelyek a „... népiskolatanító-képző közintézeti helyeiül ... állapítatnak meg ...” Az evangélikusok városai közül Sopron és Rozsnyó szerepel a tervezett képzők névsorában. A képzők megszervezését és működését irányító és segítő kerületi bizottságok – a képzők felállításának intézői –, a hivatalos egyházi vezetők, a törvényhatósági tisztviselők és választott világi képviselők bevonásával egyházkerületenként alakultak volna meg.²³

A képző állítása ügyének összefonódását a reformpolitikával és a jelentkező politikai sajátosságokat legegységesebben Tavassy Lajos 1847. november 12.-én megjelent és a nyíregyházi „néptanítókat képezde” megnyi-

²³ Az 1843-as törvényjavaslatot a népoktatásról részleteiben közli Ravasz János: Dokumentumok a magyar nevelés történetéből 1100–1849 – Bp. Tk. 1966, 373–381. p.

tását hírül adó és köszöntő cikke mutatja: bár a szemináriumot az egyházkerület állította, „... de azért nem szabad ezen egy kerületnek külön intézetét úgy tekintenünk, mintha az mindnyájunké, mintha az egész protestantizmusé és az egész hazáé, sőt az egész emberiségé nem volna. A Nyíregyházán kiképzendett tanító bárhol leend is, tanítója a gyerekeknek ... e gyerekek mindenütt a mieink, mindenütt az egész haza, s az egész nemzetéi ...” A képző megalakulása és működése Tavassynak és a reformpolitika képviselőinek többet jelentett, mint egyszerű egyházi intézmény, úgy tartották, hogy az „egész haza” felemelését, sőt a hazán keresztül „az egész emberiség” fejlődését segítheti az intézet tevékenysége. Ezért kell és szükséges minden „hazája szellemi javáért dobogó szívnek” segíteni, „közfigyelemmel ... kísérni” az iskolát. Világosan megfogalmazzák az alkalmazott politikai módszerüket: „... Országos és közhatói intézeteket nem lehet egyszerre teremteni: de lehet a pártoltatás, a részvét, a figyelem és ellenőrködés által, a külön-osztályú intézeteket is országosan és közhazai működés irányába sorolni, s illy működésben kell tulajdonképpen minden intézetnek lenni ...”²⁴

Ugyanezek a gondolatok fogalmazódtak meg a képző támogatására 1843. március elején megfogalmazott országos felszólításban: „... A népnevelés előmozdítása mindenkinek érdekében áll, ez minden egyéb teendőknek ez a drága hon annyi hű kebel által óhajtott felvirágzásának alapja ...” Minden „... igaz, buzgó hazafi nagylelkűségéhez” szóltak, mert a képzőt „... nemcsak a protestáns egyház, hanem egész honunk javának gyarapítására irányzott őszinte igyekezete minden jóknál ...” tarthatja fenn. Így nem meglepő, hanem inkább természetes, hogy „az adományozók” névsorában Kossuth Lajos neve is szerepel.²⁵

A rimaszombati kerületi gyűlés (1838)

Hunfalviék javaslatát az 1838. július 24.-én és következő napokon Rimaszombaton tartott egyházkerületi gyűlés tárgyalta. Az iskolaügy és a vallási autonómia reformpolitikuskok által is képviselt kapcsolata a jegyzőkönyvben is megfogalmazódik: „... a rend (amit az iskolaszabályzatok érvényesítése eredményezne) a Vallási szabadsággal és művelődési előrehaladással nemcsak összeférhet; de azt okosan használva elősegíti ...”²⁶

²⁴ Tavassy Lajos (1847).

²⁵ NYEL. III. Lev. k. 244.

²⁶ TEKL. Közgyűlési iratok III/2. 1831–1838
1838. júl. 24. Rimaszombat, Kgy. jkv. 70. bej.

A képzőállítással a 70. bejegyzés foglalkozik: „Egy Oskola Tanítókat képző Intézet létesítése bizonyos tervnek benyújtása következtetésében, tárgyalat alá vétetvén, rendeltetett: Hogy a kerület egyházi gyűlésben nevezett és említett terv, a tiszai kerülethez tartozó Esperességgel, az Elnökség által közöltessen s kivált a tervben említett tőke nagyítása ajánltasson az 1839. eszt. Ápril. 1°-napjáig ugyan a Közlő Elnökségnek a terv felett véleményyt adókkal. Hogy pedig a véleményekből egy hasznos egész, minden oldalú bírálatok következtetésében alkottathasson ...” 35 tagú bizottságot neveztek ki, amely 1839. május 1.-én Rozsnyón a beérkezett véleményekből és tervekből dolgozza ki, hogy miképpen lehetne „...a Tanítói nevelő intézet létre hozandának ...” Hunfalviék tervének kedvező fogadtatására utal a bejegyzés zárómondata: „Ennek utána Tiszt. Némethy Pál és Hunsdorfer (Hunfalvi) Pál urak mint az Tanítókat Képző intézet tervének indítói tisztelettel említettni rendeltették.”²⁷

*Első elképzelések az intézet jellegéről:
a rozsnyói tanácskozás és a kassai kerületi gyűlés (1839)*

1839. május 1.-én Rozsnyón valóban összeült a tanítóképző felállításának tervét kidolgozni akaró bizottság. Vandrák András, Terray Károly és a gömöri egyházmegye küldtek tervezetet. Rozsnyón azonban nem történt meg a bizottság véleményének írásba foglalása és úgy döntöttek, hogy a három tervet elküldik az egyházmegyéknek. A július 6.-án kezdődő kassai egyházkerületi gyűlés előtt rögzítették a jegyzőkönyvben javaslatukat. A bizottság ajánlotta, „... Hogy az áldást árasztó terv (a képző felállítása) egész buzgósággal szorgalmaztassék ...”

Az iskola felállításának körülményeiből a legfontosabb kérdés a képző helyének kijelölése volt. Úgy vélekedtek, hogy „... pénz kímélés miatt míg önállást nyerhetne, más fennálló iskolai intézethez csatoltassék ...” Ebben a koncepcióban megfogalmazottak mintegy átmenetet képeztek az elkülönítetlen képzési forma (az 1836-os szabályzat rendelkezése) és a tartalmilag, szervezetileg önálló, működésében is független iskola gondolata között. 1839-ben az intézet vezetését egy másik iskola igazgatósága keretében oldották volna meg, tehát működésében még nem független képzőről szóltak. Valószínű, hogy ezeken a tárgyalásokon a rozsnyói gimnáziumot tartották legalkalmasabbnak a szeminárium befogadására. Rozsnyó a gömöri esperesség legjelentősebb városa, ekkor fejlett gimnáziummal és az esperesség a kerület legtöbb evangélikust számláló területe. Rozsnyó valószínűsége-

²⁷ TEKL. Közgyűlési iratok III/2. 1831–1838
1838. júl. 24. – Rimaszombat, Kgy. jkv. 70. bej.

gét jelzi a város érdeklődése a képző iránt, az, hogy külön tervet is kidolgoztak felállítására. Mint már említettük, az 1843-as Bezerédj-féle országgyűlési választmány javaslatában is ez a város szerepelt a tervezett evangélikus képző helyeként. Pelech János rozsnyói gimnáziumi igazgató – a kerület ismert tanára – később is esélyese volt az akkor már határozattal megerősítetten Nyíregyházára helyezett képző igazgatói állásának.

Az 1839-es javaslat egyértelműen igazolja, hogy a képző felállítását kívánók között, az első pillanattól kezdve voltak olyanok, akik egy fejlett gimnáziumhoz, vagy a kollégiumhoz akarták szervezni az új iskolát. Érvként emelték ki a már működő és hagyományokkal rendelkező iskolák segítségadó lehetőségeit: a gimnázium vagy a kollégium tanárai órák adásával segíthetnék a képzőt; közös könyvtár; szemléltetőeszközök közös használata; közös „tápintézet” stb. Tehát nemcsak az anyagi jellegű kérdések egyszerűbb és könnyebb megoldásáról volt szó, hanem úgy vélték, hogy a régi iskola közvetlen hatásával a képző oktatási, nevelési munkáját is kedvezően befolyásolhatná. Ez az álláspont, az érvekkel együtt, végig élt az iskola működésének nyíregyházi évei alatt is. Egyházkerületi gyűléseken nem egy alkalommal megemlézték a szeminárium egy másik, fejlett iskolai városba költöztetését. Az ilyen elképzeléseket legtöbbször a gömöriek közül támogatták. Igazolja ezt az is, hogy 1866-ban a gömöri esperességhez tartozó Nagyrőcén az evangélikus gimnázium mellett tanítóképző kezdte meg működését, pedig a nyíregyházi képző ekkor élte legeredményesebb éveit (1865–69). Végül 1873-ban a szeminárium Eperjesre költözését (nem vitatva az egyes érvek realitását) Czékus István szuperintendens (1871-től!) - rozsnyói lelkész – energikus intézkedései gyorsították meg.

Látnunk kell azonban, hogy a gömöri elképzelések majd ellenvélemények mögött elsősorban nem pedagógiai, hanem a kerületen belül egyre jobban kiéleződő nemzetiségi ellentétek húzódtak meg. Hiszen ők sem képző létesítésének indokoltságát vonták kétségbe, hanem annak Nyíregyházán történő felállítását helytelenítették. A gömöri egyházmegye községekben végzett gyűjtés igaz, hogy lassan folyt, de nem volt eredménytelen. Az 1939-es bizottsági gyűlésen a magyar nyelvűség és a szlovák nyelv hívei már összeecsaphattak és vitájuk, valószínű, a képző felállításának helye körül összpontosult. Ezzel kapcsolódott össze az intézet „szellemének” meghatározása. Elkészített javaslatuk hetedik pontja – Némethy Pál cikke szerint (és a tervezetet csak ebből ismerjük) – így szólt: „... az intézet a honi s közkívánatnak megfelelően (magyar szellemben) szerkesztessék.” Nehéz eldöntönnünk, hogy az idézetben zárójeliesen megszövegezett „magyar szellemiség” valóban a bizottságban elfogadott és ezekkel a szavakkal megfogalma-

zott igény volt-e, vagy Némethy, 1842-ben, a már módosult politikai és egyházkerületi helyzetben mintegy magyarázatul tette azt a szövegébe.

A bizottság 1839-es javaslatában foglalkozott még a megnyitáshoz szükséges alaptőke összegyűjtésének módjával; az iskola felügyeletével; a tanárok számával, bérével; a képzési idővel; az intézetbe történő felvétel feltételeivel stb. Ezek a kérdések lényegében alig változó megoldási formával az 1840-es miskolci tervezetben újra olvashatók. Annak elemzés-során ismertetjük azokat.²⁸

Az 1840-es évek evangélikus egyházpolitika harcaiból

Azzal, hogy a képző felállításának tervét a magyar reformmozgalom képviselői, a reformmozgalmat magukénak valló pedagógusok támogatták és harcoltak megvalósításáért az egyházkerületi gyűléseken, azzal, hogy a tanítóképzés ügye az egész ország belpolitikai problémáiba, és a közoktatási reformtörekvésekhez kapcsolódott, a kerületi „tanítói szeminárium” története része lett a kerületen – és az egész evangélikus egyházon – belüli egyházpolitikai küzdelmeknek.

Ismeretes, hogy az evangélikus egyháznak hazánk északi és nyugati területein magyar, szlovák és német nemzetiségű hívei voltak. A reformkorban kibontakozó magyar nemzeti törekvésekkel és érzésekkel párhuzamosan, bizonyos értelemben annak hatására, az ország más nemzetiségeinek mozgalmi is kialakultak. A szlovák nemzetiségi célok és harcok legerőteljesebben az evangélikus egyház keretein belül fogalmazódtak meg. A magyar reformpolitikuskok és a szlovák nemzeti mozgalom képviselői egy-

²⁸ Az 1839-es rozsnyói és kassai bizottsági ülésről Némethy Pál (1842); Simkó Endre (1896)

A gömöri egyházmegyére:

TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847

1843. aug. 2. Felka, Kgy. jkv. 22. bej.

Spissák György gömöri főesperes levele keltezés nélkül

Az Eperjesre költözésről; Czékus szerepéről:

TEKL. Közgyűlési iratok III/5. 1870–1879

1872. márc. 11. Czékus levele

1872. júl. 18. – Rozsnyó, Bizottsági gyűlés (=Biz. Gy.) jkv.

1872. júl. 25–26. – Nyíregyháza, Kgy. jkv. 6. bej.

1873. ápr. 16. – Eperjes, Biz. Gy. jkv.

1873. aug. 6–7. – Késmárk, Kgy. jkv. 6. bej.

NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.

1854. szept. 19–2. – Dobsina, Kgy. jkv. 7. bej.

1864. júl. 27–23. – Rimaszombat, Kgy. jkv. 54. bej.

Czékusról ld: Hörk József (1888).

mással szembekerültek, politikai küzdelmük a tiszai egyházkerületben is éles összecsapásokat eredményezett.

Az 1840-es évek elejétől az egyházkerület esperességei közül különösen a gömöri egyházmegye területén erősödött meg a szlovákok mozgalma, de a kerület minden szlováklakta egyházközségében érződött hatása. Jelentős számban voltak ilyen egyházközségek a Tátraaljai, a VII bányavárosi, a XIII városi, a Sáros-Zempléni esperességben. – A kerületi gyűléseken hevesen fellobbant nemzetiségi ellentét összekapcsolódott az egyetemes gyűléseken és az ev. egyházban az egész ország területén jelentkező harccal. (Különösen az 1840. VI. tc. – A magyar nyelvről – erősítette a 30-as évek közepétől jelenlévő folyamatot.) Konkrétan azoknak az egyház- és iskolapolitikai terveknek a megvalósítása körüli vitákról volt szó, amiket Zay Miklós báró az evangélikusok országos főfelügyelője képviselt. Zay kétségtelenül arra törekedett, hogy az evangélikusok minden szuperintendenciáját, az egész evangélikus egyházat a „magyar nemzeti érdekek” elfogadjává, támogatójává tegye, és fellépett az ezzel szemben állókkal.

Főfelügyelőnek választása után (1840), újra kezdeményezte az egységes, minden evangélikus iskolára kiterjedő iskolarendszer kidolgozását. Az 1841 nyarán megtartott zay-ugróci tanácskozásra összegyűlt pedagógusoknak éppen az volt a feladatuk, hogy megszerkesszék majd az őszi és a következő évi egyetemes gyűléseken elfogadtassák, minden kerületre érvényesen, a magyar nyelvű oktatási rendszert. Ez a tanterv sem tette az evangélikus népiskolák tanítási nyelvét a magyart, de mindenhol megerősítette pozícióit. Előírta, hogy azokban az iskolákban, ahol az oktatás nyelve nem a magyar, „... ott ... legalább a megnevezés (a tárgyak, jelenségek megnevezése) magyarul történjék meg, így lassanként a honi nyelv korán megszokván, későbbi években minden tárgyakra nézve ezen nyelven haladhassanak a növendékek ...” – A két protestáns egyház uniójának terve az egyesülésben a magyar nemzetiség túlsúlyát kívánta elérni. Lényegében az uniót létrehozó politika része volt a pesti protestáns főiskola megalapításának javaslata. Ezt az iskolát a két protestáns egyház együtt akarta megszervezni és a fenntartásról is együtt gondoskodtak volna.

Zay törekvéseinek megítélése messze túlmenne e dolgozat keretein. Annyit azonban a felhasznált források alapján is megállapíthatunk, hogy iskolapolitikájában – a zay-ugróci tanterv kidolgozásában – a tiszai egyházkerület jelentős befolyással rendelkező pedagógusai támogatták, s maguk is részt vettek az 1841-es tanácskozáson. Vandrák András, e tanácskozás vezető egyénisége volt. Megtárgyalták és javaslatba is foglalták „... az okta-

tóknak óhajításait a tanítói rendnek jobb állásáról ...” Megfogalmazták az evangélikus tanítóság egyházon belüli önállóságának igényét, és az iskolai kérdésekben meghatározó beleszólás kívánságát is.²⁹ Ilyen értelemben a zay-ugróci tantervi tanácskozás javaslatai egybeestek a reformkor radikális magyar pedagógusainak törekvéseivel, előzményeit adták a Tavassy által vezetett ev. tanítóság mozgalmának (az 1846, 1847-es protestáns tanítógyűléseknek) és segítették annak a tanítói tábornak a kialakulását, amellyel 1848 nyarán Eötvös is kapcsolatba került a népiskolai törvényért vívott harcában. Segítették annak az ev. tanítóságnak megszerveződését, amely 1848 őszén szembekerült egyházi vezetőivel is és velük ellentétben az állam szerepének növelését kívánó, akaró Eötvöst támogatta.

Nemzetiségi problémák a kerületi gyűléseken

Az 1840-es évek kerületi gyűlésein a nemzetiségi ellentétek a következő problémák tárgyalásánál jelentkeztek:

1. A nyelviség, a tanítás nyelve körüli viták. – Már az 1841-es rozsnyói kerületi gyűlésen éles magyar–szlovák ellentét robbant ki a nyelvkérdésben. A jegyzőkönyv 18. bejegyzése a magyar nyelv minden iskolában történő tanításáról és általában a magyar nyelv erős támogatásáról szól. Elhatározták, hogy azokon a főiskolákon, ahol éneklésre oktatják a fiatalokat és ezért a tanárok pénzt kapnak, nemcsak német és szlovák énekekre, de magyarokra is tanítsák őket. A 19. és a 29. bejegyzések újból az 1840. VI. tc. kerületi érvényesítésére tett rendelkezésekről tanúskodnak: minden lelkésznek, akit megválasztanak, ezentúl magyarul is tudnia kell és a kandidátusi vizsgákon magyar nyelvből is felelnie kell a jelölteknek. Tanító is csak az lehet, aki magyarul tud. A hegyaljaiak felvetik, hogy a kandidátusi vizsgákat bizottság előtt és ne Tiszolcon – Jozeffy szuperintendens lakóhelyén – tartsák.³⁰

2. A szuperintendensi választás kerületi rendjét meghatározó dobsinai egyezmény, Coalicio, feletti viták. – 1743-ban a hat szabad királyi város szuperintendenciája Dobsinán egyesült a megyei szuperintendenciákkal és ehhez 1782-ben csatlakoztak a XIII szepesi város egyházai is. Ekkor született meg a tiszai kerület szuperintendensi választási rendjét szabályozó egyezmény, amely egyrészt az egyház történetében jelentős szerepet játszó

²⁹ A zay-ugróci tanácskozásról: PEI. 1842, 1. évf. 7. számban megjelent javaslatokat; Vö.: Szelényi Ödön (1919).

³⁰ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1841. aug. 17. – Rozsnyó, Kgy. jkv. 12; 18; 19; 29. bej.

hat szabad királyi város egyházainak kivételes jogokat biztosított, másrészt egy sorrendet állapított meg figyelembe véve a kerülethez tartozó három nemzetiség érdekeit. (A kerület esperességeiből két csoportot képeztek: az ún. városi és a tátraaljai esperesség Dobsinával és az ún. megyei esperességek. E két csoportból felváltva kellett megválasztani a szuperintendens, figyelembe véve az egyházközségek nemzetiségi sajátosságait is.) A sorrend kötelező jellege tehát megkötötte a kerület legmagasabb egyházi tisztségviselőjének kiválasztását. – 1840-ben a miskolci egyházkerületi gyűlésen a hegyaljai esperesség követi a dobsinai egyezmény megszüntetését indítványozták.³¹ Indokaikban a nemzetiségi megkötés eltörlését, egyedül a tehetség és alkalmasság szempontjának érvényesítését fogalmazták meg. Javaslatukat 1841-ben tárgyalták Rozsnyón. A vitában, amely nagyon heves lehetett, végül a szerződés továbbra is „...teljességűnek nyilvánítatik ..., hogy jövőre a nemzetiség legfontosabb érdekében a Superintendensnek választása azon törvény parancsolata szerint ... ezután is felváltva ...a törvény értelmében bírjon.”³² – A dobsinai egyezmény támadása jelzi a magyar nemzeti törekvések megerősödését a kerületben. Ha ekkor még fenntartása mellett döntenek is, 1848-ban azonban már az egyezmény felfüggesztéséi választották meg Pach Mihályt szuperintendensnek. Az 1850-es évek végén a hegyaljaiak újra kérték a szerződés hatálytalanítását és ismét annak felfüggesztésével választották meg Máday Károlyt 1860-ban. Végül 1863-ban ugyancsak a hegyaljaiak kezdeményezésére a Gölnicen tartott gyűlésen érvénytelenítették az egyezményt: „...érdem és közbizalom alapján ...” legyen. „szabad tér” a választásban „örök időkre” – írják.³³

3. A szuperintendens személyének nyílt támadása. – A hegyaljaiak 1840-es javaslata a dobsinai egyezmény eltörlésére, támadást takart Jozeffy Pál szuperintendens – tiszolci lelkész – ellen is. Jozeffy a szlovák nemzetiségi törekvések támogatója volt. Segítette a gömöri esperességben és a kerület „tudós- és főiskoláiban” a szlovák irodalmi és ifjúsági körök működését, szemben állt a magyar nyelv általánossá tételéért harcolókkal. A hegyaljai esperesség követi nemcsak a dobsinai egyezményen keresztül, de nyíltan is felléptek Jozeffy ellen. 1841-ben Rozsnyón kérték (17. bej.), vi-

³¹ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1840. júl. 21. – Miskolc, Kgy. jkv. 29. bej.
A dobsinai egyezményről, Coalicióról:
Révész Imre (1923); Hörk József (1888).

³² TEKL. Kerületi közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1841. aug. 17. – Rozsnyó, Kgy. jkv. 19. bej.

³³ NYEL. Kerületi Közgyűlési jkv.
1863. júl. 22–23. – Gölnic, Kgy. jkv. 49. bej.

tassák meg annak lehetőségét, hogy a szuperintendenst – hasonlóan az egyházmegyék vezetőihez – „ne holtukig válasszák,” másrészt a kishonti espressséggel együtt kifejtették, hogy a szuperintendens részükre ezentúl magyarul írja leveleit. A vita hatással volt a dobsinai egyezményre is. Fenntartották a nemzetiségi sorrendet, de kiegészítették a követelményeket: a választandó szuperintendens „a nemzeti nyelv helyes ösmeretével a törvény értelmében bírjon ..., hogy az ezután is ... minden funkciót magyarul is véghez vihesse ...”³⁴ – Jozeffy pedig biztosította a két egyházmegyét, hogy nekik szóló leveleit magyarul fogja írni.³⁵ 1842-ben Iglón, a hegyaljai espresség kivételével amellet szavazott a gyűlés, hogy az eddigi gyakorlat szerint a szuperintendenst élete végéig választják.³⁶

Az említett három kérdés körüli viták és eredményeik mutatják az egyházkerületi életben a magyar és szlovák ellentétek kiéleződését. Jelzik azt is, hogy mindkét tábor erős. A küzdelmek nem szűntek meg 1841–42-vel. 1843-ban például Jozeffy lemondott, de aztán éppen a gömöriek kérésére is, újból elfoglalta hivatalát. A nyíregyházi egyházi levéltárban talált leveleit – kivéve, amit Draskóczyval közösen írt alá – változatlanul latinul fogalmazta stb.

A kerületben kialakult helyzetet – egyben a küzdelemben látszólagos kívülmaradásra törekvő magatartást – jól mutatja Spissák György gömői főesperes 1842 nyarán, a jolsvai papi egyesület gyűlésén elmondott beszédének részlete: a magyar nemzetiség „...ébredése felrázta álmából a szunnyadozó tót elemet is. E két elemnek meg kell küzdenie, s a küzdés által az igazságot világosságra hoznia. E küzdést akadályoztatni, tenné: a természeti erőt megfojtani akarni. A megakasztott víz gátakat ront, a megfojtott erő kirohan. Hagyjuk a küzdésnek pályáját lefutni: ha lefutja, megcsendesül.”³⁷ Látszólagos kívülállás ez, mert a nemzetiségek közötti ellentétet, mint „természeti erőt” elkerülhetetlennek, a magyarság és a szlovákság közötti harcot „az igazság világosságra hozásának” feltételeként hirdette. Tagadott az adott történeti korban a „két elem” között bármilyen közeledést, annak lehetőségét is.

³⁴ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1841. aug. 17. – Rozsnyó, Kgy. jkv. 29; 44. bej. 34.

³⁵ Uo. 44. bej.

³⁶ Uo. 17. bej.
NYEL. III. Lev. k. 107. irat 16. bej.

³⁷ Közlemény az 1842. aug. 23-án Jolsván tartott papi egyesület gyűléséről – PEI. 1842, 1. évf. 33. sz. 455. p.

A kerületi nemzetiségi ellentétek és a képző ügye

A kerületi tanítóképző megszervezésének története tehát az erősen kiélezett, nemzetiségi ellentétektől terhes kerületi gyűlések döntéseinek megfelelően alakult. Bár a szeminárium pedagógiai szükségét mindenki elismerte, a megvalósítás egymás után következő feladatainak megoldását a gyűléseken összecsapó, egymással szembenálló, politikai nézeteikért küzdő csoportosulások pillanatnyi helyzete határozta meg. Mivel a képzőért legelszántabban a magyar reformpolitikával egyetértők, az azt támogatók harcoltak, és egyre inkább az ő elképzeléseik érvényesültek az iskola jellegének kialakításában – így a magyar reformeszmékkel szemben állók, ha nem is törekedtek az iskola megnyitásának megakadályozására – erre csak egy alkalommal, 1842-ben került sor – de nem is szorgalmazták a nyíregyházi tanévkezdést.

Az iskolaindítást közvetlenül gátló tényező volt az iskola alapításához és fejlesztéséhez szükséges tőke nehézkes összegyűjtése, nagyon lassú növekedése. Határozatok sora született, melyekben vagy az „ajánlások megtételét és növelését” szorgalmazták, vagy a gyűjtőlapokat előbb a képzőügyeivel foglalkozó bizottsághoz, majd 1843-tól az intézet pénzügyeinek irányításával megbízott személyhez küldték, vagy a megajánlott pénzt Nyíregyházára, a képző pénztárnokához juttatták stb.³⁸ Mégsem a gazdasági alapok hiányában – illetve a gazdasági eszközök megteremtésének a kerület erejét meghaladó nagyságában – látjuk elsődleges okát a szervezés 1847. történő elhúzódásának. Ezzel nem akarjuk csökkenteni annak a ténynek a

³⁸ A kerületi gyűjtési munkáról:

TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1639–1847

1840. júl. 21. – Miskolc, Kgy. jkv. 10; 12. bej.

1841. aug. 17. – Rozsnyó, Kgy. jkv. 32. bej.

1843. aug. 2. – Felka, Kgy. jkv. 22; 23. bej.

1844. júl. 2. – Késmárk, Kgy. jkv. 32; 33. bej.

1845. júl. 9. – Jolsva, Kgy. jkv. 29. bej.

1846-ból egy levélmásolat pontos keltezés nélkül, a szövegben az 1846. júl. 1. porágyi esperességi gyűlésre utalás és részjkv.

1847. júl. 23. – Harkács, Biz. jkv.

1847. júl. 14. – Gölnic, Kgy. jkv. 33; 34. bej.

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1848. júl. 19–20. – Eperjes, Kgy. jkv. 19; 20. bej.

NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.

1846. júl. 15. – Dobsina, Kgy. jkv. 27. bej.

NYEL. Egyházközségi gyűlés jkv.

1841. júl. 4. – Gy. jkv. 383. bej.

1842. máj. 1. – Gy. jkv. 420. bej.

1843. ápr. 3. – Gy. jkv. 479. bej.

NYEL. III. Lev. k. 107. irat 10; 18; 38. bej. és 139; 160; 220; 244. sz. irat.

jelentőségét, hogy az ev. egyház gazdasági helyzete szempontjából egy új iskola felállításához szükséges tőke nagysága valóban nem jelentéktelen összeg, de nem is olyan nagy, hogy magyarázó oka legyen az egy évtizedes vajúdnak. Talán éppen ez az, ami Draskóczyt aki, valószínű, ismerte a kerület gazdasági lehetőségeit – már 1844-ben az alábbi sorok írására készítette: „... s valóban nem hittem, hogy ily lassan menekszünk előre ... bár egy kicsit jobban mozognának ezen intézet érdekében.”³⁹ A terv megvalósulását – „az áldást hozó intézet megnyitását” – a kerületet megosztó élesedő nemzetiségi ellentétek, a magyarnyelvűség támogatóinak és ellenzőinek szembenállása késleltette. Ez határozta meg a felállításhoz szükséges tőke összegyűjtésének „hihetetlen” lassúságát is.

Vandrák 1844-es cikkében „nem elég meleg és egyetemes részvét”-ről írt, arról, hogy „nehezen akar sikerülni az egész.” Az okok közül első és legfontosabb helyen az „eszme lényegének és fontosságának meg nem értécsé”-t tartotta. Ezt a források ismeretében nem fogadhatjuk el. Írása végén azonban két, a ténylegesen alapvető akadályozó okra utaló megállapítást tett. „Megemlíti,” hogy Nyíregyházától – mint a képző helyétől szerinte „ezen legczélszerűbb, legméltóbb helytől sokan annyira idegenkednek, pedig bizony méltatlanul.” Végül pedig az ügy gyors sikerét kívánva óhajtja, hogy bárcsak a képző eszméje „varázserővel tudna megragadni egy generális s nemes lelket, hogy megtelvén vele, szíveket nyerőleg hirdetné azt közöttünk.”⁴⁰

Ez utóbbi sarok valószínű, Jozeffy szuperintendens közömbösségére utalnak, mivel a kerület első egyházi vezetőjeként valóban sokat tehetett volna a szemináriumért. Némethy is írt arról, hogy az 1838-as rimaszombati gyűlésre Hunfalvival közösen készített javaslatát „...az egyházi elnök csupán ifjúúi hévtől (fervore juvenili abrepti) származtatottnak nyilvánítja.” A gyűlés egyházi elnöke Jozeffy volt. Az 1848 márciusában kiadott gyűjtési lap igazolja, hogy a többi adományozóhoz viszonyítva inkább csak hivatali tisztjének kényszerű kötelessége vezette a nyíregyházi iskola anyagi támogatásában.⁴¹ Az életútját ismerve, legkevésbé róla tételezhetjük fel, hogy ne értette volna meg a tanítóképző pedagógiai-közoktatási fontosságát. Fiatal éveiben ugyanis németországi tanulmányai idején meglátogatta Saltzmant Schnepfenthalban és Tessedik Sámuel szarvasi iskolájában két és fél évig

³⁹ NYEL. III. Lev. k. 135.

⁴⁰ Vandrák András (1844).

⁴¹ Némethy Pál (1842)
NYEL. III. Lev. k. 244.

nevelést is tanított. Szarvast – életrajzírói szerint – nehéz szívvel hagyta el. Sajnálta az iskolát, az ott végzett munkát.⁴² – Valószínűsítjük, hogy Tavassy 1841-es cikkében csak az egyházi méltóság megkövetelte tiszteletből említi nevét a képző alapításával kapcsolatban.⁴³ – Mi az oka, hogy Jozeffy „lelke sosem telt meg” a nyíregyházi szeminárium gondolatával? Csakis a megvalósítás módja, jellege lehetett Jozeffy tartózkodásának oka.

A kassai kerületi gyűlés (1839)

1839. július 6.-án a kassai kerületi gyűlés nem tárgyalta meg a képző felállításának lehetőségeivel foglalkozó bizottság javaslatát. Arra hivatkoztak, hogy a bizottság július 5.-én készített munkája az esperességek véleményének ismerete nélkül született. Az egyházmegyéknek május 1.-én megküldött tervezetekre (Vandrák, Terray és a gömöri egyházmegye terve) ugyanis július 5. semmiféle válasz nem érkezett. Ezért utasították a bizottságot, hogy a következő évi miskolci kerületi gyűlésre az egyházmegyék elgondolásainak, tanácsainak figyelembe vételével készítsék el új tervüket.⁴⁴ Így egy évre elhalasztották a döntést a tanítóképző felállításának hogyanjáról. Az 1838-as rimaszombati gyűlésen csak elvi jellegűen fogalmazták meg a képző szükségességét. Arról, hogy milyen legyen a szeminárium szervezete, a képzés tartalmi jellege, mennyi ideig tartson a képzés, hol szervezzék meg azt stb., végül csak a miskolci gyűlésen hoztak határozatot.

A miskolci bizottsági ülés javaslata: önálló képző

Nehéz megállapítani, hogy mennyiben volt érdeke a reformpolitika híveinek az a döntés, amely 1839-ben egyéves halasztást adott a kérdések érdemi megvitatásának. Az bizonyos, hogy az 1840. július 20.-án a Miskolcon megtartott bizottsági tanácskozáson rögzített javaslat – „A bizottság munkálata” – lényeges különbségeket mutat az 1839. július 5.-i, ún. kassai javaslathoz képest, melyben még jelentősen érvényesültek a gömöriek elképzelései: a tanítóképzőt a szláv nemzetiségi törekvések érdekében kívánták állítani, de legalábbis távol tartani a magyar nyelvűségért folytatott harctól.

⁴² Jozeffyiról ld. Hörk József (1888).

⁴³ Tavassy Lajos (1847).

⁴⁴ Az 1839. júl. 6-án Kassán tartott kerületi gyűlés jgyv.-ét nem találtuk meg. Munkáját Némethy Pál cikkéből (1842) és az 1840-es miskolci kerületi gyűlés jgyk.-ból ismerjük.

TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1947
1840. júl. 21. – Miskolc, Kgy. jkv.

Ezzel szemben a reformpolitika támogatói (Hunfalvi–Vandrák–Némethy–Draskóczy) úgy akarták alakítani a képző szervezetét, tartalmát, hogy az minél teljesebben segítse az ott képzett tanítók munkáján keresztül a reformeszmék megvalósulását, a magyar nyelv terjedését. Ilyen összefüggésben a reformpolitikáért lelkesedőknek és ellenzőknek egyaránt az lett a képzővel kapcsolatos legfontosabb gyakorlati kérdése, hogy hol kerüljön felállításra az iskola.

Az 1840-es tervezet, majd annak elfogadása a július 21.-én kezdődő miskolci kerületi gyűlésen, a magyar reformpolitika híveinek győzelmét tanúsítja. A bizottság javaslata alapján úgy döntöttek, hogy „...a tanítókat képző intézet önállósú, s más intézettől tökéletesen független legyen ... ne-hogy bármelyikhez csatoltatván, ezzel valaha egygyé olvadjon s elenyésszék, vagy ennek csupán toldalékaul s pótlékaul tekintessék, s különben is eléggé ellevén a tanítók iskoláinkban foglaltatva, segédtanításuk sikertelen maradjon.”⁴⁵

Ezt a döntést pedagógiai indokok is támogatták, de következményei kedvező politikai feltételeket teremtettek az ügy reformpolitikai híveinek. – Az ebben az időben készült különböző iskolai szabályzatokban megfigyelhetjük azt a pedagógiailag helyes és indokolt törekvést, hogy a magyar közoktatási rendszer tagolatlan, szervezetileg összemosódó iskoláit határozottan elváló iskolafokokra és iskolatípusokra bontsák. Például 1841. decemberében a reformátusok tiszántúli egyházkerületének Debrecenben ülésező „tudományos küldöttségében” az iskola ügyről szólt b. Vay Miklós kerületi főgondnok. A készülő új iskolai szabályzatban meg kell szüntetni – mondta – az anyaiskolát, mint pedagógiailag rosszat. A kollégiumban ugyanis minden iskolafokozat összeolvad, zavarosan van együtt. Olyan iskolarendszer kell, amelyben az egyes iskolatípusok egymástól „elkülönülnek és egymásra épülnek.”⁴⁶ – Vandrák is a szakiskolák hiányát és a szakoktatás elmaradottságát fejtegette 1844-ben.⁴⁷

A tanítóság pedagógiailag indokoltnak és szükségesnek tartotta a tanítóképzőt, mint önálló szakiskolát. Azonban az ellenvélemények meglétét nemcsak a nyíregyházi képző szervezésével összefüggő viták jelzik, hanem az 1848-as egyetemes tanítógyűlés vitaanyagában is találkozunk ilyen gondolattal: Brassai Sámuel, a kolozsvári unitárius kollégium országosan ismert

⁴⁵ Némethy Pál (1842).

⁴⁶ A tiszántúli kálvinista egyházkerület 1842. április 20–21.-én elfogadott iskolarendjét és Vay beszédének részleteit közli a PEI. 1842, 1. évf. 11–12. sz.

⁴⁷ Vandrák András (1844).

tanára, az Akadémia tagja a tanítóképző intézetek fölöslegességéről beszélt. Olyan javaslatot tett, amely a segédoktatói gyakorlatra építette volna – minden elméleti alapozás nélkül – a pedagógusképzést. Az egyetemes tanítógyűlésen a résztvevők többsége elvetette ezt az elképzelést.⁴⁸

A szeminárium helye: Nyíregyháza

A kerületi bizottság miskolci javaslata gyakorlatilag korlátokat állított a képző helyének kijelölésében azzal, hogy. „önállású, s más intézettől tökéletesen független” képző megtervezését kívánta, sőt bármiféle intézettel való összeolvadás veszélyét is el akarta kerülni. Éppen azokat a városokat zárta ki, vagy csökkentette esélyeiket nagyon minimálisra, amelyeket az 1839-es javaslat, ha nem is név szerint, de meghatározott. A kerületnek minden olyan városa, ahol „tudós iskola” (gimnázium), líceum vagy főiskola működött, háttérbe szorult. Tehát Eperjes, Késmárk, Lőcse, Rozsnyó és Miskolc. Úgy látjuk, különösen Rozsnyó lehetőségeinek háttérbe kerülése kedvezett a reformpolitika híveinek és egyben ez a tény jelzi is megerősödésüket.

Ilyen körülmények között eshetett Hunfalvi, Vandrák és az őket támogatók választása Nyíregyházára. Némethy 1842-es és Vandrák 1844-e cikke egyaránt Nyíregyházát tartja az intézet számára „legalkalmasabb,” „legcélzzerűbb,” „legméltóbb” helynek. Az 1840-es miskolci kerületi gyűlés – a „Néptanítókat nevelő intézet ... létesítése s alakítása felett szorgalmatoskodó ... egyházi kiküldött Bizottságnak munkálata” alapján a jegyzőkönyv 35. bejegyzésében kimondja, „... hogy a tervezett Intézet Nyíregyháza Válságos Mvárosában létesíttessen ...”⁴⁹

A nyíregyházi egyház és a képző kapcsolatának kezdete (1838–1839)

A nyíregyházi egyházközség 1838. július 15.-i gyűlésén foglalkozott először a képzővel. Az egyházmegyei, illetve a rimaszombati egyházkerületi gyűlésre küldött követeinek utasításba adta: „Hogy a Tanítói megállapítandó Seminariumra, azon esetre, ha az valósulna, az Ekklesia részéről ... alapítvány 5 Actiára, 10 esztendőre ...” biztosított.⁵⁰ – Ez a bejegyzés fontos

⁴⁸ Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon 1848–1948 – Szerk.: Felkai László I. k. 30–32; 64–66. p.

⁴⁹ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1840. júl. 21. – Miskolc, Kgy. jkv. 35. bej.

⁵⁰ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1838. júl. 15. – Gy. jkv. 266. bej. 2. p.

tényt igazol. A nyíregyháziak már a rimaszombati kerületi gyűlés előtt (júl. 24.) ismerték Hunfalvi–Némethy tervezetét. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy Hunfalviék véleményezésre elküldték tervüket Nyíregyházára, vagy az egyháznak, vagy egy itteni barátjuknak, talán már 1837-ben. Némethy írt is arról, hogy azt Jozeffyn kívül a „Főbb iskolákhoz, s néhány barátainkhoz” is eljuttatták még a rimaszombati gyűlés előtt. Ebben az időben Nyíregyházán legjobb esetben is csak az ún. harmadik és negyedik nyelvtani osztály működött. Ez, a Schedius-féle iskolai rendszerben és az 1836-os kerületi rendszerben is a latin iskola alsó osztályainak – valamiféle kezdetleges algimnáziumnak – felelt meg. Nem beszélhetünk tehát arról, hogy a városban egy nagyhírű főbb, vagy felsőbb iskola élt volna, és Hunfalviék ezért juttatták el tervezetüket Nyíregyházára. Sokkal valószínűbb, hogy a városban olyan tanítók, vagy más foglalkozású evangélikusok voltak, akiket barátjuknak tartottak és akiktől remélték, hogy nemcsak véleményüket mondják el a javaslatról, de támogatják is azt a kerületi gyűlésen. Valószínűnek tartjuk, hogy a Miskolcon élő Hunfalvi és Némethy jól ismerte Nyíregyháza ev. iskoláinak helyzetét, tanítóinak törekvéseit, magatartását, az egyházközség és a város viszonyát. Ennek megismerésére, ha máskor nem, az 1836-os kerületi gyűlésen módjuk volt. Némethy Pál különösen tájékozott lehetett, hiszen az egyházmegye és a kerület tisztségviselőjeként hosszú ideig tevékenykedett.⁵¹

⁵¹ Némethy Pál (1842)

Némethy tevékenységének értelmezéséhez:

PEI. 1846, 5. évf. 14. sz. 343. p.

A nyíregyházi ev. iskolák viszonyairól:

NYEL. III. Lev. k. 262. sz. irat, amely kimutatás 1848-ból, a nyíregyházi ev. egyház összes tanintézetéről. Ez két összevont osztályú (első és második nyelvtani és harmadik, negyedik nyelvtani osztályról) latin, vagy algimnáziumi osztályról szól. A két összevont osztály tanulóinak létszáma 102 illetve 33. – Gimnázium létesítését 1806-ban, az alapok lerakásával megkezdték ugyan, de ez az iskola az 1830-as évek végén, az 1840-es években nem működött úgy, hogy országosan számon tartották volna. Jellemző, hogy a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban szinte évenként megjelenő kimutatásokban az ev. líceumok és gimnáziumok népszerűségéről nem szerepel nyíregyházi iskola, még az algimnáziumok között sem. – PEI. 1842, 1. évf. 7. sz. 83. p.

Vö.: Martinyi József: A nyíregyházi főgimnázium története – Megjelent az 1894–1895. évi gimnáziumi évkönyvben.

Horváth Sándor–Margócsy József (szerk.): Emlékkönyv – Kiad.: ... a nyíregyházi Kossuth Lajos Gimnázium 1806–1956 – Nyíregyháza, 1957;

Szelényi Ödön (1919) – Szelényi a nyíregyházi gimnáziumról Lukács Ödön (1886) könyvének adatait használja).

Helyesen ítélték meg tervükkel kapcsolatban Nyíregyháza várható magatartását. Az egyházközség 5 részvény vásárlásával (egyenként 40 Ft) anyagilag is támogatni kívánta az intézetet. Ez igazolja tehát, hogy a nyíregyházi egyház – ide sorolva a város ev. tanítóságát is – az első pillanattól kezdve a képző felállításának Hunfalvi–Némethy-féle koncepcióját támogatta. Azt azonban nem lehet bizonyítani, hogy 1838–39-ben akár a nyíregyháziak, akár Hunfalviék Nyíregyházát gondolták volna a képző helyéül.

A legkorábbi írott forrás, ami a szeminárium nyíregyházi megszervezésének gondolatát jelzi – a nyíregyházi egyház levele – 1840. július 14.-én keletkezett. Ebben kéri az egyházközség a tiszai kerulettől a tanítóképző Nyíregyházán történő felállítását. A levél tehát jóval a rozsnyói (1839. május 1.) és a kassai (július 5.) bizottsági ülések után született, ahol az ellentétes nézetek képviselői a képző felállítási módjáról csaptak össze. Ugyanakkor hat nappal előzte meg az 1840. július 20.-i miskolci bizottsági ülést, ahol lényegében a Hunfalvi–Vandrák–Némethy által kidolgozott elképzeléseknek megfelelően fogadták el az intézet felállításának és működtetésének alapelveit. Vandrákéban, vagy a nyíregyháziakban vetődött fel először a képző Nyíregyházán szervezésének gondolata? – Az iskola története szempontjából ez másodlagos kérdés. A nyíregyháziak levele – kérésük indoklása és jelentős ajánlataik – azt igazolják, hogy őszintén kívánták a szeminárium városba kerülését. Vandrákék 1840-től következetesen harcoltak azért, hogy Nyíregyházán valóban létrejöjjön az iskola, sőt, mint írtuk: Nyíregyházát tartották a legalkalmasabbnak a többi ajánlkozó közül. Itt valósíthatja meg az intézet céljait – ahogy 1840 nyarán megfogalmazták. Több ajánlkozó is volt. Ez a nyíregyháziak leveléből is kiderül: „... mint más Ekklesiák ebbéli kívánságukat már kinyilatkoztatták, úgy mi a Tettes Főisztelendő kerület eleibe terjesztjük szíves ajánlatunkat ...”⁵²

Miért tartották alkalmasnak Vandrákék Nyíregyházát, a várost és az egyházközséget arra, hogy a „képzőt kebelébe fogadja”? Levelekből, jegyzőkönyvekből, Vandrák és Némethy cikkeiből, a korabeli Nyíregyháza történetének feldolgozásaiból tudunk válaszolni e kérdésre.

Nyíregyháza helye az egyházkerületben

A nyíregyházi egyház a tiszai kerület legnépesebb egyházai közé tartozott. (1824-ben 10 521 evangélikus élt a városban. 1880-ban is a 24 102 lakosból 12 640 ennek az egyháznak a tagja.) Gazdagságuk alapján szintén a legtehetősebb egyházközségek közé sorolhatjuk őket. – A kerületi gyűlésen

⁵² NYEL. III. Lev. k. 48.

mindig komoly befolyással rendelkeztek, és bár a hegyaljai esperesség egészében nem volt a leggazdagabb – a dobsinai egyezményből adódóan is az egyházpolitikai döntéseknél nagyobb súlya volt a nagy hagyományokkal és történelmi múlttal rendelkező szepességi városoknak – a nyíregyházi kövek szerepe, tekintélye is jelentékeny volt. Az egyházkerületben elfoglalt helyüket jelzi, hogy a városban többször rendeztek kerületi gyűlést, és a hegyaljai egyházmegye főesperese, vagy annak helyettese is gyakran a nyíregyházi lelkészek közül került ki (az 1840-es években Farbak Dániel nyíregyházi lelkész a hegyaljai főesperes helyettese).

A hegyaljai egyházmegye és ezzel együtt a nyíregyházi egyház aktivítása, politikai tekintélye az 1840-es években lényegesen emelkedett. Összefüggött ez az országos reformtörekvésekben a magyar nyelvűségért való küzdelemmel, a superintendenciákban kialakult nemzetiségi harccal. (Érdekes megjegyezni azonban, hogy a tiszaiak, köztük a hegyaljaiak sem lelkesedtek a Zay-féle uniós tervekért, elsősorban a kerületi autonómia esetleges csorbításától féltve.) A dobsinai egyezmény eltörlését követelő javaslatukat, Jozeffy elleni támadásukat mégis politikai állásfoglalásuk jellemzőiként tekinthetjük.

A három nemzetiségű egyházkerületben a legdélebbi, a hegyaljai esperesség – Nyíregyháza kivételével – magyar volt. Az egyházmegye nemzeti-összetételét és ugyanakkor vezetőinek véleményét jól mutatja Komáromy József megyei főesperes egyik levele 1842-ből: „Esperességben létező lelkész vagy oskolatanító Urak közül ... mindnyájan tudunk magyarul, s véleményem szerint, a Nyíregyházi Sz. Egyházon kívül (hol még született tótgyerekek nagyobb számmal vannak) szükségét sem látom annak, hogy egyik vagy másik oskolákban a tót nyelv tanításával gyötörjék a gyerekeket ...”⁵³

Nyíregyházán ekkor tehát jelentős a szlovák nyelvet beszélők száma, sőt az evangélikus templomban nemcsak szlovák istentiszteleteket, de német nyelvűeket is tartottak a magyar mellett. Tehát a kerület nemzetiségi összetételének megfelelően a város lakói között „... két, sőt három divatozó

⁵³ NYEL. III. Lev. k. 101.

A város ev. lakosságának adataihoz:

TEKL. Canonica Visitatio jkv. III/26–27

1861-es és az 1877–78-as hegyaljai esperességben tartott Canonica Visitatio jkv.-ei.

Lukács Ödön (1886)

Az egyház és a hegyaljai esperesség szerepéhez a kerületben ld. 30–36. sz. jgy.-et is.

nyelv ...” volt. Nem állíthatjuk, hogy a nyelvi különbségek nem jártak súlyosabb konfliktusokkal a város evangélikusai között, illetve a város és a megye között, és nem történtek intézkedések a városban a szlovák nyelv visszaszorítására. Az egyházkerületen belüli nyelvi küzdelmek és ellentétek az 1830-as évek közepén voltak a legerősebbek, ám a városban 1840 körül sem állítható, hogy a város lakói elutasították volna a magyar reformpolitikát, vagy szélsőségesen képviselték volna a szlovák nemzeti törekvéseket.

A város ev. pedagógusai és a közoktatás reformjának eszméje

A magyar reformpolitika iskolai törekvéseit, az egyes országos kezdeményezéseket a város tanítói – az evangélikus tanítóság is – igyekeztek megvalósítani. 1843. november 10.-én az ev. iskolákban tartott ünnepségről számolt be Májerszky Lajos, az egyház iskolai felügyelője és munkájukat általánosan jellemezve így írt: „Mi (a nyíregyházi ev. tanítóság és egyház) B. Eötvös Józseffel tartunk, ki így szólt: nevelés minden haladásnak első egyedül biztosító alapja; s azon meggyőződés, hogy haladnunk kell arra int: hogy nevelésről gondoskodjunk.” – Az Eötvös-gondolat, melyet Májerszky idéz, mint a nyíregyháziak elvét, Eötvös Kelet Népe és a Pesti Hírlap című írásából való. A magyar nevelésügy kérdéseiről Kossuth és Széchenyi közötti vitában ezzel a tanulmányával támogatta Eötvös Kossuth álláspontját.⁵⁴

Nemcsak hirdették azonban Kossuth és Eötvös közoktatáspolitikai elveit: az evangélikus tanítók 1836-tól már gyűléseket tartottak a városban és részt vettek az 1836-os iskolai szabályzat kidolgozásában; 1836–39-ben Kollman Sámuel és Nagy Sámuel tanítók vasárnapi iskolát szerveztek; 1842-ben Nagy Sámuel kezdeményezésére magyar műkedvelő társulat alakult a városban (nyaranta a főiskolákról hazatérő diákokkal színelőadásokat szerveztek); 1846-ban Nagy Sámuel buzgó fáradozása folytán is megnyílt az első helybeli kisdédóvó intézet; foglalkoztak gazdasági ismeretekkel (Hudák György tanító); 1843-ban népiskolai könyvtár alapítását határozták el; ugyancsak 1843-ban két új iskolaépületet is átadtak (ekkor volt a fent említett ünnepség); a tanítók közül Nagy Sámuel „többrendbeli nevelést és oktatást tartalmazó munkát írt magánhasználatra”; 1842-től – megjelenésétől – járatták az Evangélikus Egyházi és Iskolai Lapokat; két képviselőjük is részt vett a zay-ugróci tanácskozáson stb.

⁵⁴ Iskolai ünnepség Nyíregyházán 1843. nov. 10. – Közli: Májerszky Lajos – PEI. 1843, 2. évf. 52 sz. 638–639. p.

Az Eötvös idézetet: Eötvös József: Válogatott pedagógiai művei – Bp. TK. 1957, 119. p.

Annak a tanítóságnak, amely a felsorolt eredményeket elérte, legjellegzetesebb egyéniségei már 1840-ben Nyíregyházán tanítottak: Kollman Sámuel, Nagy Sámuel, Tregjár Pál, Susztek Sámuel. Valószínű, hogy Némethy ismerte őket, céljaikat. Ezért idézi az 1842-ben írt cikkében a miskolci bizottsági gyűlést ismertetve a kedvező pedagógiai és politikai feltételeket: Nyíregyházán „... az elemi oktatásban legtermékenyebb gyakorlati alkalmat nyújtanak, a magyarosodás bilincseit megtörve, honunk s korunk várakozásának e részben is megfelelni ...” igyekeznek.⁵⁵

A város ev. iskoláinak, tanulóinak, tanítóinak száma

A tanítóképzőben – az elméleti alapozás után – elsősorban gyakorlati jellegűnek tervezték az oktatást. (Erről a tananyag-kiválasztás és tanulmányi rend tartalmi kérdéseinél részletesen szólunk majd.) A megfelelő „gyakorlati alkalom nyújtása,” mint elvárás, nemcsak progresszív pedagógusi környezetet igényelt a képzőnek, hanem elégséges számú gyakorlóléhszert, elemi iskolát is biztosított. Azt kívánták, amit Warga János a kálvinista képzőnek írt tervezetében kifejtett: a szemináriumot olyan városban kell meg szervezni, ahol az egyházi iskola minden lehetséges népiskolai osztálya önálló, a mai értelemben: osztott formában működik, így a szeminaristák minden osztályban végezhetnek tanítási gyakorlatot.

A nyíregyházi evangélikus egyházközség „...hét elemi és polgári iskolában 1100-nál több gyereket számlált” – írják a nyíregyháziak a képző városban történő felállítását kérő 1841-es levelükben. Valóban, 1841-ben 1013; 1843-ban 1349; 1848-ban 1257 az evangélikus iskolák tanulóinak a száma. 1848-ban 4 elemi, 2 felső olvasó, 2 felső polgári, 1 első és második nyelvtani és 1 harmadik és negyedik nyelvtani osztálya volt a város evangélikusainak. Egy-egy osztály tanulólétszáma nagyon nagy volt. 1848-ban pl. az alvégi elemi osztályban 281, de a lányok felső polgári osztályában is 88 gyerek tanult. Általában 7–8 tanítót alkalmaztak. 1848-ban 9 tanítója volt az egyháznak.⁵⁶

⁵⁵ Némethy Pál (1842)

A városi evangélikus tanítóság tevékenységére:

TEKL. Canonica Visitatio jgyk.-ei III/26–27.

1861-es és az 1877–78-as hegyaljai esperességben tartott Canonica Visitatio jkv-ei

NYEL. Egyházközségi gyűlés jkv-ei 1820–1847

1841. jún. 11. – Gy. jkv. 387. bej.

1836. jún. 23. – Gy. jkv. 228. bej. (a magyar nyelv tanulásának segítésére utal)

⁵⁶ Iskolai ünnepség Nyíregyházán ... ld. 54. jgy.

Az egyházközség anyagi támogatása

A képző szempontjából nem voltak közömbösek azok az anyagi – pénzbeli és természetbeni – támogatások sem, amit az egyházközség felajánlott és amit a várostól várni lehetett. Már 1838-ban 200 ft-tal hajlandók növelni a képző alapítványát.⁵⁷ Jozeffy szuperintendens a kerületi gyűlés döntéséig betiltotta a gyűjtést és így az 1840-es miskolci gyűlés rendelkezett annak megindításáról. Valószínű, hogy a nyíregyháziak tényleges pénzajánlása is csak 1840. július 14.-i levelükben történt meg véglegesen. Rendkívül bőkezűnek ítéelhetjük meg őket: „... azon esetre – írják levelükben – ha szerencsés leend ...” a képző Nyíregyházán történő felállítását az egyházkerületi gyűlésen megnyerni „... a Seminaristák (számára) élelmezésre fizetendő 300 f. p:p és 30 köből gabonát” ajánlottak. Ezenkívül vállalták, hogy „... a gyakorlottabb ifjak közül évenként hat, idővel több vagy kevesebb, Segéd Tanítót ...” választ az egyházközség, akiket a felajánlásokon túl „külön költségen” étkeztetnének. Anyagi segítséget ajánlottak föl a képző épületének, „... mellyben mint Professzorok, mint tanítványok laknának ...” Az építkezéshez „... száz szekér kőnek Kereszturból elhozását ... ötven szekér az épülethez megkívántató fa, deszka és egyéb fuvarozását ... négyszáz kurta fuvart ... ezer napszámot ...” kívántak adni.⁵⁸ A természetbeni juttatásokat negyedévenként előre, gyűjtésekkel akarták megteremteni, és amikor az intézet megnyitása esedékessé vált, ezeket a gyűjtéseket meg is indították. A szervezés elakadásakor az összegyűlt gabonát – mint erről több forrás is tanúskodik – bérbe adták megfelelő kamattal, különböző nyíregyházi gazdáknak.⁵⁹

Ez a bőkezű alapítvány nagymértékben segíthette Vandrákékat annak elérésében, hogy 1840. július 20.-án kedvező döntést fogadott el a bizottsági

NYEL. III. Lev. k. 262.

⁵⁷ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1838. júl. 15. – Gy. jkv. 266. bej. 2. p.

⁵⁸ NYEL. III. k. 48.

⁵⁹ NYEL Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1947
1845. febr. 16. – Gy. jkv. 597. bej.
1845. márc. 9. – Gy. jkv. 598. bej.
1846. márc. 26. – Gy. jkv. 635. bej.
1847. márc. 21. – Gy. jkv. 691. bej.
1847. márc. 31. – Gy. jkv. 708. bej.
1847. ápr. 11. – Gy. jkv. 709. bej.
NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–
1847. szept. 5. – Gy. jkv. 746. bej.
1848. nov. 19. – Gy. jkv. 48. p. 3.
1849. jún. 3. – Gy. jkv. 60. p. 2.

ülés Nyíregyháza számára. A város mellett érvelőknél később is az egyik legnyomósabb indok maradt az egyházközség anyagi támogatásának fenn-tartása, amely támogatás – mint az ajánlólevél is igazolja – a tanítóképző nyíregyházi működéséhez kötődött. Az egyházkerületi gyűlés remélte – ennek többször is hangot adtak –, hogy Nyíregyháza „... áldozatát reményelhető, hogy tehetségénél fogva még többekkel is elhalmozza ... ismeretes buzgósa szerint tápintézetet állítana fel kebelében ...”⁶⁰ Újabb jelentős anyagi támogatásról azonban csak 1869 után tárgyalt az egyház-község, akkor, amikor a képző Eperjesre költöztetésének tervét kívánok már többségben voltak a kerületben. A nyíregyháziak ekkor – egyház és város egyaránt – a képző városban tartásáért harcoltak.

Nyíregyháza város anyagi támogatása

Nyíregyháza város földterületet adott az iskolának, hogy azon a tanítási anyagban szereplő „gazdasági gyakorlatok” oktatásához szükséges gyakorlókertet létesítsenek. A városi tanács 1841. július 19.-i ülésén fogadta el a polgármester előterjesztésében „... az ezen Városban felállítandó tanító képző Intézet számára ... 1600 négyszögöl ölével mérendő 20 hold földnek ...” használatba adását.⁶¹ A tanács támogató készségét mutatja, hogy 1842-ben azt a földterületet „ötvenezer négyszögű ölet foglaló térre” növelték és az eredetileg a várostól távolabb kijelölt földet „az Alsó Temető környékén,” a város alatt jelölték ki.⁶² A földterület nagyobbítását (közel 12 holddal) és a városhoz közelebbi földekből „kijelölését” személyesen Draskóczy Sámuel egyházkerületi felügyelő és Komáromy József hegyaljai főesperes kérte azon a tanácskozáson, melyet 1841. október 27.-én tartottak a városban a képző szervezéséről. Azon részt vettek a városi tanács vezetői, többek között a polgármester és a főbíró is.⁶³

⁶⁰ Az 1840. júl. 21.-i miskolci bizottsági tanácskozáson fogalmazódott meg és Némethy Pál (1842) cikkében olvashatjuk.

A nyíregyháziak újabb ajánlásainak elmaradásáról:
NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1843. ápr. 3. – Gy. jkv. 479. bej.

⁶¹ NYÁL. Nyh. Választott Hiteles Közösség jkv.-e XIX. 1841–1842
VA. 101. 18. r. sz. 18. k. 1841/431 173. p.

⁶² NYÁL. Nyh. Választott Hiteles Közösség jkv.-e XIX. 1841–1842
VA. 101. 18. r. sz. 18. k. 1842/205 351. p.

⁶³ A 61. és 62. jgy. forrásait vö. a 119. jgy. forrásaival és a NYEL. III. Lev. k. 107. irat 18. bej.-ével.

Az 1840 nyarán Miskolcon tartott bizottsági, majd kerületi gyűlés az 1837-es Hunfalvi–Némethy-féle javaslatot fogadta el a szeminárium állítás anyagi alapjainak megteremtéséről. Elhatározták, hogy gyűjtést indítanak. A gyűjtőlapokat az egyházmegyék vezetői „kötelező erővel ... járassák,” de az ajánlások önkéntesek legyenek. Sajnos – mint írtuk – nagyon lassan haladt a kerületi gyűjtés. 1847-re, a képző megalakításának évére sem rendelkeztek a folyamatos, zavartalan és a tervezett szintű működés megvalósításához szükséges tőkével. Ezért merültek fel a kerületi gyűlésen a pénz megteremtésének egyéb módjai is. Lehetőség volt arra, hogy külföldi alapítványok támogatását kérjék, vagy hogy több szuperintendencia összefogva, együttesen állítson és tartson fenn képzőt.⁶⁴

Terv a szuperintendenciák összefogására

Az 1842-es iglói kerületi gyűlésen fogadták el, hogy a szeminárium tervét más szuperintendenciák tudomására hozzák és kéri őket „... kebelökben gyűjtendő adakozásaik által segéd kezét nyújtandni ...”⁶⁵ Különösen a bányai kerületi szuperintendencia érdeklődött a tervezett intézet felől. E kerület egyházainál meg is kezdődött a gyűjtési munka és valószínű, el is juttattak csekély mennyiségű pénzt a tiszai kerülethez. – Országos gyűjtések is támogatták a közös iskolaállítás gondolatát. Ezt igazolja Székács József megjegyzése a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban. Egy szarvasi tanítóképző felállításának tervéhez ezt írta 1842-ben: „Csak egyet legyen szabad említenünk (a szarvasi tervvel kapcsolatos véleményeiből). Nyíregyházán megnyitattik a népnevelőket képző intézet. Nyíregyháza fekvése olyan, hogy a bánya- és tiszakerületi egyházaknak csaknem központjában fekszik. Nem jó volna-e a két kerületnek egyesülni s egybevetett vállakkal egy derék

⁶⁴ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1840. júl. 21. – Miskolc, Kgy. jkv. 35. bej.

A külföldi támogatás kérdéseiről:

TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1845. júl. 9. – Jolsva, Kgy. jkv. 31. bej.

NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.
1846. júl. 15. – Dobsina, Kgy. jkv. 28. bej.
NYEL. III. Lev. k. 220. irat 23. bej.

⁶⁵ NYEL. III. Lev. k. 107. 18. bej.

TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1843. aug. 2. – Felka, Kgy. jkv. 24. bej.
1844. júl. 2. – Késmárk, Kgy. jkv. 33. bej.

NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1842. jún. 12. – Gy. jkv. 435. bej.

NYEL. III. Lev. k. 244.

szemináriumot állítani fel, hogysem – régi, nem legjobb szokás szerint – a különben is gyenge erőket megosztva, két vagy három tengő intézetet sürgetni.”⁶⁶ Nemcsak Székács jutott a cél érdekében a kerületek egyesítésének gondolatához, hanem Vandrák is gondolt erre. Nyíregyháza területi elhelyezkedése a két szuperintendencia határának központjában, kedvezhetett volna összefogásuknak.⁶⁷ Ez a lehetőség a képző körüli harcban ismételten Nyíregyháza mellett jelentett érvet. – A terv realitását és komolyságát mutatja, hogy még a Bánátban is folyt gyűjtés a nyíregyházi képző javára és így az 1840-es években a szeminárium ügye valóban túllépett – anyagi vonatkozásaiban is – az egyházkerületen.⁶⁸

Nyíregyháza földrajzi helyzetének előnyei

A város kedvező földrajzi elhelyezkedésére a nyíregyháziak is utaltak 1840-es levelükben: „... bár távolabb (az egyházkerület központjától), de nálunk mindég növekvő közlekedésnél fogva mégis mint (a növendékek) honukkal, mind a mívelt világgal összeköttetésbe állának...”⁶⁹ – Vandrák kifejtette, hogy az egyházkerület jelesebb iskolái mind a kerület északi területein, közel az országhatárhoz találhatók. Nyíregyházán a képző megszervezésével egy új kulturális központ, iskolaközpont alakulhatna. „A kis gyökérszálakban, nem az öreg gyökérágakban kezdődik és tart az organizmus élete” – írta, utalva a gyermekek nevelésének fontosságára, de egyben az új iskola kulturális feladataira is.⁷⁰

1838. január 22.-én hirdették ki Nyíregyházán, hogy a város megkapta a szabad, privilegiált városok jogait. A megindult városiasodás kedvező feltételt jelentett a képző alapításához. Ugyanis, ha fenn is állt az a tény, hogy a fiatal város kulturális létesítmények, történelmi hagyományok tekintetében messze elmaradt a szepességi városoktól, mégis a gyors előrelépés reménye és elsősorban annak ismerete, hogy a városban az evangélikusok nagy többsége a magyar reformpolitikát támogatja, Nyíregyháza mellé állította Vandrákékat. A kedvezőtlenebb kulturális lehetőségek vádjának kivédésére említették a nyíregyháziak levelükben: „Nincs ugyan museumunk” –

⁶⁶ Jancsovcics Pál közleményéhez a békési egyházmegye közgyűléséről Székács szerkesztő megjegyzését is ld. – PEI. 1842, 1. évf. 6. sz. 65. p.

⁶⁷ Vandrák András (1844).

⁶⁸ A gyűjtésről ld. a 38. és az 60. jgy.-ben megadott forrásokat is.

⁶⁹ NYEL. III. Lev. k. 48.

⁷⁰ Vandrák András (1844).

és itt nemcsak a mai értelemben használt múzeumra kell gondolnunk, hanem az oktatást segítő jelentősebb növénytani, állattani, vagy ásványtani gyűjteményre, amellyel minden kerületi felsőbb iskola, különösen Eperjes rendelkezett – „... nincs nyomtató műhelyünk, de a hiányt a közelfekvő Debreczen kipótolhatná ...”⁷¹

A döntés alapvető tényezője: a város többnyelvűsége

Vandrákék az 1840. július 20.-i miskolci bizottsági gyűlésen az eddig felsorolt sajátosságokra hivatkozva támogathatták a képző Nyíregyházán történő megszervezését. Kedvezően segítette győzelmüket az a tény is, hogy a gyűlést Miskolcon tartották. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a gyűlésen a hegyaljai esperességből és magából Miskolc városából is sokan vettek részt – erre a gyűlések szervezésének gyakorlata lehetőséget adott. Valószínűleg ez erősen hatott az ott kialakult hangulatra. A vitában két ellentétes nézet ütközött újra: a Nyíregyházát támogatók és ellenzők. A közöttük kialakult kompromisszumot – a végleges döntést – alapvetően meghatározta a nyíregyházi egyházban „divatozó háromnyelvűség.” Erre, mint legfontosabb sajátosságra, mindenki hivatkozott. A nyíregyháziak levelében olvashatjuk az egyik tábor álláspontját: amellett, hogy a magyar, szlovák és a német nyelv egyaránt él a városban „... a helybeli magyar olvasó társaság ... kivált a tót ajkú ifjakat a nemzeti nyelv művelésére ... serkentené ...”⁷² – A szlovák nyelvért harcolók úgy tartották, hogy Nyíregyházán a képző, ha nem is a számukra legkedvezőbb helyen, de nem teljesen magyar nyelvi környezetben működik majd. Vandrák már az ellentétek elsimítását, minden erő összefogását akarta, amikor cikkében a háromnyelvűséget együtt említette, és nem emelte ki külön a magyart, mint azt két évvel előbb Némethy tette.⁷³

A bizottság javaslatában megfogalmazta, hogy az intézetbe olyan „... jó erkölcsű s hazánk egyéb nyelvein kívül, kivált a magyarban alapos ismerettel bíró ifjakat vegyenek fel ...” akik elvégezték az elemi iskolát és elérték a 16. életévüket. „... A tanítási nyelv a magyar leendvén ...”⁷⁴ de Né-

⁷¹ NYEL. III. Lev. k. 48. sz.

A város kulturális helyzetére ld. még az 54. jgy.-et is.

⁷² NYEL. III. Lev. k. 48.

⁷³ Vö.: ebből a szempontból Vandrák András (1844) és Némethy Pál (1842) cikkeit.

⁷⁴ Némethy Pál (1842)

A szlovák nyelv oktatására:

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1848. júl. 5. – Nyíregyházi Biz. Közvizsgálati jkv.

1858. szept. 11–15. – Nyíregyháza, Kgy. jkv. 15. bej. 4; 9; 14; 29.§.

methy és a többi forrás is mindig megemlíti a javasolt tantárgyak sorában a szlovák nyelvet. Erre a képző működésének egész történetében lehetőséget is adtak a növendékeknek. Figyelemmel voltak így az egyházkerület vegyes nemzetiségű lakosságának nyelvi különbségére. A képző nyíregyházi működésének éveiben azonban végig vita tárgyát képezte a kerületi gyűléseken a szlovák nyelv oktatásának színvonala, eredményessége.

A képzés tartalmának sajátosságai

A képzés tartalmi jellegének megállapításában, a tantárgyak kiválasztásában a tanítóképzésről kialakult országosan általános elképzelések érvényesültek. A szervezés idejéből, majd a működés első évéről teljes szervezeti szabályzatot, tantárgyfelosztást, vagy a konkrét tanulmányi rendet közlő forrást nem ismerünk. Az 1858–59-ben újjászervezett szeminárium 1858-ban elfogadott iskolai szabályzatát, majd az 1860-as évekből a tantárgyfelosztásokat, órarendet, beszámolókat is figyelembe vettük a tanulmányi rendre vonatkozó tervek bemutatásánál. Ezt azért is tartottuk lehetségesnek, mert Vandrák András tervezete alapján fogadták el az 1858-as szabályzatot is és ugyancsak az ő tervezetére épült az 1840-es bizottsági javaslat. Az 1840-es években keletkezett források közül Némethy Pál cikkében közölte a tervezett tantárgyak sorát. Utalásokat találtunk a tanulmányok tartalmára az igazgatóválasztásra összeült bizottsági gyűlések jegyzőkönyveiben és az 1848 nyarán készült vizsgabeszámolóban is. Nagyon jelentősnek tartjuk Warga János 1847-ben megjelent tanítóképzőtervét is. Bár ő nem az evangélikus iskolák részére készítette szabályzatát, mégis nagy hasonlóságot tapasztaltunk a nyíregyházi képzőre vonatkozó forrásokból összeállt kép és Warga terve között. Figyelembe vettük az 1848-as egyetemes tanítógyűlésen elfogadott tanítóképzési tervet és az ehhez kapcsolódó vita anyagát is.⁷⁵

1859. máj. 24–25. – Lőcse Cons. Gy. jkv. 6. bej.

1859. szept. 28. – Késmárk, Biz. jkv. 4.

1859. szept. 27–29. – Késmárk, Kgy. jkv. 36. bej.

1859. szept. 28. – Késmárk – Jelentés a szláv nyelv tanítása ügyében

TEKL. Közgyűlési iratok III/5. 1870–1879.

1871. máj. 26. – Nyíregyháza, Biz. jelentés 6

TEKL. Eperjesi tanítóképző iratai VII/8. 1856–1900

1858. okt. 5. – Igló – Noszág levele

1859. szept. 20. – Nyíregyháza – Noszág levele.

TEKL. Arch. gen. eccl. III. c 5; 6

Jelentés a képző 1863–1864. évi munkájáról

NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.

1862. júl. 22–24. – Jolsva, Kgy. jkv. 33. bej.

⁷⁵ Némethy Pál (1842)

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

A képzés tartalmi sajátosságainak kialakításánál a szakmai ismeretekre épülő gyakorlati jelleg volt a meghatározó. A tanítójelölteket már egy általánosan képző iskolát végzett fiatalokból akarták összegyűjteni. Az erkölcsi követelményeken és a nyelvtudáson kívül (a magyar nyelv ismeretére gondoltak) olyan ifjak kerülhettek a tanítóképzőbe, akik „... dicséretesen végzvé a szónoklat–költészeti osztályt ... vagy a bölcsészeti, vagy más bármely szakot ...” Rendelkezniök kellett tehát a népiskolában megszerezhető elemi ismeretekkel és azon túl a gimnázium alsó osztályának (szónoklat–költészeti osztály) általános képzést adó anyagával. Lehetőséget adtak a kollégium, vagy líceumok bölcsészeti osztályait eredményesen teljesítőeknek is, hogy tanulmányaikat a szemináriumban folytassák. Az általános műveltségi alapnak igényéből következett, hogy a tanítóképzőbe felvehető fiataloknak be kellett tölteniük a 16. életévüket.

A tanítóképzőben tovább kívánták bővíteni az általános műveltségi anyagot: elsősorban a vallási, nyelvi, de minimális mértékben a természettudományi ismereteket is. Némethy a következő, ilyen általános képzést segítő tantárgyakat sorolt fel: népszerű vallástan, szentírás olvasása, honi népnyelvekben gyakorlat és helyesírás, népszerű magánjog, természetrajz tan, egészségtan, Magyarhon földrajza és történetének elemei. Az elméleti képzés azonban elsősorban szakmai jellegű tantárgyakat jelentett. Így mindenekelőtt a neveléstant és a lélektant.⁷⁶

A szakmai jellegű elméleti ismeretekre kellett építeni a gyakorlati képzést, ami átfogta és áthatotta a tanulmányok egészét. Ne a „teoretikai,” hanem a „praktikai” szemlélet érvényesüljön – hirdették. Az elemi osztályokban gyakorlatokon vegyenek részt a pedagógiai tanár vezetésével a tanítójelöltek, majd az elemi iskolák tanítóinak felügyelése alatt lehetőleg minden tantárgyat tanítsanak minden osztályban, tartsanak „tanítási próbákat.” A tanítónak nemcsak azt kell tudnia ugyanis, hogy mit oktasson, hanem azt is, hogy hogyan oktassa azt. „Jól írni, olvasni, énekelni stb. már az sem csekélység: de jól írni, olvasni tanítani már jóval több. Hát az általános nevelési képesség ...!” – írta Vandrák.⁷⁷ Wurga János tervében ezt olvashatjuk: nemcsak az alsóbb iskolai tantárgyak tananyagával kell rendelkeznie a tanítónak, hanem ismernie kell a tanítónak „... a tanulmányok tanmódszerét,

1858. szept. 14–15. – Nyíregyháza, Kgy. jkv. 15. bej. 25; 26. §.

Wurga János tervéhez ld. a 21. jgy.

Az első egyetemes tanítógyűlés dokumentumait közli: Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon 1848–1948 I. k. 39–100. p.

⁷⁶ Némethy Pál (1842); vö.: az 1858-as iskolai szabályzattal.

⁷⁷ Vandrák András (1844).

melly magában foglalja a sajátlagos tanmódot, tanmenetet, tanalakot és tanlelkületet, valamint a taneszközöket is ... A képezdében nem annyira az elmélet, mint a gyakorlat a fő dolog ...”⁷⁸

Közismert, hogy tanítóképzésünk történetében a képzés jellegét nemcsak az iskolai érdekek határozták meg. A tanítót fel kívánták készíteni a kántori teendők ellátására is. „... Az ügyes oskola mesterek és orgonisták képzését ... a nép nevelésre ... a templomi ájtatosság gerjesztésére leendő jó-tékony befolyást ...” együtt említették a nyíregyháziak is levelükben.⁷⁹ A tantárgyak között ezért kapott jelentős helyet a „szent-ének és zene.”

A másik tartalmi sajátosság, amivel bővült a kántorképzésen túl az oktatás anyagi, a gazdasági ismeretek tanítása. – A reformkori gondolkodásban is élő ökonomista szemlélet hatott a tanítóképzésre. A tanítókat gyakorlati gazdákká kívánták nevelni. A mezőgazdasági ismeretek szintén helyet kaptak a népiskola tananyagában. Céljuk, hogy a tanító a korszerű gazdálkodás avatott képviselője legyen a falvakban, és amellet, hogy saját anyagi helyzetét a gyümölcsstermesztéssel, kertészettel, méhésztettel, állattartással stb. javíthatja, példát adjon a falu lakóinak a gazdálkodás, korszerűségére, a gazdaság fejlesztésére. A tanítóképzőnek fel kellett tehát készítenie „... a kertészet és mezei gazdaság okszeres gyakorlására ...” A tananyagban „... a mezei gazdaságra, kézművészetre s balítéletek megsemmisítésére ... egészségtan ...” is szerepelt, sőt a természetrajzi és természettani ismeretek kiválogatásának módját és irányát ezen tárgyak tanítási céljai határozták meg. A szemináriumhoz szükséges épületek és telek mellett ezért kérték már 1841-ben a kerület vezetői a városi tanácstól, hogy az intézetbe tervezett „... a mustra mezei gazdálkodás gyakorlati oktatására ...” szükséges gyakorlókerthez a város közelében földet biztosítson. A földterületen az iskola „... kész azonnal kezdetben is a mustra mezei gazdálkodásnak gyakorlati oktatását munkába vétetni ...”⁸⁰

A tanulmányok ideje és rendje

A képzéshez szükséges tanulmányi időt az 1839-es és az 1840-es bizottsági javaslat egyaránt két évben állapította meg: „... A tanulási s gyakorlati pály a két évre kiterjedőnek ítéltetett ...” Így fogadta el az 1840-es miskolci gyűlés is. A forrásokból nem lehetett határozottan megállapítani, hogy a

⁷⁸ Wurga János tervéhez ld. a 21. jgy.

⁷⁹ NYEL. III. Lev. k. 48.

⁸⁰ NYÁL. Nyh. Választott Hiteles Közösség jkv.-e XIX. 1841–1842
VA. 101. 18. r. sz. 18. k. 1842/205 315. p.

reformkorban később, vagy akár az 1847-es megnyitáskor módosították-e a kétéves tanulmányi időt, terveztek-e hároméves tanítóképzőt.

Az 1858-as iskolaszabályzat már egyértelműen hároméves képzésről írt: „13. §. Minden nevendék 3 évi tanfolyamra köteleztetik ...”⁸¹ – Az 1848 előtti más tanítóképzős tervektől sem volt idegen a kétéves képzési idő gondolata. Az első iskolák – így az egri is – szintén kétévesek voltak. Annak ellenére, hogy Warga János terve – ő hároméves tanulmányi időt javasolt – nagy hatással lehetett a nyíregyházi képző indulására, nem tartjuk valószínűnek, hogy 1847. a képzési időnek három évre hosszabbításáról döntött volna a kerület.

A rendelkezésre álló kétéves tanulmányi idő felhasználását úgy tervezték, hogy az első évben az általános és szakismeretek adása domináljon, míg a második év inkább gyakorlati legyen. A tantárgyak elrendezésének ilyen elvét igazolja az 1848. július 5.-én megtartott „közvizsgálatra kiküldött bizottság” jelentése: a szeminárium tanára „... munkáját ez évben leginkább elméleti (theorikai) úton ...” végezte.⁸² – Warga tervezetében az első évben inkább „alaki képzésű” tanulmányokat, a másodikban „anyagi és gyakorlati,” végül a harmadik évben „egészen gyakorlati” tanulmányokat határozott meg. A nyíregyházi képző 1858-as szabályzata hasonlóan intézkedett: „... a két első év elméletileg gyakorlati tanulmányoknak szolgál, a harmadik főképp alkalmazó, hol a kellőleg gazdagított s tájékoztatott nevendék a nyíregyházi népiskolában, kellő ellenőrködés és kalauzolás mellett tanít ...”⁸³ – Úgy látjuk tehát, hogy 1858-ra változás történt ugyan a tanulmányi idő mennyiségében a kerület reformkori elképzeléseihez képest, a tanulmányi rend alapelvei azonban változatlanok maradtak. Ezek az alapelvek már az 1840-es évek elején kialakultak – összefüggésben a képzés tartalmi sajátosságainak viszonylagos állandóságával.

A felügyelet és a felügyeleti szervek

Az iskola irányításának és felügyeletének elveit szintén 1839–40-ben rögzítették: a nyíregyházi szeminárium a tiszai egyházkerület intézete, fenntartásáról a kerület gondoskodik és az ott folyó munkát is a kerület – köz-

⁸¹ Némethy Pál (1842)

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1858. szept. 14–15. – Nyíregyháza, Kgy. jkv. 21. bej. 13. §.

⁸² TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859.

1848. júl. 5. – Nyíregyháza, Biz. jelentés

⁸³ Warga tervéhez ld. a 21. jgy.

vetlenül a kerületi gyűlés döntései – határozták meg. A felügyelet joga az egyházkerületi gyűlést, s annak törvényes szerveit illette meg. A kerületi gyűlés a tényleges felügyeleti joghoz tartozó irányítási és ellenőrzési feladatok ellátására, egyes szervezési feladatok megoldására (pl. részletes tanulmányi rend kidolgozása; a tanítóválasztás javaslattal segítése; az intézet megszervezésének konkrét terve stb.) bizottságokat nevezett ki. Ezek a bizottságok ideiglenesen működtek, de egy-egy új feladatmegoldására vagy a régi bizottság megbízatását hosszabbították meg vagy újat neveztek ki. Az új bizottság tagjai legtöbbször ugyanazon személyek voltak, akik az előzőben is dolgoztak. Így kialakult a képző életével kapcsolatos szakértők egy csoportja.⁸⁴

A kerületi gyűlés választotta meg a képző főfelügyelőjét és másodfelügyelőjét, aki egyben a képző pénztárnoka is volt. A nyíregyházi egyház érdeke volt, hogy részt vegyen az intézet közvetlen irányításában. A kismárki kerületi gyűlésen elérték (1844), hogy a szeminárium másodfelügyelőjét – egyben pénztárnokát – a nyíregyházi egyház tagjaiból, az egyházközség által javasolt három személy közül válasszák. A pénztárnak lett a „tápinézet” gondnoka is.⁸⁵ – 1840-ben különleges jogokat biztosítanak a város egyházközségének a képző tanárainak választásában. Az 1858-as szabályzat már azt mutatja, hogy a „képezde felügyelőjét és pénztárnokát” egyaránt a nyíregyháziakból, az ő javaslatuk alapján választották. Ekkor már csak felügyelője van az intézetnek.⁸⁶

⁸⁴ A felügyelet kérdéséhez:

Némethy Pál (1842)

TEKL. Közgyűlési iratok III./3. 1839–1847.

1841. aug. 17. – Rozsnyó, Kgy. jkv. 32. bej.

1858. szept. 14–15. – Nyíregyháza, Kgy. jkv. 15. bej. 36; 37. §

Az 1841-es kerületi gyűlésen kinevezett állandó bizottság tagjai:

Draskóczy Sámuel (elnök);

Szontagh Lajos, Szontagh István, Jankó András, Szentiványi László, Spissák

György, Komáromy József – állandó tagok;

A választmány munkájában részt vettek szinte minden alkalommal: Hunfalvi Pál,

Vandrák András, Pelech János, Némethy Pál, Geduly Lajos, Bartholomaeusz János.

⁸⁵ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847

1844. júl. 2. – Kismárk, Kgy. jkv. 33. bej.

⁸⁶ TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1858. szept. 14–15. – Nyíregyháza, Kgy. jkv. 15. bej. 3. §.

A szeminárium tanárainak száma

A képzés célja, a tanítás tartalma meghatározta a tanítók számát. Az első elképzelésekben „három rendes tanító”-ról olvashatunk, akik közül „... a két első az elméleti s gyakorlati, a harmadik pedig a sz. zenészi s éneklési kiképzéssel foglalkozzék ... az első tanító, mint az intézet kormányzója (direktor) ...” működjék.⁸⁷ – Három, más iskolától független tanítója azonban csak az 1870-es években volt az intézetnek. Az állandósult anyagi nehézségekre, bizonytalanságra hivatkozva elodázták ezt az iskola belső életét, a képzés színvonalát nagyon meghatározó probléma kedvező megoldását, illetve megnyugtató és legalább az eredeti tervnek megfelelő megvalósítását. – 1847-ben egy önálló tanítója volt az intézetnek, de 1866–67-ben sem más a helyzet. Az iskolai feladatok megoldásában, az órák ellátásában előbb a város népiskola tanítói, majd a gimnázium tanárai közül az erre felkértek vettek részt. Ez a segítség azonban csak részleges megoldást adott, megakadályozta ugyanis egy olyan tanári csoport – még ha három- vagy négy tagú is – kialakulását az intézetben, amely elsőrendű feladatának tekintette volna a tanítóképző fejlesztését. A szeminárium igazgatói, ha kaptak is segítséget a város pedagógusaitól, ha köztük valóban szoros, a közös munkában született és élő barátság volt is (példaként Bánhegyi István és Emericzy Géza együttműködésére gondolunk az 1860-as évek közepén), a képző igazgatójának gyakran kellett egyedül megoldania olyan kérdéseket, amelyhez egy ember ereje – legyen bármilyen felkészült és következetes – nem lehetett elég. Nem is szólva azokról az időkről, amikor maga a választott igazgató sem volt minden tulajdonságában iskolavezetési munkára megfelelő. – Az iskola belső életének bizonytalansága, a képzés nem megfelelő színvonala feltétlenül összefüggött azzal a ténnyel, hogy az eredményes működésnek ilyen értelmű személyi, „szellemi feltételeit” nem teremtette meg a kerület. – Világosan fogalmazott 1848. április 20.-án Draskóczy egyházkerületi főfelügyelő: a tanítóképző megnyitása „... csak kezdet még, mellynél tétlenül megállapodnunk nem szabad, zsenge Intézetünk kitűzött célnak s várakozásnak hogy megfelelhessen, kerülhetetlen még két tanító alkalmazása ...”⁸⁸

A képzés ingyenessége és egyéb anyagi jellegű kérdések

Az utolsó kérdéskör, amivel az 1839–40-es bizottsági javaslatok foglalkoztak a növendékek anyagi juttatásaira vonatkozott. „... Az ez intézetbe lépendő tanítványok ... tanításuk és tartásuk fizetés nélküli legyen ...” – ol-

⁸⁷ Némethy Pál (1842).

⁸⁸ NYEL. III. Lev. k. 251.

vashatjuk az 1839-es tervben, majd 1840-ben újra: „... az intézet kormányzója ... beíratásért s bizonyoságlevéért egy-egy p. ftnyi díjat követelhetvén, minden egyéb fizetések alul mentessenek fel a leendő néptanítók ...”⁸⁹

A képzés ingyenessége kiterjedt tehát az ingyenes szállásra és étkezésre is. A növendékek az iskola épületében laktak és az ott szervezett „tápintézetben” étkeztek. 1847-ben, mivel a szemináriumnak kettő, vagy maximálisan három lakóhelyisége volt, a diákok a fiatal igazgatóval egy szobában aludtak, vagy legalábbis „... a szállását – az igazgató – növendékeinek átaladta ...”⁹⁰ A meginduláskor megszervezték a „tápintézetet,” ahol minden fiatal ingyenes étkezést kapott.

A „tápintézet” fenntartását 1847-ben valószínűleg az a gyűjtés és felajánlás tette lehetővé, amit a nyíregyházi egyházközség vállalt. Az intézet megnyitása előtti hónapokban ugyanis az egyházközségi gyűlés jegyzőkönyveiben olyan bejegyzéseket találunk, amelyekben a tápintézet részére gyűjtött és az előzőleg bérbe adott gabona visszaadásáról, illetve újabb gyűjtés megkezdéséről intézkedtek.⁹¹ Nem lehet megállapítani, hogy 1847-ben – a későbbi gyakorlatnak megfelelően – a tápintézeti főzéshez szakácsnét fogadtak-e, vagy az egyházközség más módon, esetleg felváltva, egy-egy asszony bevonásával oldotta meg a főzést. Az utóbbi forma mellett szól, hogy sehol sem találtunk utalást olyan pénzösszeg kifizetésére, amely a tápintézet gazdaasszonyának szólna. Ugyanakkor az 1848. július 5.-i közvizsgálat jegyzőkönyvében arról írtak, hogy az igazgató „... a felállított tápintézeti gondokkal magát terheli ...”⁹² A működés későbbi éveiben is gyakoriak az ehhez hasonló megjegyzések. Ezek arra utalnak, hogy az igazgatótól mindig sok munkát, időt követelt az ingyenes étkezés megszervezése. A magyar tanítóképzés történetében más intézeteknél is jelentkező bentlakásos, ingyenes szállást és étkezést biztosító iskolaforma

⁸⁹ Némethy Pál (1842).

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1-848-1'859.

1858. szept. 14–15. – Nyíregyháza, Kgy. jkv. 15. bej. 22. §.

⁹⁰ TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1848. júl. 5. – Nyíregyháza, Biz. jelentés

1848. júl. 19–20. – Eperjes, Kgy. jkv. 20. bej.

Tavassy Lajos (1847).

⁹¹ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847

1847. máj. 21. – Gy. jkv. 691. bej.

1847. szept. 5. – Gy. jkv. 746. bej.

Vö.: az 59. jgy. forrásaival.

⁹² TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1848. júl. 5. – Nyíregyháza, Biz. Jelentés.

közoktatáspolitikai és általános pedagógiai szempontból is indokolt volt. A nyíregyházi ev. tanítóképző történetében azonban – mivel a gazdasági alapokat az egyház sohasem tudta megnyugtatóan és tartósan biztosítani – a tápintézet működése bizonytalanságaival, zavaros dolgaival az intézetben folyó oktatást is kedvezőtlenül befolyásolta, az eredményes működést akadályozó forrás lett. A kerületi gyűléseken ezért is szerepelhetett 1848-tól újból és újból a tápintézet fenntartásához szükséges összeg biztosításának kérdése. Tudták, hogy a tápintézet megszüntetése a szeminárium egészének felbomlásával járna. Az 1848-as eperjesi kerületi gyűlés az iskola anyagi helyzetével foglalkozva elsősorban a tápintézet gazdasági alapjait akarta megeremteni.⁹³

*A nyíregyházi egyházközség érdekei
a képző városban történő felállítására*

Mielőtt tovább ismertetnénk a képző szervezésének és megnyitásának eseményeit, szükséges megvizsgálnunk, hogy mennyiben befolyásolták a nyíregyházi egyházközség és a város közvetlen érdekei az iskola felállítását. – Mily módon és formákban jelentkeztek érdekeik a határozatokban, szabályzatokban ?

A nyíregyházi egyházközség már 1838 nyarán a kerület, az evangélikus egyház és a hazai iskolázás érdekeit, egyaránt szolgálni kívánta, amikor a képző támogatásáról döntött. Emellett azonban az iskola „kebelébe fogadásától” két dolgot remélt: szerepének, tekintélyének növekedését az egyházkerületben, illetve a városi ev. népiskolák helyzetének javítását. Ez az

⁹³ A tápintézettel kapcsolatos legfontosabb források:

Némethy Pál (1842)

TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847

1844. júl. 2. – Késmárk, Kgy. jkv. 33. bej.

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1848. júl. 5. – Nyíregyháza, Bizottsági jelentés

1848. júl. 19–20. – Késmárk, Kgy. jkv. 20. bej.

1858. szept. 14–15. – Nyíregyháza, Kgy. jkv. 16. bej. 23; 41. §.

TEKL. Eperjesi tanítóképző iratai VII/8. 1856–1900

1859. szept. 20. – Nyíregyháza, Noszág levele

NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847.

1840. aug. 2. – Gy. jkv. 341. bej.

1845. márc. 9. – Gy. jkv. 429. bej.

1847. márc. 21. – Gy. jkv. 691. bej.

1647. szept. 5. – Gy. jkv. 766. bej.

NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–

1848. nov. 19. – Gy. jkv. 48. p. 3.

NYEL. III. Lev. k. 48; 129; 251.

utóbbi érdek a legközvetlenebb módon figyelhető meg 1840-től kezdődően minden a tanítóképzőnek készült szabályzatban.

Már ismertettük a város ev. iskoláira jellemző legfontosabb adatokat és utaltunk azokra a törekvésekre, amelyek a város iskolaügyének fejlesztésére irányultak az 1830-as évek végén. (Iskolaépítés – még egy központi emeletes iskolaépület terv évei is foglalkoztak; szorgalmazták a beiskolázást, a rendszeres iskolába járást; alapítványokat tettek a tanítás korszerűsítése, eredményessége, pl. a magyar nyelv oktatása érdekében; vasárnapi iskolát szerveztek stb.) Az iskolaépületek az építkezések ellenére nagyon zsúfoltak voltak. Egy-egy osztályban – ami egy iskolát is jelentett – 80–120 gyerek tanult egy tanító vezetésével. A nagy létszámú osztályok bontására azonban nemcsak a kevés tanterem miatt nem kerülhetett sor, hanem az állandósult tanítóhiány is akadályozta azt. Az 1830-as években alkalmazták a segédtanítóság gyakorlatát és 1824-től ún. oldaliskolákat is szerveztek. Az oldaliskolák az elemi iskolák mellett alakultak, sokszor valamelyik szülő házában. Az itt tanuló gyerekekkel a segédtanító vagy az elemi iskola tanítójának útmutatása, „felkészítése” alapján egy olvasni, írni tudó szülő, vagy iparos foglalkozott. Tudjuk, hogy 1824-ben négy, 1841-ben két és 1848-ban újból négy oldaliskolája volt az ev. egyháznak.⁹⁴

A tanító hiány összefüggött a tanítók gyakori cseréjével, elvándorlásával. Különösen az elemi iskolákban váltogatták egymást gyakran a tanítók. Valószínű, hogy az itt oktatók sem kaptak rendszeresebb képzést, mint amit a segédtanítóság gyakorlata adott.

Az egyházközség igyekezett jó tanítókat fogadni iskoláiba. Az eperjesi kollégiummal ezért is tartott fenn közvetlen és személyes kapcsolatot. Joggal állapították meg 1832-ben: „... azon Eperjesi kerületi Collégium az egész felső Magyar Országra, de különösen Nyíregyházára is ... felette jótékonyul hat ki ...” és a kollégiumot „... ezen NS. Ekklezsiának tehetőségéhez képpesen gyarapítani szinte kötelessége ...” ezért 400 ezüstpengőt tőkésítettek a kollégiumi alapítványra.⁹⁵

⁹⁴ TEKL. Canonica Visitatio jkv. III/26–27
1861- és az 1877-es hegyaljai esperességben tartott Canonica Visitatio könyvei
NYEL. III. Lev. k. 262.
NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–
1848. okt. 15. – Gy. jkv. 47. p. 5

⁹⁵ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1832. ápr. 1. – Gy. jkv. 121. bej.
1647. febr. 7. – Gy. jkv. 684. bej.

A tanítóhiány gondjainak végleges megszűnését azonban a városban felállításra kerülő tanítóképzőtől remélték. 1840-es levelükben bőkezű adományaik feltételeként az iskola nyíregyházi működése mellett megszabták, hogy „... előre kikérve a kerület engedelmét ...” az egyházközség elemi iskoláiba „... a gyakorlottabb Ifjak Közzül évenként hat, idővel több vagy kevesebb Segéd Tanítót választhasson ...”⁹⁶ Ezt a feltételt 1844. június 26.-án az egyházközségi gyűlésen még egyértelműbben fogalmazták meg, és kifejezték: „... A helyben felállítandó tanítókat képző intézete Egyházunk részéről tett ajánlások ... olyan feltétel alatt ajánlatot meg, miszerint az intézetbeli ifjak közül hatan, vagy a szükségeshez képest többen is a helybeli iskolákban tanítói segédképpen ingyen szolgáljanak ... mind az által a fent nevezett ifjak élelméről azon felül (a többi ajánlaton kívül) gondoskodni fog Egyházunk ...”⁹⁷ – A nyíregyházi feltétel bekerült a kerületi bizottság javaslataiba és elfogadták azt a kerületi gyűléseken. Így lett része az 1840-es szervezési alapelveknek majd a képző 1853-as szabályzatának is.

Érdekeiket nemcsak a határozatokkal kívánták biztosítani, hanem arra törekedtek, hogy jelentős tisztségeket nyerve, az intézet felügyelő szerveiben befolyást szerezzenek. Az 1844-es késmárki gyűlésen elérték, hogy a képző „al- s helybeli felügyelője,” aki egyben a „tápintézet kormányzásának felelőse” is, nyíregyházi legyen. Így a gazdasági ügyek irányításában döntő szereppel rendelkeztek a nyíregyháziak.⁹⁸

Hittek és bíztak abban, hogy a szeminárium működésével kedvezően segíti a város népiskoláinak tartalmi változását. Az intézet igazgató tanáratól elvárták, hogy ismerője, és tanácsaival előmozdítója legyen a népoktatásnak. Noszág János igazgatói megválasztásának feltételül szabták 1858-ban, hogy a város népiskoláinak átalakítására készítsen egy átfogó, minden kérdésre kiterjedő tervezetet. Noszág eredményesen teljesítette a feltételt, és csak azután választották meg igazgatónak. – Ez a tervezet lett az elindítója a már említett Noszág-Pálfy-féle 1863-as országos ev. népiskolai tantervnek!⁹⁹

⁹⁶ NYEL. III. Lev. k. 47

⁹⁷ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1844. jún. 26. – Gy. jkv. 582. bej. 1

⁹⁸ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1939–1847
1844. júl. 2. – Késmárk Kgy. jkv. 33. bej.
1845. júl. 9. – Jolsva, Kgy. jkv. 30. bej.
1858. szept. 14–15. – Nyíregyháza, Kgy. jkv. 15. bej. 36; 37. §.

⁹⁹ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–

Az egyházközség szűkebb, egyéni érdekei kettős hatással voltak a képző életére. A feltétel teljesítése nem mondott ellent a képzés tartalmi sajátosságainál már elemzett gyakorlati szempontnak. A tanulmányi rend jó szervezéssel, az egyházközség igényét is figyelembe vevő összeállításával az egyházközség kívánságát teljesíteni lehetett volna, és ezzel biztosítani jelentős anyagi támogatásukat. A segédtanítóság pozitív sajátosságai országosan is hatással voltak az intézményesített pedagógusképzésre. 1858 után, amikor három évre hosszabbították a tanulmányi időt, és a harmadik évet teljesen gyakorlati jellegűnek tervezték, még kedvezőbb lett a helyzet. – Így a képzési célokkal sem ellentétes feltétel teljesítése szilárdan biztosította volna az iskola működésének legjelentősebb anyagi eszközét.

A források adatai és Bánhegyi István elemzései mégis azt mutatják, hogy az egyházközség és az intézet között e feltételek teljesítése több esetben súrlódásra adott okot. Az egyház gyakran hivatkozott a vállalt anyagi támogatás részleges teljesítésekor arra, hogy a képzőtől nem kapott vagy nem remélhetett megfelelő segédtanítókat. Így már 1848 őszén határozatban foglalkoztak azzal, hogy ha nem kapnak növendéket segédtanítónak, akkor beszüntetik juttatásaikat a képzőnek. 1849. június 3.-án a következő utasítást adták a kerületi gyűlésre készülő követeknek: az intézet céljaira tett „nevezetes ajánlatát” az egyház „... viszonylagos feltételhez kötötte ... az ajánlatot csak akkor és azon esetre fogja teljesíteni, ha és midőn az intézet is egyházunk iskoláiba gyakorlottabb tanítványaiból némelyeket kellő mennyiségben és ajánlatban meghatározott mód szerint adand, és ezen feltétel a kerület részéről mai napig sem teljesítetvén, egyházunk a tavalyi évre ajánlását mégis egész készséggel teljesítette, sőt teljesítette volna a most folyó évre is, ha az intézet rendeltetése szerinti működésében el nem akadt volna; – ily helyzetben tehát egyházunk a most folyó évre, s mind addig, míg a kétoldalú szerződésnek a kerület elég nem tétetik, magát ajánlatának teljesítésétől feloldottnak tekinti ...”¹⁰⁰

Helytelen lenne a „szeminárium rendeltetése szerinti működés elakadásáért” 1848–49-ben egyedül a nyíregyházi egyházközséget okolnunk,

1858. febr. 27 – Gy. jkv. 288–289. p. 2

1858. máj. 15 – Gy. jkv. 303. p.

1858. júl. 24 – Gy. jkv. 333. p.

A Noszág–Pálffy tervről: Szelényi Ödön (1919).

¹⁰⁰ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–

1849. okt. 3. – Gy. jkv. 60. p. 2

Bánhegyi István (1967)

NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.

1868. júl. 29–31. – Igló, Kgy. jkv. 27. bej.

hiszen a vállalt kötelezettségüknek, valószínűleg tényleg eleget tettek volna. Ezt a feltételezésünket erősíti meg az idézett 1849-es követi utasítás szövegén kívül, előzőleg, az 1848. november 19.-i egyházkerületi gyűlés bejegyzése is.¹⁰¹ Az egyházközség és a tanítóképző „kétoldalú szerződésévei” kapcsolatban fentebb bemutatott forrásrészlet az általánosabb sajátosságokra utal: a tanítóképző működése, sőt léte sem csak az egyházkerület pillanatnyi politikai sajátosságaitól, helyzetétől függhetett, hanem sokszor egyik vagy másik egyházközség ilyen vagy olyan intézkedése is erősen éreztette hatását az iskola életére. A nyíregyházi szeminárium anyagi alapjaihoz jelentősen járult hozzá a nyíregyházi ev. egyházközség. A megalapításhoz és a folyamatos tevékenységhez elégséges tőke hiányában az iskola életének állandó alapfeltételévé vált az egyházközség folyamatos támogatása. Egy kedvezőtlen gazdasági év, az egyházközség vezetésében bekövetkező változás, vagy egy vita, nézeteltérés az intézetvezetés és az egyházközség tagjai, irányítói között, nyomban veszélyeztette az egyházközség folyamatos anyagi támogatását, ezzel együtt azonnal hatással volt az iskola életére. Az egyházközség és a tanítóképző közötti „kétoldalú feltételeket rögzítő szerződés” ebben az értelemben mindenképpen kedvezőtlen tényező a szeminárium történetében, bizonytalanná tette az iskola életét.

A város érdekei és a képző felállítása

A tanítóképző felállításának gondolata nagyon kedvező fogadtatásra talált a város vezetőinél. A mezővárosi kiváltságok elnyerését követő években a tanács és a lakosok támogatták az olyan intézkedéseket, kezdeményezéseket, amelyek a városiasodást segítették, emelték a város rangját. A városi tanács tagjai között többen az ev. egyház vezetői is voltak. A rimaszombati egyházkerületi gyűlés három nyíregyházi küldötte közül az egyik a város albírója, a másik tekintélyes városi tanácsstag. A kerületi gyűléseken és a szemináriumról a városban megrendezett jelentősebb megbeszéléseken mindig részt vettek a városi tanács vezető rangú képviselői, legtöbbször a város főbírája is.¹⁰²

1841-ben készséggel szavazták meg a városi tanács gyűlésén a „... Városban felállítandó tanítókat képző intézet számára határozott külső fundust ...,” majd 1842-ben növelték is e földterületet. A föld adását elrendelő hatá-

¹⁰¹ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–
1848. okt. 15. – Gy. jkv. 47. p. 5
1848. nov. 19. – Gy. jkv. 48. p. 3

¹⁰² Ld. például az 1841. okt. 27-i Draskóczy–Komáromy látogatás forrásait a 109. jgy.-ben és a megnyitásról beszámoló Tavassy Lajos (1847).

rozatokban megfogalmazták a város közvetlen érdekeit: „... ezen földek azon intézet által egyedül a mezei gazdálkodás ágainak gyakorlati oktatására használtassanak – a helybeli lakosoknak s azon gyermekeinek minden vallás különbsége nélkül megengedtessek azon intézetben a mezei gazdálkodás ágainak úgy elméleti mint gyakorlati oktatásaiban tanulólág részt vehetni ...”¹⁰³ – Az 1842-ben hozott határozatban arról írtak: „... a legcélszerűbben alkalmazandó váltógazdaság ... a szükséges rendszerek egész terjedelmébeni ...” oktatása a város „közönséges önérdeke” is. Végül „... azon nem reménylett esetre, ha bár mikor tapasztalná a közösség, hogy a feltételül határozott mustra mezei gazdaság vagy éppen nem, vagy nem célszerűleg fogna tanítatni, vagy pedig a gyakorlati oktatásban való tanulhatási részvevésről a lakosok és azok gyerekei kirekesztetnének, ... a földek bármilyen hosszú évek sora után is, minden per nélkül a város birtokába vissza esendők lesznek.”¹⁰⁴

A mezőgazdasági szakoktatás fejlesztésére már a 18. század végén is gondoltak a megyében, a városban. 1799-ben „... egy olyan oeconomica iskolát ...” kívántak felállítani, amely hasonlított volna a szarvasihoz. Kapcsolatot teremtettek Tessedikkel és kérték segítségét a Nyíregyházán később megszervezésre kerülő mezőgazdasági szakiskola tanárainak képzésében. Az iskolaállítás terve nem valósult meg, így a város vezetői az 1840-es évek elején a tanítóképző felállításával, ahhoz kapcsolva remélték a mezőgazdasági ismeretek régen óhajtott oktatásának előmozdítását.¹⁰⁵

A miskolci kerületi gyűlés és határozata (1840)

1840. július 21.-én és a következő napokon, Miskolcon tartott kerületi gyűlésen elfogadták a tanítóképző felállításának kidolgozására szervezett bizottság javaslatát: „... A munkálat a maga egész terjedőségében, a mellettelévő többség nyilván léte után elfogadtatott, s minden illető Esperességekkel nem csak tudomás, de az intézetnek létesítése végett is

¹⁰³ NYÁL. Nyh. Választott Hiteles Közösség jkv. XIX. 1841–1843

VA. 101. 18. r. sz. 18. k. 1841/431, bej. 173. p; 1842/205. bej. 351. p.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ A szemináriumnak juttatott földdel kapcsolatban és mezőgazdasági szakoktatásra még:

NYEL. III. Lev. k. 107; 18. bej.

NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.

1860. aug. 1–3. – Miskolc, Kgy. jkv. 23. bej.

1863. júl. 22–23. – Gölnic, Kgy. jkv. 24. bej.

1865. júl. 26–27. – Felka, Kgy. jkv. 41. bej.

Vö.: Hársfalvi Péter: Tessedik és Szabolcs megye – Agrártörténeti Szemle, 1961, 286–187. p.

közöltetni rendeltetett ...” Elhatározták, hogy a kerületi bizottság nevében Draskóczy Sámuel főfelügyelő és Komáromy József hegyaljai főesperes „... Nyíregyházára kimenendő ... és a Nyíregyházi Nemes ev. egyházzal együtt munkálkodván a már Nyíregyházán miképpen létesítendő Intézetnek tervét ...” a kerületi bizottság a következő kerületi gyűlésre dolgozza ki.¹⁰⁶

A miskolci határozat a Hunfalvi–Némethy–Vandrák körül tömörülők – akiket a többség támogatott – győzelmét mutatja. A nyíregyházi egyházközségi gyűlésen 1840. augusztus 2.-án „... felolvastatván azon öröndetes határozást ..., melly szerint ezen kerületben létrehozandó Népnevelő intézet Nyíregyházán rendeltetett felállítani ...” Az egyházközség tagjai „... Teljes részvétellel viseltetvén ... ezen szent célra vezető intézet eránt, annak Nyíregyházán leendő felállítatását köz örömmel fogadták.”¹⁰⁷

II.

A szervezés menetének jellemzői (1840–1847)

A szeminárium felállításának története a miskolci kerületi gyűlés határozatának az esperességekhez való szétküldésével, majd a működéshez szükséges pénz összegyűjtésének megkezdésével a gyakorlati lépések és intézkedések szakaszába lépett. – Az első négy évben (1840–1844) viszonylagosan több fontos intézkedést tettek, 1844 nyarán a szervezési folyamat egy aktív szakaszának lezárását jelzi az 1845. február 1-re rögzített megnyitási terv. Ezután 1847 nyaráig csökkent az érdeklődés és lelassult a szervezés, hogy aztán 1847 nyarának újabb tevékeny hónapjai hozzák meg a várt eredményt: a képző megnyitását.

A gyakorlati szervezés történetében a következő sajátosságokat figyelhetjük meg:

1. Változatlanul, a kerületi magyar és szláv nemzetiségi törekvések harcában, a Nyíregyházát pártolók és ellenzők összecsapásaiban alakult a képző sorsa. A küzdelemben részt vevők pillanatnyi erőviszonyai továbbra is meghatározóan hatottak.

2. Állandóan erősödött a nyíregyházi egyházközség szerepe és befolyása. Különösen a gazdasági kérdésekben számított szavuk. 1844-ben a

¹⁰⁶ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1840. júl. 21. – Miskolc, Kgy. jkv. 35. bej.

¹⁰⁷ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1840. aug. 2. – Gy. jkv. 341. bej.

gyűjtések számadásainak ellenőrzési és felülvizsgálati jogát is átadták a hegyaljai esperességnek.¹⁰⁸

3. A szervezés fő problémái a gazdasági kérdések körül koncentráálódtak. A forrásokban erről olvashatunk a legtöbbet: számadásokat; határozatokat a pénz és termény gyűjtéséről, a pénzkezelés módjáról és ellenőrzéséről; tervet országos gyűjtés indítására; vitát, feltételezett gondatlan pénzkezelésről; bejegyzéseket az összegyűlt tőke visszatartásáról, az ajánlások köszönéséről és a lelkes pártfogók dicséretéről; elmarasztalásokat és magyarázkodó leveleket stb. Az bizonyos, hogy a „Néptanítókat képző intézet kamatozó tőkéje” lassan növekedett. Az 1842–44-es években volt a legeredményesebb a gyűjtés. Egy 1844-es számadás 38 422 Rft. összeget rögzített, de ugyanekkor „... az eddigi aláírási íveknek, az eljáró választmányokhoz eredetükben való beadásáról ... minden ajánlások beszédéséről ...” határoztak. 1845-ben a kerületi választmány „... az intézetbeli alap szaporítására több nemű intézkedéseket javasla ...,” és 1847-ben is még erélyes felszólítást kellett adni az esperességeknek, hogy az összegyűlt pénzt a bizonylatokkal együtt – nemcsak az összesítéseket – küldjék el Draskóczyinak.¹⁰⁹ A nyíregyházi egyházközség 1843. május 31.-i levelében ezt fogalmazta: „... Tanácskoztunk célhoz vezető eszközökről s módokról s bő megfontolás után meggyőződésé vált, abbéli vélekedésünk, hogy az intézet eddigi csekélyke tőkéje ... nyomán mi a teendők elsőbb közé hozzuk az Intézet alaptőkéjének nevelése körül fáradozni ...”¹¹⁰

4. A képző szervezeti és működési szabályzatának, tanulmányi rendjének kidolgozása nehezen és hosszadalmasan született meg. Ez a tény maga is mutatja, hogy a tartalmi kérdések a szervezés időszakában a gazdaságiak mögé szorultak. – Az 1841-es kerületi gyűlésen „... csak azon egy óhajtás lelkesíti, a nép értelmi s erkölcsi művelése barátait, hogy ... az intézet terve és tanítási rendszere mennél előbb készítetttnék el, s köz tudomásra

¹⁰⁸ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1844. júl. 2. – Késmárk, Kgy. jkv. 33. bej.
1845. júl. 9. – Jolsva, Kgy. jkv. 30. bej.
Ld. a 18. jgy. forrásait is.

¹⁰⁹ Az 1844-es és az 1845-ös kerületi gyűlés jkv.-ból vett két idézet:
TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1844. júl. 2. – Késmárk, Kgy. jkv. 33. bej.
1845. júl. 9. – Jolsva, Kgy. jkv. 29. bej.
Ld. még a gyűjtésekhez a 38. és az 59. jgy. forrásait.

¹¹⁰ NYEL. III. Lev. k. 129.

bocsájtatnék ...”¹¹¹ A miskolci gyűlésen elfogadott alapelvekre épített szabályzat: az „... Intézet ... gyakorlati elrendezése eránt ... kimerítő ... terv ...” 1842-ben is csak óhajtás, és 1843-ban még mindig arról olvashatunk, hogy a tervet „... minél előbb elkészíteni szíveskedjék ...” Az 1844-es késmárki gyűlés a tanítás megkezdésének idejét is megadta már, de még mindig egy választmányt neveztek ki, melynek feladata „... határozandván meg az intézet jelenlegi megnyitása körülményeihez képest, melly tanulmányoknak szükséges és lehető előadását ...” Az augusztus 28.-i harkácsi bizottsági tanácskozáson talán foglalkoztak a tanulmányi rend kérdéseivel is (az ott készült jegyzőkönyv részletesen csak a tanárválasztásról számol be). Ennek valószínűségét megerősíti a jolsvai kerületi gyűlés (1845) bejegyzése egy elkészült tanulmányi rendről: „... A múlt évben megbízott választmány ... az előadandó tanulmányoknak általa megállapított jegyzékét terjeszté elé ...” Ezt a tanulmányi rendet és jegyzéket nem ismerjük, de a harkácsi tanácskozáson részt vevő személyek névsora és az igazgatóválasztáson Vandrák bizottsági jelölése arra enged következtetni, hogy a tanulmányi jegyzékben érvényesítették az 1840-es miskolci elveket.¹¹² Ebben az időben a tartalmi kérdések közvetlenebbül és konkrétan az igazgatóválasztás bizottsági tanácskozásainak jegyzőkönyveiben fogalmazódtak meg. Később a kerületi gyűlések határozataiban.

5. Gyakoriak voltak a megbízott választmányok, a bizottságok „tanácskozmányai,” gyűlései, ülései. Az előrehaladás azonban változatlanul nehézkes maradt. Minden intézkedéshez a kerületi gyűlés megerősítése volt szükséges. Ez lassította a szervezést és így csak javaslattevő szerepet juttatott a bizottságoknak.

A bizottságok jogkörében megfigyelhetjük az intézkedési funkciók lassú megjelenését is. 1841-ben egy „állandó bizottságot” neveztek ki a szeminárium ügyeinek intézésére. Ez növelte a munka eredményességét. 1845-ben a kerületi gyűlés egy választmányi jelentéshez kapcsolódóan állapította meg: „... Melly jelentés a választmánynak serény eljárása feletti hálás örömmel tudomásul vétetvén s a javasolt intézkedések a gyűlés által mindenekben helyeseltetvén ...” a választmányt továbbra is megbízzák, hogy „... legjobb

¹¹¹ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1841. aug. 17. – Rozsnyó, Kgy. jkv. 32. bej.

¹¹² TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1843. aug. 2. – Felka, Kgy. jkv. 24. bej.
1844. júl. 2. – Késmárk, Kgy. jkv. 33. bej.
1845. júl. 9. – Jolsva, Kgy. jkv. 29. bej.
1844. aug. 28. – Harkács, Biz. Gy. jkv.

belátása szerint, minden lehetséges módokkal mennél előbb sikeresíteni igyekezzék ...” az intézet megnyitását.¹¹³ A megadott intézkedési jogkör gyakorlását akadályozta azonban az a szokás, hogy az esperességek első-sorban a kerületi gyűlés határozataira mozdultak meg. A szemináriumot közvetlenül a kerületi gyűlés hatáskörébe tartozónak vallották (az 1840-es miskolci alapelvekben is ez fogalmazódott meg).

Nem szabad azonban egyoldalúan megítélnünk a kerületi gyűlések és a bizottságok munkájának kapcsolatát. Úgy, mintha a bizottsági keretben megtárgyalt kérdések realizálását a kerületi gyűlés határozatának későbbi megszületése csak negatívan befolyásolta volna. Két alkalommal is tapasztalhatjuk, hogy a kerületi gyűlés határozata pozitívabb, vagy legalábbis a Vandrák-féle elképzeléseket egyértelműbben támogató megoldás mellett döntött, mint a bizottság. Az 1840-es miskolci és az 1847-es gölnici gyűlésre kell gondolnunk. Az utóbbi esetben a kerületi gyűlés fél évvel korábbi időpontban jelölte meg az intézet megnyitásának napját, mint a bizottsági javaslatban szerepelt.¹¹⁴

A bizottságok munkájának szervezésében, az összehívás kezdeményezésében jelentős érdemei voltak Draskóczy Sámuelnek, a képző főfelügyelőjének. A tanácskozásokat gyakran tartották a harkácsi kastélyában.¹¹⁵

*Draskóczy és Komáromy nyíregyházi tanácskozásai:
a tanítóképző épülete*

Eredményeiben a szeminárium anyagi alapjainak, tárgyi feltételeinek megteremtéséhez kapcsolódott Draskóczy és Komáromy 1841. október 27.-i nyíregyházi tanácskozása. Már 1840-ben, Miskolcon olyan határozat született, hogy a „... Nyíregyházára ki menendő kerületi Bizottság tek. Draskóczy ifj. Draskóczy Sámuel elnök és Komáromy József Főesperes Úr személyekben neveztetett, s rendeltetett, hogy a Kerületi Bizottság a Nyíregyházi Nemes ev. egyházzal együtt munkálkodván, a már Nyíregyházán mielőbb létesítendő Intézetnek tervét, a tartandó kerület egyházi gyűlés elébe

¹¹³ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1841. aug. 17. – Rozsnyó, Kgy. jkv. 32. bej.
1845. júl. 9. – Jolsva, Kgy. jkv. 29. bej.
A bizottság munkájához ld. még a 84. jgy. forrásait.

¹¹⁴ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1840. júl. 21. – Miskolc, Kgy. jkv. 35. bej.
1847. júl. 14. – Gölnic, Kgy. jkv. 32. bej.

¹¹⁵ Ld. a 17. jgy. forrásait.

terjesztő legyen ...”¹¹⁶ Komáromy és Draskóczy azonban – „... több baja miatt, minden szíves igyekezete mellett is ...” – csak 1841. október 27.-én tudott Nyíregyházára utazni.

Látogatásuk célja, hogy „... az oskolatanítókat képező s szabadalmas Nyíregyháza városában föllállítandó intézet dolgában ...” az egyházközséggel tárgyaljanak. Komáromy azt írta levelében, hogy „... a körülmények azt kívánák ..., hogy a város t. cz. elöljáróival is ...” találkozhassanak.¹¹⁷

Az október 27.-i tanácskozáson az egyházközségi presbiterek mellett a városi tanács képviselői is megjelentek. – Az egyházközségi gyűlés olyan jelentősnek tartotta az intézet ügyét, hogy határozatával lehetőséget adott arra, hogy „... a Nemes Presbitérium minden Tagjának szabadságában lésszen a tárgybeli tanácskozásokban részt venni ...”¹¹⁸ – Így az ev. lelkészeknél megkezdett, majd délután a városházán folytatott beszélgetésen a szeminárium felállításában érdekeltek – az egyházkerület, az egyházközség és a város képviselői – együttesen tanácskoztak a megoldási lehetőségekről.

Megbeszéléseiknek két konkrét eredménye született:

1. A kerület küldöttei személyesen kérték a város vezetőit, hogy az 1841. július 19.-én, a tanítóképző használatára adott földterületet növeljék és azt a városhoz közelebb jelöljék ki. Megígérték, hogy a szeminárium megnyitásától gondot fordítanak majd a mezőgazdasági szakismeretek és készségek oktatására. A város választott közössége 1842-ben teljesítette a kérelmet.¹¹⁹

2. Tárgyaltak a szeminárium épületének, „helyiségeinek” kérdéséről is. – 1840-ben még új iskolaépület építését, mint reális lehetőséget említették a tanítóképzőt kérő levelükben a nyíregyháziak. Olyan épületről volt szó, amelyben „... mind Professzorok, mind tanítványok laknának ...”¹²⁰ – 1841 őszén már házvásárlással akartak megfelelő épülethez jutni. Ezért a küldött-

¹¹⁶ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1840. júl. 21. – Miskolc, Kgy. jkv. 35. bej.

¹¹⁷ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1841. aug. 1. – Gy. jkv. 390. bej.
NYEL. III. Lev. k. 85.

¹¹⁸ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1841. okt. 10. – Gy. jkv. 398. bej.

¹¹⁹ A Draskóczy–Komáromy-féle nyíregyházi látogatásról írottakat vö.: Lukács Ödön (1886) 259. p.
A földadásról ld. a 103; 105. jgy.

¹²⁰ NYEL. III. Lev. k. 48.

ség két házat is megnézett és az egyik „... alkalmasabbnak találta, megszerzése jó módjával el is rendeztetett ...”¹²¹

1842 tavaszán az egyházközség megvásárolta 4600 vft-ért az októberi tanácskozás alkalmával kiválasztott ún. Mezősi-féle házat. A ház „... keleti homlokzattal a Debreceni utcába, a hátsó végével az Angyal utcába nyúló ... portán ...” állt. Észak felől egy zárt telek, délről pedig a „... helybeli Evang. Eklésia paplaka ...” határolta. Valószínű, hogy a háznak több helyisége volt, köztük két nagyobb és egy kisebb helyiség, amelyekből előbbieket tantermeknek használták, míg az utóbbiban, a képezdében lakó növendékeket helyezték el. – A telek az épülettel közvetlenül az ev. templom és a régi gimnázium épületei szemben, a lelkészi lakások mellett állt. A hely – az egyház szempontjából – rendkívül kedvező volt. A házhoz tartoztak még egyéb épületek, udvarok és kert, kerítéssel. (A leírtak szerint az épület [a tanulmány készítése idején a 4. sz. ált. iskola, 2006-ban az evangélikus általános iskola – Luther út 7 – épülete helyén állt.]) A képző épülete és az Iskola utca között volt még egy lakóház, amit később vásárolt meg az ev. egyház. Az új, emeletes iskola építésekor az ev. egyház tulajdonában lévő több épülettel együtt lebontották a tanítóképző épületét is.¹²²

A ház vételárának összege arra enged következtetni, hogy az ún. Mezősi-féle ház, az akkori viszonyoknak megfelelően, nagyobb lakóház volt.

¹²¹ Lukács Ödön (1889) 259. p.

¹²² Az épület helyére és nagyságára:

NYÁL. Nyh. Mezőváros Tanácsulési jkv. 1841–1843

VA. 102. 95. r. sz. 13. k. 196 l.

VA. 102. 181/3. csomó

NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847

1842. márc. 20. – Gy. jkv. 414. bej.

TEKL. Eperjesi tanítóképző iratai VII/8. 1856-1900

1859. szept. 20. – Nyíregyháza, Noszág levele

TEKL. Közgyűlési iratok III/5. 1870–1879

1871. dec. 12. – Rozsnyó, Bizottsági Gy. jkv.

1874. jan. 22. – Rozsnyó, Bizottsági Gy. jkv.

Vö.: Simkó Endre (1896); Sas János (1879)

Simkó két iskolaépületről és telekről ír. Források hiányában azonban nem lehet eldönteni, hogy az 1842. márc. 26-án keltezett örökleivelben a 2655. sz. alatt az egyházkeületnek bejegyzett „Mezősi-féle ház” egy vagy több épületet foglalt-e magába. Hiszen lehetséges, hogy az 1850-es évek végén történt építkezések eredménye a Simkó által említett második vagy esetleg több épület. Építkezésekről több forrásban történik utalás. Azok alapján azonban nem lehet eldönteni, hogy az „építkezések” az 1842-ban megvett épület vagy épületek bővítése, vagy karbantartása, vagy esetleg új épület építése volt. Noszág 1859-es levelében pl. új épület építését kérte az iskolának. – A Mezősi-féle telken lévő épületben (vagy épületekben) a tantermek számáról, az alvóhelyekről Sas János – a képző volt diákja – írt visszaemlékezésében.

Az egyházközség, mivel „... elegendő készpénze ... nem volt, kölcsönt vett fel ...” a vásárláshoz. – A vásárlás sürgőssége miatt az adásvétel után tudták csak értesíteni Draskóczyt: „... a ház a kerület számára vétetett meg ugyan, de olly feltétel alatt, hogy a kölcsön pénz a kerület által kamatostul együtt lehető legrövidebb idő alatt visszafizetessék – mire nézve a visszafizetés eszközöltetésére tisztelt felügyelő Úr hathatósan szólíttassék fel ...”¹²³ A gyors vételt nemcsak a kedvező – viszonylag olcsó – vételár indokolja, hanem az épület már említett ideális fekvése is. – A házat a tanítás megkezdése előtt még át kellett alakítani. Ilyen, az épületen végzett kisebb munkákat – új kerítés állítását – 1847 előtt intéztek el.¹²⁴

Nehéz megállapítani, hogy mennyiben volt a vásárláskor az épület iskolai célokra alkalmas. Az átalakítások, később a helyiségek szűkös volta és kevés száma azt igazolják, hogy inkább a telek elhelyezkedése, mint maga az épület volt a vásárlást eldöntő. Az bizonyos, hogy abban az időben gyakori volt, hogy lakóházakat vettek meg iskolai célokra és nem építettek új iskolákat. Például: 1847-ben Eperjesen is két lakóházat alakítottak át a képezde céljára, és a Nyíregyházáról átköltözött szeminárium ezekben az épületekben kezdte meg eperjesi működését.

Az 1842-es iglói kerületi gyűlés: támadás a képző ellen

A házvásárlást az iglói kerületi gyűlésen (1842. május 19–20.) kellett utólagosan jóváhagyni és a ház árát – a nyíregyházi egyház kölcsönét – kamatostól visszafizettetni. Itt a „... szeminárium ügyében munkálkodott bizottság jelentést tön ... A legszebb kinézetek mutattatnak fel általában az ügyre nézve. És íme egyszerre megfoghatatlan módon vélemények kezdtek kifejlődni, hogy az iskolatanítók képzését talán jobb volna mellékintézet gyanánt valamelly már fennálló lyceumunkhoz kapcsolni és a nyíregyházi szemináriumra ... felajánlott pénzeket az ezen képzést magára vállaló löcsei, vagy késmárki, vagy eperjesi valamellyik professzor úr fizetésének javítására fordítani. Ennek következtében az általvétel reményében megvásárolt ház is a nyíregyházi gyülekezetnek ... nyakán maradna, mert annak legalább ide-

¹²³ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1842. ápr. 3. – Gy. jkv. 415. bej.

¹²⁴ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1844. júl. 2. – Késmárk, Kgy. jkv. 33. bej.
1847. júl. 14. Gölnic, Kgy. jkv. 33. bej.
NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1845. febr. 16. – Gy. jkv. 596. bej.
1847. aug. 1. – Gy. jkv. 736. bej.
NYEL. III. Lev. k. 135.

iglenes megtartására sem mutatkoznék többé akarat, miután mondatott, hogy a további rendelkezésig bérbe adván, a ráfordítandó tőke kamatait tán nem fogná behozni ...”¹²⁵

Támadás kezdődött tehát elsősorban Nyíregyháza és a képzőt e városban létesíteni akarók ellen. A Nyíregyházát ellenzők – mint a fenti forrás jelzi – újra felvetették az önálló képző feleslegességének gondolatát is. Céljuk az volt, hogy az 1840-es miskolci gyűlés szemináriumra vonatkozó határozatait, annak legfontosabb pontjait érvénytelenítsék. Alapvető érveik azonban a támadásban gazdasági természetűek maradtak. Nem léptek fel közvetlenül azzal, hogy Nyíregyházát nem tartják alkalmasnak a szeminárium befogadására, hanem csak a következőkre hivatkoztak: a megnyitáshoz szükséges tőke lassan gyűlik, beletelhet pár év, hogy az iskolában a tanítás megkezdődjék; a nyíregyháziak meggondolatlanul, túl korán vették meg – a kerület jóváhagyása nélkül – az épületet, az még ha a szeminárium megnyitásáig bérbe adnák is, veszteséges lenne; a líceumok tanárainak fizetését már évek óta javítani kellene stb. Gazdasági szempontból ésszerű javaslat tehát, hogy a nyíregyházi képzőre összegyűlt ajánlásokon azon líceum tanárainak bérét rendezzék, ahol már 1842-ben megkezdődhetne a tanítóképzés. Egyszerre oldódhatna így meg, rövid idő alatt, két fontos probléma.

Az „önálló képző létesítését támadó gondolatok kifejlődését” a gyűlésről tudósító Geduly Lajos „megfoghatatlan módon” jelentkezőnek tartotta. Ezek a törekvések és elképzelések azonban nem ekkor és nem Iglón „fejlődtek ki,” hanem a szeminárium létesítésének elhatározásától kezdve mindig is éltek. Felerősödésük és újbóli nyílt jelentkezésük 1842-ben összefüggött a magyar, illetve szlovák nyelvűségért harcoló csoportok küzdelmének pillanatnyi politikai helyzetével. 1842 tavaszán erőteljes aktivitás jellemezte a szlovákság mozgalmát. Májusban, Jozeffy vezetésével egy küldöttség vitte a királyhoz folyamodványukat, melyben beszámoltak és panaszt tettek az országban folyó magyarosításról, a szlovák lakosság „gyanúsításáról, üldöztetéséről.” A folyamodvány szövegét előbb köröztették is a kerület szlovák egyházközségeiben, aláírásokat gyűjtöttek. A panaszlevél szövegében Nyíregyházát név szerint is megemlézték, mint ahol „... a szláv isteni szolgálat megmagyarított ... az elemi iskolákban már a vallás is magya-

¹²⁵ Geduly Lajos: Beszámoló a tiszai evang. egyházkerület közgyűléséről – PEI. 1842, 1. évf. 12 sz. 137. p.

NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1842. máj. 1. – Gy. jkv. 420. bej.

NYEL. III. Lev. k. 107.

mul kezdett taníttatni. És midőn Jozeffy superintendens ez ellen tiszte szerint kikelt, azt neki a túlbuzgó magyarok rossz néven vették ...”¹²⁶

1842 májusában a Nyíregyházát ellenzők alkalmasnak ítélték meg a helyzetet arra, hogy elérjék a tanítóképző más városba szervezését. A gyűlés politikai erőviszonyainak számukra kedvező alakulását jelezhetette, hogy a szuperintendens-választás módosítására tett hegyaljai javaslatot (ne élete végéig válasszák a szuperintendenst), a követek – a hegyaljaiak kivételével – egységesen elvetették. Az erre vonatkozó határozatot és az ezzel kapcsolatos vitát a tanítóképző ügyének tárgyalása előtti sorszámmal jegyezték be a jegyzőkönyvbe.

A tanítóképző felállítása körül kipattant vitához tehát csak alkalmat szolgáltatott a nyíregyházi egyház gyors, és a kerületi gyűlés engedélye nélküli házvétele, a gazdasági problémák.

A képzőt Nyíregyházán felállítani kívánók szempontjából „kedvező fordulatot adott a dolognak,” hogy Draskóczy Sámuel „... oda nyilatkozik, . . . ha a kerületnek a háznál valami kára lenne, azt ő kész a magáéból pótolni ...” Ezután „...a ház megvétetni, s seminarium körüli lépések hathatósan folytatni s az egész a többi superintendenciákkal is közölni és ők is velünk kézfogásra felhivatni rendeltettek ...”¹²⁷ – Elhatározták, hogy a házat „... míg a tanítás kezdődhetik, kibéreltetik ...” Már a gyűlésen kifizették a nyíregyháziaknak a ház árát is.¹²⁸

Végül tehát a két szembenálló tábor összecsapása a tanítóképző kérdésében újból a Hunfalvi–Vandrák-féle elképzelések híveinek győzelmével zárult. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1842-től nagyobb eredményt hoztak a gyűjtések.

*Az első döntés a megnyitás idejéről:
az 1844-es késmárki kerületi gyűlés*

Az 1843-ban megélénkült szervezés eredményeként a következő év június 18-ára összefoglaló tanácskozásra hívta Draskóczy Harkácsra a képző fel-

¹²⁶ A szláv papok folyamodványából részleteket közöl Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történetéből (1823–1848) – Bp. 1886. I–III. k. – II. k., 294–297. p.

¹²⁷ Geduly Lajos közlését ld. a 125. jgy.

¹²⁸ NYEL. III. Lev. k. 107.

állításával foglalkozó bizottságot.¹²⁹ Előkészítették a júliusi késmárki gyűlés beszámolóját. Ebben két kérdés köré csoportosították elemzésüket:

1. Ismertették „... az eddigi ajánlások összeszámolását, s ekképpen az eddigi alap mennyiségének kimunkálását ...”

2. részletezték „... annak kellő megfontolását: lehet-e ezen alappal kezdetet venni? ...”

Az előterjesztés és véleményezés alapján a gyűlés elhatározta, hogy „... a Nyíregyházán létesítendő Néptanítókat képző intézetet, a legközelebbi iskolai évvel ... „megnyitja. A tanítást az első időben „... az eredeti tervek-nél ... kisebb körben ...” akarták. A „kisebb kör” értelmében az 1840-ben tervezett három tanító helyett az iskola önálló tanítóinak számát egyre – az igazgatóra – csökkentették. Ennek megfelelően „... a tanulmányok, a szükséges és a lehető előadásának ... ideiglenes meghatározása ...” az eredeti-nél szűkebbre fogása is indokoltta vált. Megoldhatónak tartották, hogy a tanításba besegítsenek a város ev. iskoláinak tanítói.¹³⁰

A kerületi gyűlés nem határozta meg pontosan a tanévkezdés napját azt jelölte meg, hogy „... a legközelebbi iskolaévben ...,” tehát az 1844/45-ös tanévben kezdődjék meg az oktatás. A szeminárium „tanítói székére” meghirdetett pályázat után a beérkezett pályázatok elbírálására egy választmányt neveztek ki. Ennek a választmánynak a feladatává tették az igazgatói állásért „folyamodók megvizsgálásán” kívül „a tanulmányok ideiglenes meghatározását” és a tanévkezdés pontos idejének megjelölését. Így 1844. augusztus 28.-án Harkácson – a választmány ülésén – döntöttek úgy, hogy 1845. február 1.-én nyitják meg a tanítóképzőt.¹³¹

A megnyitás elmaradása, okai

Kevés adatunk van annak megválaszolására: mi lehetett az oka az 1845. február 1-re tervezett megnyitás elmaradásának. Az 1845/46-os évekről

¹²⁹ NYEL. III. Lev. k. 136

NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847

1844. máj. 12. – Gy. jkv. 576. bej.

1844. jún. 23. – Gy. jkv. 580. bej.

¹³⁰ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847

1844. júl. 12. – Késmárk, Kgy. jkv. 33. bej.

NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847

1844. júl. 7. – Gy. jkv. 583. bej.

¹³¹ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847

1844. aug. 28. Harkács, Biz.. Gy. jkv.

kevesebb olyan forrást találtunk, amely részletesebben szólna a képzőről. Ez már maga is jelzése lehet a szervezés visszaesésének, viszonylagos megtorpanásának.

Draskóczy 1845. február 23.-án arról írt levelében: az igazgatóválasztás kérdését, megfelelő személy megnyerését nem sikerült megoldaniuk. Ezért az intézet felállítását „... a jövő szeptember elejére halasztják ...” Látják azt, hogy az eredményes működésre, életképességre nagy hatással lesz a „kezdet.” Egy esetleges rossz indulás „a közvéleménynek legtöbbet tehet” és a kudarcokkal terhes első év az elért tervezési sikereket is megsemmisítheti.¹³²

Még a szemináriumot legjobban támogatók között is megfogalmazódott, hogy az induláshoz szükséges feltételek nem biztosítottak. Az összegyűlt pénz nem megfelelő kezeléséről, visszaélésekről terjedtek el hírek. Találtunk egy olyan levélfogalmazványt az 1845-ben keletkezett iratok között, amelyben a nyíregyházi egyházközség „igazoló magyarázatot” adott és egyben tiltakozott egyes „híresztelések” ellen. Ezekben támadták a nyíregyháziakat, hogy „... a képző tápintézetére szervezett gyűjtés összegét másra fordították volna ...”¹³³ – Nem találtak megfelelő jelöltet az igazgatói állásra. Az iskolaépület átalakítási munkálatai sem fejeződtek be, talán el is akadtak stb.

Bár erre nem találtunk utalást a forrásokban, de hozzájárulhatott a megnyitás elhalasztásához az is, hogy 1845-ben a Helytartótanács új iskolai szabályzatot adott ki az elemi iskolák számára. Ez nem tartalmazott intézkedéseket a protestáns iskolákról, de megjelenése – egy esetleges átalakítás lehetősége a népoktatásban – erősítette a várakozó magatartást.

A képző szervezésének történetében két év viszonylag eseménytelenül telt el. Legtöbbet ez időben „a megfelelő tanító” kiválasztásával foglalkoztak. A megfigyelhető bizonytalansághoz és megtorpanáshoz hozzájárulhatott, hogy a szemináriumért harcoló vezető egyéniségek közül Némethy Pál 1846 tavaszán meghalt, Vandrák Andrást pedig ismételten megválasztották az eperjesi kollégium igazgatójának (előbb 1841-ben egy évig látta el ezt a tisztséget). Munkájának új feladatai valószínűleg jobban elvonták őt a képző ügyeitől.

¹³² NYEL. III. Lev. k. 150.

¹³³ NYEL. III. Lev. k. 160.

Az igazgató kiválasztása: a harkácsi tanácskozások

Minden iskola tartalmi céljainak megvalósítása, belső élete, mint egyik legfontosabb tényezőtől: tanítóinak felkészültségétől, munkájától is függ. A jó iskola „szellemi feltétele” a jó tanító. Ha egy életképes, eredményes működésű iskolát akarunk kialakítani, ahhoz jól képzett tanítók is kellenek. – A nyíregyházi tanítóképző szervezői tudták ezt. A népiskolák fejlesztése érdekében kívánták magát az „oskolai tanítókat képző” iskolatípust megszervezni a kerületben. Érthető, hogy különös gonddal körvonalazták a „tanítókat nevelő tanítók” legfontosabb tulajdonságait, és azokat a követelményeket, melyeknek a szeminárium jövőendő igazgatójának, oktatójának meg kell felelnie. Igényesek akartak maradni a kiválasztásban is.

A tanítók szerepét inkább túlértékelték, mint lebecsülték. Vandrák a szeminárium működésének első és legfontosabb tényezőjeként az igazgatót említi: „... Egy talpraesett, ügyes, energicus igazgató, vagy directortól függ az egész ...”¹³⁴ 1845-től a szervezőknek is a legnagyobb gondot az igazgató kiválasztása jelentette. Ez időszakban megfigyelhető, hogy a tanítóválasztás problémájának megoldására tett erőfeszítések elvonták figyelmüket egyéb szervezési feladatokról; vagy indokolatlanul mellékessé tették azokat.

Az intézet képzési céljai és tartalmi feladatai determinálták a szeminárium oktatóival kapcsolatos kívánalmakat. A tanulmányi rend kérdéseiről és a képző tanárainról – számukról, feladataikról, fizetésükről – egymással összefüggésben tárgyaltak. Így a tanárválasztás tanácskozásain készült jegyzőkönyvek – tantárgyi és tanulmányi rend ismeretének hiányában – következtetésekre adnak módot a tervezett tantárgyak, tananyag tartalmi sajátosságaira is.

Az 1839-ben készült tervezetben „alkalmas tanító”-ról szóltak. Ez „... a három tanító alig taníthatván minden szükségeseket ...” ezért „... azon iskola tanítói mellyhez talán csatoltatandik ezen intézet, illendő tiszteletdíj mellett némely tárgyakat ... adhatnának elő ...” A három önálló tanító közül az „... egyik a methodicát, másik a philológiát, harmadik a szent zenét s éneklést tanítandván ...” A tanárok közül aki a metodikával, tehát a pedagógiai ismeretekkel foglalkozott volna a szeminárium „első tanítója” és a legmagasabb fizetést kapná. Ezzel is kifejezték ezeknek a tárgyaknak a szerepét a képzésben. Az igazgatói feladatokat azonban mindenképpen az „anyaiskola” vezetője látná el.

¹³⁴ Vandrák András (1844).

Az 1840-ben, a kerületi gyűlés határozatával megerősített tartalmi és szervezeti alapelvekben a „három rendes tanító” közül „... a két első az elméleti s gyakorlati ... kiképzéssel ...” foglalkozzon, a harmadik az énekzene oktatással. Az önálló és szakjellegű iskola elvének érvényesítéséből szükségszerűen következett, hogy tanítóinak az elméletben és a tanítás gyakorlatában egyaránt jártasnak kell lenniök, hiszen egy-egy szaktudománynak nemcsak az elméletét oktatják, hanem a tanítási gyakorlatát is ők kell vezessék. Nem külön az elmélettel és külön a gyakorlattal foglalkozó pedagógusokról volt tehát szó. A két első tanító fizetését is azonosnak tervezték. Közülük az egyik „az intézet kormányzója,” igazgatója is egyben.¹³⁵ Az első tervezetek tehát három tanítóval számoltak, és ehhez más iskolákból – gimnáziumi vagy népiskolai – tanítók besegítésének, igénybevételének lehetőségét sem zárták ki.

Valószínű, hogy az 1844. június 18.-i harkácsi tanácskozáson – a szeminárium közeli megnyitásának reményében – fogalmazták meg a bizottsági javaslatban megoldási lehetőségként, hogy az iskola ideiglenesen egy önálló tanítóval működjék. – Az „egy önálló tanító” gondolata már 1843-ban jelentkezett. Ekkor írták a nyíregyháziak levelükben Draskóczy kérdéseire válaszolva: „... egy tanító, habár a Nyíregyházi tanítók által segítettnek is, vagy tellyességgel nem lenne képes a kerületileg három tanítóra ruháztatni tervezett minden tudományokat előadni, – vagy pedig hivatásának csak félig meddig felelvén meg, az intézet jövődjét is compromittálhatná ...” Ebből a válaszlevélből következtethetünk arra, hogy Draskóczy kérdései között feltétlen szerepelt a tanítók számára vonatkozó kérdés, konkrétan az „egy önálló tanító” lehetősége is.

Az említett harkácsi tanácskozás az „egy önálló tanítót” kívánta megbízni az igazgatói teendők ellátásával: megválasztása a kerületi gyűlés joga. Mellette azonban „ideiglenes segédtanító” dolgozzon, aki a „... Nyíregyházi Egyház tulajdon tanítói közül választandja ...” A nyíregyháziak, akiknek küldöttei részt vettek a tanácskozáson, már június 26.-án ideiglenes segédtanítónak ajánlották T. Kollmann Sámuelet – a felső polgári fiúosztály tanítóját – kit a kerületi gyűlés el is fogadott. Kollmann hetente két délután az énekórákat látná el, és ő foglalkozna a zenetanítással is.

Az, hogy egyetlen önálló tanítót alkalmaztak, az a tervezett tananyag csökkentésének szükségességével járt. Ez nagymértékben megnövelte annak veszélyét, hogy a képzés hiányos, felületes lesz. Ezért ezeket az intézkedéseket csak, mint ideiglenes megoldásokat határozta el az 1844-es

¹³⁵ Az 1839-es és az 1840-es bizottsági tanácskozáshoz ld. Némethy Pál (1842).

kerületigülés. Még arról is intézkedtek, hogy az ideiglenes időszak lejártá után – amit rövidnek reméltek –, hogyan válasszák meg a másik két tanítót: „... a másik kettőnek (tanítónak) kijelölése a kerületé, a választás pedig a Nyíregyházi Egyházé leendvén ...”¹³⁶

1845-ben nem kezdődött meg a tanítás. Az ideiglenes tervet – hogy egy önálló és egy segédtanítóval induljon meg az oktatás – még 1847-ben is érvényben hagyták. A jelentést jelzőkkel körülírva, ám sajnos szinte a nyíregyházi működés teljes ideje alatt mégiscsak egyetlen önálló tanítója volt a kerületi szemináriumnak.

A szeminárium tanárának, igazgatójának kiválasztási szempontjai alapjaiban nem változtak az 1840-es elvekhez képest. Az 1844. augusztus 28.-i harkácsi tanácskozás jegyzőkönyvében összegezték: „... az újjon alakítandó intézetnek olly tanítóra szüksége legyen, ki nem csak theoreticailag és neveléstaban kiképzett, hanem a nevelés practicai mezején is érdemkoszorúkat nyert, és a néptanítók szükségait is közelebbről ismeri ...” – Olyan pedagógus kell – egészíthetjük ki Vandrák alapján is a követelményeket –, aki a külföldi tanítóképzés eredményeit, sajátosságait ismeri, aki hivatásának, életcéljának érzi a tanítóságot, arra szorgalmasan felkészült.¹³⁷

Hogyan történt a tanítóválasztás? Tudta-e érvényesíteni ezeket a követelményeket az igazgatót megválasztó bizottság, illetve a kerületi gyűlés?

Az igazgatói állást a kerületi gyűlés határozata alapján hirdették meg. Ezt nevezték „csődhirdetés”-nek. Meghatározott időpontig „... a folyamodóknak – magokat a kerületi Elnökségnél kell jelenteni ...” A pályázók írásban jelentkeztek, és a „folyamodó megvizsgáltatást” a kerületi gyűlés által kiküldött választmány végezte el. A választmány tagjai már a tárgyalás előtt tájékozódhattak a pályázók felől, szükség esetén maguk elé is kérték őket. A választmány javaslata alapján végül a kerületi gyűlés nevezte ki az igazgatót.

A tanítói szeminárium igazgatói állására először az 1844. július 2.-án tartott késmárki kerületi gyűlés határozata alapján hirdettek pályázatot. A

¹³⁶ NYEL. III. Lev. k. 129.

TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1844. júl. 2. – Késmárk, Kgy. jkv. 33. bej.

NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1844. jún. 26. – Gy. jkv. 582. bej. 2

¹³⁷ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1844. aug. 28. – Harkács, Biz. Gy. jkv.

Beszámoló a halkácsi tanácskorásról (Valentinyi Dezső) – PEI. 1844, 3. évf. 36. sz. 857–858. p.

kérelmeket augusztus 24.-ig kellett beküldeni. A kerületi választmány augusztus 28.-án ült össze Harkácson, hogy az „... alkotandó néptanítókat nevelő intézetbe alkalmas tanítókat válasszanak ...” – Két pályázatot kellett elbírálniuk, egy papjelöltét és egy budai tanítóét. A jelentkezőket nem tartották az igazgatói feladatokra megfelelőnek, ezért „... a választmányból négy egyént: Valentinyi Dániel, Pelech János rozsnói ig. oktató, Vandrák András eperjesi oktató és Némethy Pál miskolci oktató urakat – e tanítói hivatalra alkalmasnak véleményezzék ...” – Valentinyi és Pelech elhárította a jelölést, így Vandrák és Némethy közül választottak. Végül „... a választmány egy szívvel és lélekkel Tekt. Vandrák András urat, mint olylyat, ki nemcsak a mostani hivatásában az ifjúság nevelésében sikerteljesen működik, hanem neve is van, ezen fontos és érdekes hivatallal ... megkínálni elhatározta ...” Vandrák, akinek „kitűnő egyéniségét” a kerületi gyűlés is elfogadná, gondolkodási időt kért. Ígérte, hogy szeptember 29.-ig értesíti döntéséről a kerület vezetőit. – Arra az esetre, ha válasza tagadó lenne, a bizottság úgy határozott, hogy a számbavehető jelölteket személyesen keresik fel. A következőkre gondoltak: Tomasek Pál lőcsei, Lichard Dániel selmeci, Terray Pál losonci, Homolya Endre oszgyáni, Némethy Pál miskolci oktató, Király József nevelő (nyíregyházi születésű, később a soproni tanítóképző igazgatója), Breznyik János selmeci tanító (később a selmeci líceum igazgatója, tanügyi író), Gründel késmárki tanító.¹³⁸

Vandrák nem fogadta el a tanítóképző igazgatói állását. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy elhalasztották az 1845. február 1-re tervezett megnyitást. – Az 1845. július 9.-én kezdődő jolsvai kerületi gyűlésen, pedig arról számoltak be: „... hogy az intézetbeli igazgató-tanítói állásra több egyéneket meghívni megkíséرتette legyen, de mind annyitól el nem fogadó választ’ kaptak ...”¹³⁹ Ilyen előzmények és körülmények hatására vált a szervezés központi problémájává a tanítóválasztás.

A dobsinai gyűlésen (1846. július 15.) újra jelzik, hogy nem találnak megfelelő embert, de nem is jelentkeznek kellő számban: „... az igazgatóságra felszólítottak, de azt el nem fogadván ...” – olvashatjuk a jegyzőkönyvben.¹⁴⁰ Ezért aztán „... megfosztván lévén ... a kilátástól, hogy az

¹³⁸ A pályázat meghirdetésének módjára:

TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1844. júl. 2. – Késmárk, Kgy. jkv. 32. bej.

¹³⁹ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1845. júl. 9. – Jolsva, Kgy. jkv. 29. bej.
NYEL. III. Lev. k. 150.

¹⁴⁰ NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.

intézetben egyhamar alkalmas egyént nyerhetni” 1847 nyarán nagy örömmel vették, hogy a bizottság „... figyelmeztetvén lőn ... szakértő és tökéletes hitelességű férfiak által egy fiatal egyénre ...” Emericzy Lajosra, aki alkalmasnak mutatkozott a feladat eredményes ellátására. Miután Emericzy „... készségét nyilvánítá ... az ajánlott hivatalt elfogadni ...” 1847. június 23.-án a kerületi választmánya a szeminárium „... rendes és első oktatójának, 500 p.ftnyi évi fizetéssel és szabad szállással ...” jelölte, és 1847. július 14.-én a gölnici kerületi gyűlés kinevezte.¹⁴¹

A kerületi választmány tanítóválasztó munkájáról összegezve a következő sajátosságokat állapíthatjuk meg:

1.) nagyfokú igényesség jellemezte ezt a munkát, az igazgatói feladatok jelentőségének megfelelő gondosság;

2.) végigkísérte az a szemlélet, hogy ne csak megtalálják és kiválasszák a legmegfelelőbb embert, hanem a választás után biztosítsák számára a tanítóképzés – elsősorban külföldi – eredményeinek megismerését. – 1844-ben Vandrának, majd 1847-ben Emericzynek adnak lehetőséget – egyben kötelezik is rá –, hogy Németországba utazzon, még munkába állás előtt és „... ott a virágzó néptanítói képezdéket felkeresse, azok figyelmes vizsgálatát, s az azokban észrevehető s körülményeinkre alkalmas jelenségek alakítását ...” megtegye.¹⁴²

3.) állandósult problémát jelentett, hogy kevés számban és a követelményeknek meg nem felelő pályázó jelentkezett.

A tanítóválasztás fontosságát Vandrák András már az 1844-ben írt cikkében megfogalmazta. Javasolta, hogy minél előbb válasszanak ki két tehetséges fiataalt az eperjesi kollégiumból, akiket közköltegen másfél évre a drezdai vagy a berlini tanítószemináriumba küldenének. Ott az egyetemi tanulmányokkal párhuzamosan ismerkedhetnének meg a szász illetve a porosz tanítóképzés gyakorlatával és sikeres egyetemi vizsgáik után hazatérve itthon a nyíregyházi tanítóképzőben dolgozhatnának. – Tervét azonban a

1846. júl. 15. – Dobsina, Kgy. jkv. 26. bej.
NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1830–1847
1846. aug. 2. – Gy. jkv. 459. bej

¹⁴¹ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1847. jún. 23. – Harkács, Biz. Gy. jkv.
1847. júl. 14. – Gölnic, Kgy. jkv. 32. bej.

¹⁴² Uo. és ld. még:
TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1844. aug. 28. Harkács, Bizottsági Gy. jkv.

kerület nem valósította meg. Vandrák előrelátó javaslatához, céljaiban is hasonlót 1868 után Eötvös József realizált. Ezzel segítette a miniszter, hogy az első állami tanítóképzők vezetői pedagógiaiilag művelt, a tanítóképzés gyakorlati feladatait megoldani tudó tanárok legyenek.¹⁴³

Az első igazgató: Emericzy Lajos

Az 1847. július 14.-én kinevezett első igazgató, Emericzy Lajos életére kevés adatunk van. A szepességi Ménhárdon született és az ev. fiatalok reformkorban szokásos tanulmányainak megfelelően járta végig az iskolákat: előbb Késmárkon, majd az eperjesi kollégiumban tanult. Ezután külföldi egyetemeket látogatott. Hosszabb ideig – két évig – Göttingába tartózkodott és itt „Királyi tudományos pályadíjat,” doktori fokozatot nyert. Közvetlenül hazatérése után, a sikeres kandidátusi vizsgát követően, hívták fel rá a képző szervezésével megbízott választmány tagjainak figyelmét.¹⁴⁴

A harkácsi tanácskozás jegyzőkönyvében olyan fiatalnak jellemezték, aki „... a népnevelési pályát választá élete feladatául, erre honn és külföldön szorgalmasan készült ...” Ígérte, hogy a tanítóképzés „... vitelében mindenkor a lehető legnagyobb hűséget, szorgalmat, pontosságot tanúsítja ...” – Valószínű, hogy Németországban tanulva ő is meglátogatott – annyi más társához hasonlóan – tanítói szemináriumokat, ezért döntöttek úgy a kerületi gyűlésen, hogy nyíregyházi hivatalba lépése előtt ne szászországi tanulmányútra menjen, hanem Wimmer Henrik felsőlövői tanítóképzőjét keresse fel. Az utazáshoz ajánlólevelet és útiköltséget biztosítottak számára.¹⁴⁵ – Emericzy 1847 nyarán valóban elutazott Felsőlovőre. Ottani magatartását közvetlen kapcsolatát a szeminárium fiataljaival jelzi egy 1850-ben írt levele. Ebben a nyíregyházi egyházközség figyelmébe ajánl két, Felsőlovőn végzett fiatal tanítót. Hivatkozik arra, hogy 1847-ben Felsőlovőn járva ismerkedett meg velük, a szorgalmas és legderekabb növénydekékek közül valók, akik a felsőlövői Salzmann-féle magánintézetben gyakoroltak.¹⁴⁶

¹⁴³ Vandrák András (1844).

¹⁴⁴ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1847. jún. 23. – Harkács, Biz. Gy. jkv.
Emericzyről adatokat találhatunk Hörk József (1896) 347. p.

¹⁴⁵ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1847. júl. 14. – Gölnic, Kgy. jkv. 52. bej. 115.

¹⁴⁶ NYEL. III. Lev. k. 323.

Pedagógiai nézeteire, felkészültségére, tanári magatartására legerősebben a filantrópizmus pedagógiai gyakorlata, Pestalozzi és a neohumanizmus pedagógiai elmélete hathatott. Nemcsak a felsőlövői út feltehetően nagy hatása és a reformkori magyar pedagógiai életben és gondolkodásban érvényesülő Pestalozzi tiszteletre, ismeretre alapozzuk megállapításunkat. A tanítóképző ünnepélyes megnyitáskor elmondott beszéde és az 1848. július 5.-i „közvizsgálatról” készült jegyzőkönyv egyaránt erre utalnak.

„Képezdének fővonása leszen jót akarni, jót tenni, s illy jóban tevékenység által az életet legbölcsebben saját céljára felhasználni” – mondotta Emericzy a megnyitón. Minden percet, még a „szünórákat” is arra kell felhasználni, hogy jó nevelők váljanak a tanítványokból. Az erkölcsös, vallásos élet lesz a legjobb nevelő, nem a beszéd erről. A közvizsgálati jegyzőkönyv szerint az első év legfontosabb feladata volt, hogy a szeminárium növendékei „... rendes és jövő pályájoknak megfelelő életmódhoz szoktattak ...” Ebben a „szoktatási folyamatban” Emericzy együtt élt a fiatalokkal – talán még a szállásuk is közös volt. – A nevelés a tanár és diák közös munkája – hirdette a megnyitóbeszédben is. Legfontosabb a szoktatás, a gyakoroltatás, „jót akarni, jót tenni” és főleg „tevékenykedni a jóban”; az „életmóddal nevelés,” a példával és nem a beszéddel stb. – ezekben az elveken nem nehéz felfedeznünk Pestalozzi nevelélméletének alapvonásait.

Hasonlóan megtaláljuk Pestalozzi oktatáselméletének, módszertanának sajátosságait a tanítóképző oktatási gyakorlatában. Emericzy törekvése és alkalmazott módszerének jellemzője volt, hogy „... a szemléleti előadás szabályai szerint inkább tiszta felfogást, mint az emlékeztést elősegítő...” tanítási órákat tartott, „... a növendékek a feladott tárgyról való tiszta felfogást tanítványaikban célszerű kérdezősködő tanmóddal teremteni tanulták ...”¹⁴⁷

Politikai véleményéről, magatartásáról is jellemző képet ad a tanítóképző megnyitó ünnepségén elmondott beszéde. Szövegét Tavassy már 1847. november 12.-én közölte a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban, jelezve, hogy azt közvetlenül kapta Nyíregyházáról. Abból a tényből, hogy Tavassy a megnyitó után pár nappal – nem lehetetlen, hogy már előzőleg is – ismerte a beszéd szövegét, nagyon valószínűen következtethetünk arra, hogy Emericzy juttatta azt el hozzá. A gyorsaság – ahogy Tavassy megkapta a nyíregyházi híreket, ahogy rögtön ismerteti az ünnepi eseményt, és

¹⁴⁷ A megnyitón elmondott beszédet Tavassy Lajos (1847) közli.

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1848. júl. 5. – Nyíregyháza, Biz. Vizsgálat jelentése.

közli a beszéd szinte teljes szövegét – feltételezni engedi, hogy Tavassy és Emericzy már előbb is kapcsolatban lehettek, talán személyesen is ismerték egymást. – Az bizonyos, hogy Emericzy egyetérthetett Tavassy közoktatáspolitikai elképzeléseivel, ez lehetett az indítéka annak, hogy a nyíregyházi megnyitóról beszámoló levelet és ünnepi beszédet közvetlenül Tavassynak és nem a lap egyik szerkesztőjének (például Székács Józsefnek, aki már a kezdeti lépésektől figyelemmel kísérte a képző szervezését) küldte.

Emericzy kapcsolatát a radikális tanító mozgalommal, eszméivel beszéde részletei is igazolják. Kifejtette, hogy a tanítóság az egész nemzet fejlődésére befolyással van, ezért a szeminárium növendékeit úgy kell majd képezni, „... hogy azok a haza főcélját, közfeladatunkat, tisztán felfogván, ennek elérésére a megkívánható ügyességgel s a lehető legnagyobb rátermettséggel munkálkodhassanak ...” Beszéde végén pedig egy várható és elkerülhetetlen változásra utal: „... Igazi népnevelőket, népemelőket akarunk mi tehát – lelkestül, testestül arra készült férfiakat, kik a kisdéd növekvő új nemzedékben a jó embert, a jó hazafit biztosan célba vehetik; kik ideáljai legyenek falun a parasztnak; városban a polgárnak; kik biztos útmutatói, tanácsadói, jóakaró vezéreivé váljanak honunk alapjának, alsó elhagyott szegény rendének; valósi népbarátokat akarunk mi, kik a jónak igazi tiszteletéből, a hazafiúság hatalmas érzetéből magokat a szent célú hivatallra szánták ... csak az ilyenek által fogunk mi nyílt szemmel s erős lélekkel elébe menhetni annak, minek be kell érkeznie, mi be fog érkezni.”¹⁴⁸

1848. szeptember 1.-én a protestáns egyházi vezetők és tanárok Eötvös által összehívott pesti értekezleten Emericzy is részt vett, mint „nyíregyházi képezdei igazgató.” Az iskolaügyi kérdésekben szembekerültek az egyházi vezetőkkel és a tanítók külön gyűlésen az „... egyháztól, mint önálló és vallási hitegyesülettől különválnak és önállónak kívánják a tanügyet ...”¹⁴⁹

1848 őszén költözhetett el Emericzy Nyíregyházáról. A „közvizsgálat” jelentése, majd az 1848. július 19–20.-ei eperjesi kerületi gyűlés egyaránt elismerte, hogy a szeminárium első évében „lelkességgel,” „férfias elszánt-

¹⁴⁸ Közli Tavassy Lajos (1847). (Az 1848. júl. 20–24-én a Pesten tartott első egyetemes tanítógyűlésen sem Vandrák, sem Emericzy nem vett részt. Elmaradásuk oka lehetett, hogy ugyanezekben a napokban – júl. 19–20. között – tartották Eperjesen az egyházkerület gyűlést. Mindketten – már hivatalaiknál fogva is – Eperjesen kellett, hogy legyenek. Az eperjesi gyűlésen részt evők névsorában szerlepel is nevük.)

¹⁴⁹ Az értekezleten elfogadott nyilatkozatot közli: Dokumentumok a magyar nevelés történetéből (1100–1849) – Szerk. Ravasz János – Tk. Bp. 1966, 537–544. p.

sággal,” „fáradhatatlan vas szorgalommal” végezte munkáját – ezért köszönetüket is kifejezték. Mégis szóvá kellett tennie: nem kapja rendszeresen a fizetését és elmaradása is van a bére kifizetésében. – Hiába született határozat Eperjesen az elmaradás rendezésére, az 1848. december 20.-i iglói gyűlésig még mindig nem történt semmiféle intézkedés, sőt a nyíregyházi egyház indokokat is felsorolt a járandóság kifizetésének megtagadására. A fizetés körüli vita és a fizetés visszatartása minden felszólítás ellenére tovább tartott (1850. nagyrőcei gyűlés; 1854. dobsinai gyűlés; 1856. iglói gyűlés) és csak 1857 végén, vagy 1858 elején rendezték az adósságot.

A nyíregyházi egyház és Emericzy közötti nézeteltérésnek az lehetett az oka, hogy az egyház nehezményezte Emericzy részvételét az 1848. szeptember 1.-i pesti tanácskozáson. – Az 1848-as iglói gyűlés jegyzőkönyvében csak hivatkozást találtunk az egyházközségnek egy olyan beadványára, amelyben indokokat soroltak fel a fizetés visszatartására. Sajnos az egyházi beadványlevél nincs meg.

A tanítóképző működésének felfüggesztésekor (1850. július 8–9-ei nagyrőcei gyűlés) Emericzynek „... az átmeneti időre ... az eperjesi kollégiumban helyettesi professzori ... állást ...” biztosítottak. Itt, mint „pótló tanár” a teológia tanszéken különböző teológiai tárgyakat tanított. 1851-ben lemondott és elhagyta Eperjest. – Életútjának további alakulását – források hiányában – nem tudtuk követni.¹⁵⁰

¹⁵⁰ TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859.

1850. júl. 8–9. – Nagyrőce, Kgy. jkv. a résztvevői, névsora

NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.

1851. okt. 22–23. – Rimaszombat, Kgy. jkv. 5. bej.

Hörk József (1896)

Emericzy fizetésének visszatartásáról:

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1848. júl. 5. – Nyíregyháza, Biz. vizsgálati jelentés

1848. júl. 19–20. – Eperjes, Kgy. jkv. 20. bej.

1850. júl. 8–9. – Nagyrőce, Kgy. jkv. 4. bej.

1858. febr. 23–24. – Lőcse, Cons. Gy. jkv. 12. bej.

NYEL. III. Lev. k. 270.

NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.

1855. szept. 19–20. – Dobsina, Kgy. jkv. 19. bej. 4.

1856. okt. 20–22. – Igló, Kgy. jkv. 19. bej.

III.

*A tanítóképző megnyitását eldöntő körülmények,
a megnyitást megelőző események*

Az 1845–46-os években lelassult a szervezés, a sikertelenségek a bizonytalanságon túl elkedvetlenedéssel, az ügytől való eltávolodás veszélyével jártak. Ez még a nyíregyházi egyházközségi gyűlések jegyzőkönyveiben is felfedezhető. Ilyen helyzetben, 1847 elején, a képző megszervezését remélők és változatlanul akarók között világossá vált az intézet mielőbbi felállításának halaszthatatlan szükségessége. Félő volt, hogy a további várakozás, szervezetés, a terv teljes kudarcával jár. A nyíregyházi egyházközségi gyűlés március 31.-én, már a harkácsi tanácskozás előtt olyan határozatot fogadott el, amely szerint a tápintézetből kölcsönzött gabonát legkésőbb augusztus 15. adják vissza. Hasonló értelemben intézkedtek a tanítóképző kölcsönadott tőkéjének visszafizetéséről. Jellemző azonban, hogy április 11.-én újabb pénz- és gabonakölcsönt tettek lehetővé.¹⁵¹ – Június 6.-án egyértelműen megfogalmazták a kerületi gyűlés utasításában: „... a helyben felállítandó elemi tanítókat képző intézet mielőbbi létesítését hathatósan kívánják és sürgetik ...”¹⁵²

A június 23.-i harkácsi tanácskozáson Emericzy jelölésével megoldódott az évek óta húzódó tanítóválasztás. Ez felgyorsította az eseményeket és egyik közvetlen előzménye lett a megnyitásnak. – A mielőbbi kíváncsú kezdet mellett szóltak a gazdasági természetű megfontolások is. A szervezők látták, hogy a gyűjtésekre, a tőke növelésére, egyhelyben topogás mellett, nincs további lehetőség. Az eredményes és teljes működés feltételeit biztosító anyagi alapok hiányoztak ugyan, de az 1844-es késmárki elképzelésekhez – a szeminárium „kisebb körben” indulásához – talán megvoltak az anyagi eszközök is. Úgy gondolták, hogy az ünnepélyes megnyitó ténye, a valóságos működés, az első növendékek híre az eddiginél sokkal kedvezőbb feltételeket teremtenek egy újabb, és az egész országra kiterjedő gyűjtéshez.

Az így megduzzadt tőkére építve aztán az ideiglenesre tervezett „kisebb körű” működést, az eredeti, 1840-es alapelveknek megfelelően

¹⁵¹ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1847. márc. 21. – Gy. jkv. 691. bej.
1847. márc. 31. – Gy. jkv. 694; 708. bej.
1847. ápr. 11. – Gy. jkv. 709. bej.

¹⁵² NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1820–1847
1847. jún. 6. – Gy. jkv. 730. bej.

teljesértékűvé szélesíthetik. – A források utalnak arra, hogy többen, magához a megnyitás tényéhez kötötték újabb vagy magasabb ajánlásait. A harkácsi tanácskozás jegyzőkönyvében rögzítették: „... kívánatos volna ... már csak az intézet iránti nagyobb érdek és áldozati készség ébresztése tekintetéből is, hogy minél hamarabb megnyitassék ...” Ezért „... a választmány úgy vélekedik, hogy a megnyitást jövő, 1848. évi február első napján lehetne ...”¹⁵³

1847. július 14.-én Gölnicen a kerületi gyűlés egyérelműen egyetértve a harkácsi tanácskozáson kifejtett és rögzített, a megnyitás mellett felhozott indokokkal, határozott: „... A hosszabb előkészület után elvégre megjött a cselekvés pillanata, a sokáig gondosan ápoltság szép, magasztos eszme legközelebbre életbe fog lépni ...” és a kerület önálló tanítóképzője 1847. október 1.-én kezdje meg működését. – Elfogadták az országos gyűjtés indításának tervét és kinevezték Emericzy Lajost a képző igazgatójának.¹⁵⁴

A gölnici gyűlés után augusztus 1.-én Nyíregyházán az egyházközség megszervezte „... az intézet lakhatóvá tételét ...” majd szeptember 5.-én döntöttek: „... a legközelebbi országos vásáron 10 köből gabona vételéről a tápintézetnek ...”¹⁵⁵ – A Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban – a tervezett kezdéshez képest nagyon későn – közlés jelent meg a szeminárium megnyitásáról, röviden ismertette a jelentkezés feltételeit is.¹⁵⁶ Draskóczy külön levélben kérte a nyíregyházi egyház lelkészeit, hogy Emericzy megérkezése előtt, már esetleg szeptemberben gondoskodjanak a városba érkező tanítóképzős fiatalokról, szállásáról és étkezéséről.¹⁵⁷

A megnyitás napja: 1847. október 31.

A szeminárium ünnepélyes megnyitásának napját eltérően adják meg tanítóképző történetével foglalkozó rövid tanulmányok, utalások. Sas János visszaemlékezésében – és őrá hivatkozva Simkó Endre is – 1847. október

¹⁵³ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1847. jún. 23. – Harkács, Biz. Gy. jkv.
NYEL. III. Lev. k. 220; 244; 251.

¹⁵⁴ TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847
1847. júl. 14. – Gölnic, Kgy. jkv. 32. bej

¹⁵⁵ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–
1847. aug. 1. – Gy. jkv. 736. bej.
1847. szept. 5. – Gy. jkv. 746. bej.

¹⁵⁶ PEI. 1847, 6. évf. 39. sz. 1034. p.

¹⁵⁷ NYEL. III. Lev. k. 233.

1.-ét jelölte meg az indulás napjául. A gölnici kerületi gyűlés – mint már jeleztük – valóban ekkorra tervezte a megnyitást, és a nyíregyházi egyház-kerületi gyűlésen (1847. augusztus 1.) szintén ezt a dátumot jelentették be. Draskóczy szeptember 8.-i levelében még mindig arról írt, hogy „... közeledvén azon idő mellyben a nyíregyházi népnevelőket képző intézet megnyitandó ...”¹⁵⁸ – Szeptember közepén október 15.-ére halasztották a megnyitást. A Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban szeptember 26.-án már erről a dátumról olvashattunk.¹⁵⁹ Érdekes, hogy Draskóczy már 1848. április 20.-án kelt levelében szintén október közepére utalt a megnyitás időpontját illetően.¹⁶⁰ – Tavassy Lajos november 12.-én írt cikkében 1847. október 31.-ről szólt: e napon „... nevezetes édes-émlékezetű délutáni órákban, a tiszakerületi néptanítókat képző intézet várva-várt megnyitása, első rendes tanárának, Emericzy Lajos úrnak, beiktatásával együtt, ünnepélyesen megtörtént ...”¹⁶¹ Ezt a napot – október 31.-ét – tartjuk mi is a működés kezdete legvalószínűbb dátumának. (A dátumok különbözőségét és a hibás ellenőrizhetetlen adatok továbbélését mutatja, hogy az ev. egyház 1903-ban kiadott Névtára 1847. szeptemberét adja meg a tanítás kezdetének. Ugyanakkor sehol nem találtunk arra utalást, hogy október 31.-e a reformáció napja.)

A megnyitó ünnepség jelentős eseménye lehetett Nyíregyházának. Tavassy részletesen ismerteti. A „... buzgó ima és éneket ...” követően először Kralovánszky András, a város főbírája szólt, utána Miklósfy helybeli lelkész „... a leginkább alkalmazható tanmódszerről ...,” végül Emericzy igazgató „... alapelvzeteiről és irányadó fő elveiről ...” beszélt. Az ünnepséget befejezve Kralovánszky „... a megjelent ügybarátokat társias estelire magához hívta s bőven és jóakaróan megvendégelte ...”¹⁶²

A növendékek száma és összetétele

A megnyitás napjára mindössze hat növendék érkezett meg Nyíregyházára.¹⁶³ Emericzy – Felsőlövőről visszatérve – október elejétől tartózkodott a

¹⁵⁸ Simkó Endre (1896); Sas János (1879)
NYEL. III. Lev. k. 233.

¹⁵⁹ PEI. 1847, 6. évf. 39. sz. 1034. p.

¹⁶⁰ NYEL. III. k. 253.

¹⁶¹ Tavassy Lajos (1847).

¹⁶² Tavassy Lajos (1847).

¹⁶³ Uo.

városban. Az 1847/48-as tanévben 10 hallgatója volt a szemináriumnak. Anyanyelvüket tekintve „... 6 német és 4 tót ajkú ...” Az a tény, hogy mindannyian a képző épületében kaptak elhelyezést, arra enged következtetni, hogy a fiatalok a kerület középső és északi területeiről származtak.

Emericzy véleménye szerint a szemináriumba került fiatalok „... tudatlanok, ... gimnáziumi képzősökben elferdített, kiálthatatlan igényekhez szokottak ... voltak ...” Valószínű tehát, hogy a gimnáziumok alsó osztályaiból, a további felsőbb iskolai tanulmányokra kevésbé alkalmas fiatalok jöttek Nyíregyházára. Nem jellemezte őket a tanítói pálya iránti különösebb vonzódás, valamiféle hivatásérzet sem. Ezért az első évben a legfontosabb feladata az lett az igazgatónak, hogy „... rendes és jövő pályájoknak megfelelő életmódhoz ...” szoktassa őket. Az 1848. július 5.-i „közvizsgálat” beszámolója szerint Emericzy „... igen számos naponkénti órákban vasszorgammal vitte roppant munkáját ...” és sikeresen oldotta meg feladatát. Nevelői tevékenysége párosult a tanítás módszertani ismereteinek megalapozásával. A szeminaristák az első évben elsajátították „a szemléleti előadás szabályai” alapján a „... célszerű kérdezősködő tanmód ...” módszertani elemeit is. – A feladatok nehézségét és a diákok általános műveltségbeli hiányosságait mutatja, hogy az 1847/48-as tanévet az induló 10 növendék közül csak öten végezték el eredményesen.¹⁶⁴

Az első tanévben a szeminaristák között is jelentkeztek a nemzetiségi ellentétek. 1848. április 18.-án panaszt tett az egyházközség felügyelője Hulyuk Mihály segédlelkész ellen az egyházközségi gyűlésen. Arról olvashatunk, hogy a segédlelkész „... a helyben nehéz küzdelmek után és nagy áldozatokkal felállított tanító képezde tót és német ajkú ifjai között nyelvkülönbségi szakadást és egyenetlenséget támasztott ... lázító tót verseket terjesztett az iskolás gyerekekkel ...” A presbitérium tagjainak többsége a segédlelkész állásából való „elmozdítását” kívánta.¹⁶⁵ – Április 21.-én Hulyuk arról ír levelében, hogy bár a vádban foglaltakat megtette, de a „... szláv újságokból kihúzott szláv dalok leírása mellett ...” semmi rossz szándéka nem volt. Úgy ítélte meg tettét, hogy az „... se álladalmi se pediglen egyházi törvényekkel legkisebben sem ellenkezik ...” mégis lemondott és rövidesen elment a városból.¹⁶⁶

¹⁶⁴ TEKL. Közgyűlési iratok III/4 1848–1859
1848. júl. 5. – Nyíregyháza, Biz. vizsgálat jelentése
NYEL. III. Lev. k. 337

¹⁶⁵ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–
1848. ápr. 18. – Gy. jkv. 791. bej.

¹⁶⁶ NYEL. III. Lev. k. 252; 253.

A tanítóképző diákjainak életéről keveset tudunk. A szeminárium épületében laktak és mindannyian ingyenes étkezést kaptak.¹⁶⁷ Valószínű, hogy életüket, mindennapjaikat a zay-ugróci tanácskozáson elfogadott „Magyarhoni ágostani hitvallású ev. felsőbb iskolák számára hozott törvények”-nek megfelelően alakították. A kerület többi „felső iskoláiban” is ezen törvényeknek megfelelő tanulmányi és fegyelmi szabályzatokat dolgoztak ki. A zay-ugróci törvények még az 1848-as iskolai szabályzat tanulókra vonatkozó rendelkezéseiben is érvényesültek.¹⁶⁸

A megnyitást követő időszak legfontosabb feladataiból

A tanítóképző 1847-ben, az 1840-ben Miskolcon elfogadott alapelvek szellemében, és az 1844-es késmárki határozatnak megfelelően ideiglenesen, a tervezettnél „kisebb körben” kezdte meg munkáját. A megnyitás után a képző ügyét szorgalmazók legfontosabb feladatuknak tartották, hogy az 1840-es terveknek megfelelő formában mielőbb teljes értékűvé tegyék a „kisebb körben” működést. Ehhez elsősorban az anyagi feltételeket kellett megnyugtatóan rendezni, szilárd gazdasági alapot teremteni. Az 1847-es gölnici gyűlés határozata értelmében 1848. március elején országos gyűjtést indítottak. A gyűjtés célja: a szeminárium „... életének biztosítása s a terv szerinti minden tényezőnek mozgásba s teljes áldásos működésbe hozása ...”¹⁶⁹ – Remélték, hogy az intézet működése anyagi támogatásra serkenti a kerület és az ország minden „igaz, buzgó hazafiát”.

A gyűjtés megindításával együtt igyekeztek gondot fordítani arra, hogy az intézet első éve sikeres legyen. Kívánták, hogy az intézet jó híre mindenkihez eljusson és bizalmat keltsen. Ezért kiemelt érdeklődéssel, és figyelemmel kísérték munkáját. Az 1848. július 19–20.-i eperjesi kerületi gyűlésen részletesen megvitatták a tanítóképző helyzetét.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Tavassy Lajos (1847)

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1848. júl. 5. – Nyíregyháza, Biz. vizsgálat jelentése

¹⁶⁸ PEI. 1842, 1. évf. 7. sz. 76–80. p.

Vö.: TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1858. szept. 14–15. Nyíregyháza, Kgy. jkv. 15 bej. 19; 20; 21. §.

¹⁶⁹ NYEL. III. Lev. k. 233; 244; 251.

TEKL. Közgyűlési iratok III/3. 1839–1847

1847. jún. 23. – Harkács, Biz. Gy. jkv.

1847. júl. 14. – Gölnic, Kgy. jkv. 32. bej.

¹⁷⁰ NYEL. III. Lev. k. 233; 251.

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1848. júl. 5. – Nyíregyháza, Biz. vizsgálat jelentése

Az összegyűlt pénzből legelőször újabb két tanár alkalmazását kívánták megvalósítani. 1847/48-ban Emericzy egyedül látta el az órákat. Még az ének-zenét és a szlovák nyelvet is ő tanította.¹⁷¹ – Világos volt a kerület vezetői előtt, hogy Emericzy „... állandó lelkesedése és ... önfeláldozása volt képes eddig is (1848 nyaráig) életben tartani az intézetet ...” A kerületi gyűlés „... elszomorodva érté meg, hogy az intézet annak anyagi oldalát tekintve olly szomorú helyzetben vagyon, ... félni lehetne, hogyha gyorsan és nagyobb szerűleg fel nem segítetik, az annyi lelkesedéssel felkarolt ügy a felbontás veszélyének tétetendik ki ...”¹⁷² A tanári létszám gyarapítása tehát elengedhetetlen feltétele volt a további működésnek és egyben kezdete is lehet volna annak a növekedésnek, melynek eredményéül több fiatal fogadhat az intézet, kibővíthet – az 1840-es terveknek megfelelően – a tanítás anyaga, megvalósulhat a „teljes általános működés”.

Az anyagi bizonytalanság és rendezetlenség megszüntetését és ezzel együtt a képzés színvonalának emelését azonban végül is az államtól várták. Az eperjesi gyűlés jegyzőkönyvében megfogalmazták kívánságukat: „... biztosan remélhető ... hogy ezen intézetünkrőli gondoskodást ... az álladalom vállaná magára, azt fenntartani s minden kitelhető módon ápolni szent kötelességének ismervén ...”¹⁷³

A kerület 1848. szeptember 4.-én felterjesztéssel fordult a VMK-hez, melyben kérték Eötvöst: a nyíregyházi ev. tanítóképző fenntartását az állam venné át. A felterjesztés teljes szövegét nem ismerjük, de valószínűnek tartjuk, hogy az egyház azzal együtt, hogy az iskolát az államnak átadná, előnyöket is kívánt biztosítani magának az új állami képzőben. Hasonló törekvést 1867 után is megfigyelhetünk, amikor ismét felajánlották a szemináriumot az államnak.

A VKM-ből 1848. szeptember 8.-án Szász Károly válaszolt. E levél szerint a minisztérium „kedvesen” fogadta az ajánlatot, azonban „... addig is míg a nevezett képezdének miniszteri biztosok általi megtekintése eszközölthetnék ... hazánk mostani állapotának derültebbé alakulásáig ...” el-

1848. júl. 19–20. – Eperjes, Kgy. jkv. 20. bej.

¹⁷¹ NYEL. III. Lev. k. 251.

¹⁷² TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859
1848. júl. 5. – Nyíregyháza, Biz. vizsgálat jelentése
1848. júl. 19–20. – Eperjes, Kgy. jkv. 20. bej.

¹⁷³ TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859
1848. júl. 19–20. – Eperjes, Kgy. jkv. 20. bej.

halasztották az átvétel konkrét intézkedéseinek megtételét.¹⁷⁴ Érdekes lenne felderíteni, hogy mennyire befolyásolhatta a minisztérium képzővel kapcsolatos magatartását a protestáns tanítók gyűlése (szeptember 1–3.), ahol az ev. tanítók is Eötvös elképzelései mellett foglaltak állást. A tanácskozáson a nyíregyházi képzővel kapcsolatba hozható pedagógusok is részt vettek: Vandrák András, Tavassy Lajos, Tomasek Pál, Terray Károly, Breznik János, Warga János és Emericzy Lajos.

Az 1848. szeptember 14.-i iglói kerületi gyűlés örömmel vette tudomásul a minisztérium levelének tartalmát.¹⁷⁵ – A tanítóképző államivá tételének kérdése önmagában is bizonyítja, hogy maga az egyházkerület az intézet állami fenntartásában látta a pedagógusképzés legrealisabb megoldási módját. Mutatja azt is, hogy az egyházi jelleg – mint szervezeti keret – a törvényes és független magyar kormány megalakulása után már nem jelentette a tanítóképző egyedüli és legjobb működési, működtetési formáját. Az 1848-as népiskolai törvényjavaslat 17. §-a – sikeres törvényerőre emelése után – alapot adott volna az államhatalom közvetlen beavatkozására, segítésére, tanítóképzők szervezésére.¹⁷⁶

A képzés elakadásának körülményeiről és okairól (1848–49)

Egyéves működés után tíz évig szünetelt az oktatás a nyíregyházi ev. tanítóképzőben. Milyen körülmények között következett be a tanítás ideiglenes és meghatározatlan időre történő felfüggesztése? Mik az okai, hogy 1848 őszén már nem indult meg az oktató munka a szemináriumban?

Az 1847/48-as tanév is – mint arról a „közvizsgálat” beszámolójából értesülhettünk – rendkívüli nehézségek között telt el, és eredményeiben talán is a vártnál kedvezőtlenebbül zárult. A tanulók csekély száma meglepő és nem egészséges jelenség volt. Egyedül Emericzy munkájáról állapítottak meg pozitívumokat, de egyéb tényezőkben alig történt a további működést kedvezően befolyásoló előrelépés.

¹⁷⁴ TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859
1848. szept. 7. – Budapest, VKM. levele

¹⁷⁵ TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859
1848. szept. 14. – Igló, Kgy. jkv. 6. bej.
TEKL. Közgyűlési iratok III/5. 1870–1879
1870. júl. 27–28. Lócse, Kgy. jkv. 8; 33. bej.
1870. júl. 28. – Eötvös József VK miniszter távirata.

¹⁷⁶ Ld. az 1848-as törvényjavaslatot az elemi oktatásról, közli: Dokumentumok a magyar nevelés történetéből (1100–1849) – Szerk. Ravasz János – Tk. Bp. 1966, 524–529. p.

Az országos gyűjtés megindult ugyan, de intenzitása változatlanul lassú volt. Az 1854-es dobsinai kerületi gyűlésen – ahol a képző anyagi eszközeiről, tőkéjéről adtak részletes jelentést – nem történt említés az 1848/49-es országos gyűjtésről. Ez érthető is, hiszen az akkor összegyűlt pénz értéktelenné válhatott és a szeminárium tőkéjében nem jelentett növekedést 1853-ban.¹⁷⁷ Ha azonban 1848–49-ben nagyobb pénzösszeg került volna a képző alapítványába, akkor erről az 1848–49-ben született forrásokban valamilyen utalást biztos találnánk. – A pénztelenségre – ezzel együtt a gyűjtés eredménytelenségére – meggyőzően mutat rá az eperjesi kerületi gyűlés jegyzőkönyve, majd az a tény, hogy még Emericzy fizetését sem tudták, vagy akarták rendezni.¹⁷⁸ – Így tehát Draskóczyéknak a képző megindulásához fűződő reményei nem váltak valóra. Az iskola anyagi alapjai bizonytalanok maradtak, és ez, a gazdasági alapok hiányossága a működés elakadásának az egyik alapvető oka volt 1848-ban.

Már az országos gyűjtést is kedvezőtlenül befolyásolhatta az ország belső helyzete, majd különösen a szabadságharc. A politikai események, a katonai küzdelmek 1848 őszétől érthetően háttérbe szorították a képző, egyáltalán az iskolaügy kérdéseit. A harcok, amelyek 1848 decemberében Schlick északról történő támadásával kezdődtek, 1849. január–februárjában a kerület területén folytak. Pách Mihály szuperintendens már 1848. október 20.-i levelében – melyet a nyíregyházi egyháznak is megküldött – felszólította az evangélikusokat, hogy hazánk „aranyos szabadságát az ármány ellen” védjék meg.¹⁷⁹ – Az 1849-es szabadságharcban a szemináriumi tanulók nagyobb része honvédnek állott be.¹⁸⁰ – Így az iskola „... annyira megszűnt, hogy ... (1848) őszi óta tanítvány nem volt, ... későbbben a tanító is ... elköltöztén, az intézet ... tanító és tanítvány nélkül van, s az épületnek sincs gondviselése ...” – írták 1849. június 3.-án a nyíregyháziak.¹⁸¹

¹⁷⁷ Az 1648-as országos gyűjtésről:

NYEL. III. Lev. k. 244; 330.

TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859

1848. júl. 19–20. – Eperjes, Kgy. jkv. 19. bej.

NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.

1854. szept. 19–20. – Dobsina, Kgy. jkv. 7. bej.

¹⁷⁸ Ld. a 150. jgy. forrásait is.

¹⁷⁹ NYEL. III. Lev. k. 1848. okt. 20.-án keltezett irat.

¹⁸⁰ TEKL. Canonica Visitatio jgyk. III/26–27

1877–78. évi Canonica Visitatio a hegyaljai egyházmegyében jkv.

¹⁸¹ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1848–

1849. jún. 3. – Gy. jkv.

Hozzájárult a további működés elakadásához, hogy az igazgatói fizetés elmaradása, vagy visszatartása miatt a nyíregyházi egyházközség és Emericzy Lajos között kialakult vita 1848 őszén olyan élessé vált, hogy végül az igazgató a városból is elköltözött.

Az 1848. december 20.-i iglói kerületi választmányi gyűlésen még reménykedtek, hogy az egyházközség és Emericzy által „... felhozandó sérelmekből netalán eredhetendő bajoni orvoslást – a képző választmánya kieszközöli ...,” azért is, hogy általa „... a Seminarium üdvös működése ha még lehet; – előmozdítassék ...”¹⁸²

1848 őszén a nyíregyházi egyházközség bizakodott, hogy a tanítóképzőben tovább folyhat – ha kissé később kezdődően is – az oktatás. Igaz, hogy október 15.-én arról intézkedtek: „... miután előrekövetkeztethető, hogy most képezdei tanítványok nem léte miatt az elemi 4 oskolákat ismét külön fizetéses tanítókkal kellenék ellátni ...,” és ezért gondoskodniok szükséges az 1849/50-es tanévre új tanítókról, mégis akkor még „... a következő évnegyedi fizetését ...” a képzőnek „előlegesen kifizetni” rendelték. Novemberben, pedig 60 kőből – a képzőnek szánt – gabona vásárlásáról döntöttek.¹⁸³ – Az egyházközség magatartásában csak 1849. június 3.-án következett be jelentős változás. Ekkor utasításba adták a kerületi gyűlésre készülő követeknek, hogy a szemináriumra tett ajánlatait csak akkor fogja teljesíteni az egyházközség, ha a feltételként megfogalmazott követelményeknek a szeminárium is eleget tesz, vagy is növendékei közül segítséget biztosít a város iskoláiba. – Mivel ez nem történt meg, támogatásukat megszüntették.¹⁸⁴

A szeminárium sikerekben nem bővelkedő első tanévének tapasztalatait összegezve megállapíthatjuk: az állandósult anyagi bizonytalanság, az ország forradalmi, majd háborús állapota, a nyíregyházi egyház támogatásának felfüggesztése, majd végül az 1849. október 9.-én kiadott ún. Geringer-féle iskolai szabályzat (Grundsätze für: die provisorische Organisation des Unterrichtswesens in dem Kronlande Ungarn) rendelkezéseinek teljesíthetlensége együttesen eredményezték a tanítóképző szüneteltetését elrendelő nagyrőcei határozatot (1850. július 8.). A kerületi gyűlés jegyzőkönyve sze-

¹⁸² NYEL. III. Lev. k. 270.

¹⁸³ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–
1848. okt. 15. – Gy. jkv. 47. p. 5
1848. nov. 19. – Gy. jkv. 48. p. 3.

¹⁸⁴ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–
1849. jún. 3. – Gy. jkv. 60. p. 2

rint a szemináriummal foglalkozó bizottság javasolta, majd a gyűlés elfogadta: „... A nyíregyházi szeminarium jobb időig zárássék be és a meg-lévő tárgyai helyeztessenek biztonságba ...”¹⁸⁵

A Geringer-féle szabályzat meghatározta: „Nyilvános intézetet állíthat fel: állam, egyház, község, magános. Bárki állítsa fel, mindenféle intézetnek olyan berendezésének kell lenni, mint e nemű állami intézeteknek.”¹⁸⁶ A tanítóképzők az 1848. 6/111. számú és az 1849. július 13.-án kiadott osztrák közoktatásügyi miniszteri utasítás, valamint az 1845-ös hely tartótanácsai rendeletben foglaltak szerint működhetek. A képzést kétévesnek kellett tervezni ugyan, de az iskola oktatóinak meghatározott száma, a tárgyi fel-tételek követelményei olyanok voltak, amit a kerület, anyagi eszközök hiá-nyában, nem tudott biztosítani. – Nem is szólva a protestáns egyházak szá-mára különösen kedvezőtlen belpolitikai helyzetről.¹⁸⁷

A nyíregyházi egyházközségi gyűlések jegyzőkönyveiben 1854. alig ta-lálható a szemináriumról bejegyzés. Az 1850. április 7.-i gyűlés jegyző-könyve szerint a szeminárium épületének „... elkerülhetetlenül szükséges kijavítását, a szeminárium ingóságainak számbavételét, a szükségesek ki-szemelését és a többi eladását ...” határozták el. Céljuk, hogy „... az épü-letet a végképeni romlástól megmentsék ...” Ez jelzi, ha pillanatnyilag le is mondtak az iskola működtetéséről, de bíztak az oktatás újraéledésében.¹⁸⁸

Több mint tíz év múlva – 1859-ben – kezdődött meg újból a tanítás a szemináriumban. – Újra indulás volt az, ismételt, évekig tartó (1854–59) szervező munka eredménye. A hosszú működési szünet ellenére, megválto-zott politikai helyzetben és körülmények között ugyan, mégis úgy tartjuk, hogy 1859-ben nem egy új iskola nyitotta meg kapuit Nyíregyházán. A re-formkor harcaiban megfogalmazott célok és gondolatok, az 1847/48-as tan-év működése nemcsak az emlékeikben élt az 1850-es évek szervezőinek. Az eltérések mellett a két időszakban azonos kérdések és feladatok, megegyező megoldások jelzik az iskola működési feltételeinek és sajátosságainak to-vábbbélését is. Így nemcsak jogi, hanem valóságos történeti folytonosságot

¹⁸⁵ TEKL. Közgyűlési iratok III/4. 1848–1859
1850. júl. 8–9. – Nagyrőce, Kgy. jkv. 4. bej.

¹⁸⁶ A Geringer szabályzatot közli Pethes János (1892)

¹⁸⁷ A kerület reagálásához:
NYEL. Kerületi közgyűlési jkv.
1851. okt. 21–23. – Rimaszombat, Kgy. jkv. 4. bej.

¹⁸⁸ NYEL. Egyházközségi Gy. jkv. 1847–
1850. ápr. 7. – Gy. jkv. 69. p. 2

figyelhetünk meg az iskola 1836–1847. tartó szervezése és az 1854–1859-es újjáalakításának, valamint a működés első (1847–1848) és második (1859–1873) szakaszának története között.

A jegyzetekben használt rövidítések:

TEKL: Tiszai Evangélikus Egyházkerület Levéltára
NYÁL: Nyíregyházi Állami Levéltár
NYEL: Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezeti Levéltár
PEI: Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok
Kgy. jkv.: kerületi gyűlés jegyzőkönyve
Lev. k.: leveleskönyv
Gy.: gyűlés
Biz.: Bizottság(i)

A képző szervezésének és működése első időszakának kronológiája:

1836. július 25. *Nyíregyháza* – **kerületi gyűlés**: a kerületi iskolaszabályzatban megfogalmazzák a tanítóképző szükségességét;
1837. *Miskolc* – **kerületi gyűlés** – a Hunfalvi-Némethy-féle javaslat előterjesztése (felszólítás) a képző felállításáról;
1838. július 24. *Rimaszombat* – **kerületi gyűlés**: megtárgyalják a Hunfalvi-Némethy-féle javaslatot, a tervet véleményezésre szétküldik az esperességekhez; 35 tagú bizottságot neveznek ki a javaslat részletesebb kidolgozására;
1839. május 1. Rozsnyó – a képző felállításának tervét ki dolgozó bizottság ülése – egységes terv nem születik;
1839. július 5. Kassa – bizottsági ülés – tervük: egy már működő főiskola-hoz vagy gimnáziumhoz szervezni a képzőt;
1839. július 6. Kassa – **kerületi gyűlés** – megvitatják a javaslatot, de a döntést elhalasztják;
1840. július 14. – a nyíregyházi egyházközség levele, amelyben kéri a képző Nyíregyházán történő felállítását;
1840. július 20. Miskolc – bizottsági ülés – részletesebb javaslat kidolgozása (működési szabályzat) – önálló tanítóképző gondolata;
1840. július 21. *Miskolc* – **kerületi gyűlés** – elfogadják a bizottság javaslatát – határozat: önálló tanítóképzőt szerveznek Nyíregyházán!
1840. augusztus 2. Nyíregyháza – egyházközségi gyűlés – felolvassák a miskolci kerületi gyűlés határozatát;
1841. július 19. Nyíregyháza – a városi tanács gyakorlókertnek – használatra – földet ad a képzőnek (20 hold);
1841. október 27. Nyíregyháza – Draskóczy Sámuel kerületi főfelügyelő és Komáromy József esperes tárgyalásai a városban – a gyakorlókert földterületének növelése és az iskolaépület tervei;
1842. március 26. Nyíregyháza – az egyházközség megvásárolja a kerület nevében a Mezősi-féle házat iskolaépületnek;
1842. május 19–20. *Igló* – **kerületi gyűlés** – támadás az 1840-es miskolci határozat, a képző Nyíregyházán történő szervezése ellen – a Nyíregyházát támogatók győzelme – határozat országos gyűjtés indítására;
1842. Némethy Pál cikke a képző szervezésének körülményeiről a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban;
1843. június 18. Harkács – bizottsági tanácskozás – a „kisebb körben” működés javaslata;

1844. Vandrák András cikke a képzőről a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban;
1844. július 2. *Késmárk* – **kerületi gyűlés** – határozat az oktatás 1844/45-ös tanévben történő megindításáról; igazgatói pályázat meghirdetéséről – választmány kinevezése a szervezési teendőkre;
1844. augusztus 28. Harkács – választmányi gyűlés – az oktatás megindításának tervezett időpontja: 1845. febr. 1. – az igazgatói állásra beérkezett pályázatok elbírálása, Vandrák András felkérése az igazgatói állásra;
1845. július 19. *Jolsva* – **kerületi gyűlés** – az igazgatóválasztás kérdéseinek megbeszélése, az oktatás megindításának elhalasztása (az 1844. késmárki határozat módosítása);
1847. június 23. Harkács – választmányi gyűlés – Emericzy Lajos igazgatónak jelölése;
1847. július 14. *Gölnic* – **kerületi gyűlés** – Emericzy Lajos kinevezése; határozat a megnyitásra (1847. október 1.) és országos gyűjtés indítására;
1847. nyár, Felsőlövő – Emericzy Lajos igazgató tanulmányozza Wimmer Ágost tanítóképzőjét;
1847. október 31. **Nyíregyháza – a tanítóképző ünnepélyes megnyitása;**
1847. november 12. Tavassy Lajos ismertetése a képző megnyitásának eseményeiről a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokban;
1848. márc. – Országos gyűjtés a képző támogatására – Kossuth Lajos is támogatja a képzőt!
1848. április vége – Nyíregyháza – nemzetiségi ellentétek a képző diákjai között;
1848. július 5. Nyíregyháza – „Közvizsgálat” a képző egyévi munkájáról;
1848. július 19–20. *Eperjes* – **kerületi gyűlés** – elképzelések a képző anyagi gondjainak rendezésére, az oktatás színvonalának emelésére;
1848. szeptember 1–3. Pest – a protestáns tanítók gyűlése – a résztvevők között Emericzy Lajos igazgató;
1848. szeptember 4. – A VKM válasza a kerület levelére, amelyben a képző állami képzővé szervezését kérik;
1848. szeptember 14. *Igló* – **kerületi gyűlés** – tárgyalják a képző államivá szervezésének terveit;
1848. ősz, Nyíregyháza – nem indul meg az oktatás – a diákok katonának (?) állnak, Emericzy Lajos elköltözik Nyíregyházáról;
1849. június 3. Nyíregyháza – egyházközségi gyűlés – határozat: felfüggesztik a képző javára felajánlott anyagi támogatásaikat;
1849. október 9. – a Geringer-féle iskolaszabályzat megjelenése

1850. július 8–9. *Nagyőrce* – **kerületi gyűlés** – határozat: a képző „jobb időkig” történő bezárása.

A felhasznált irodalomból:

1. A magyarhoni protestáns egyház története – Szerk. Zsilinszky Mihály – Bp. 1907.
2. A nyíregyházi evangélika egyház története 1802–1855 – A Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezeti Levéltár kézírata
3. Bánhegyi István: A nyíregyházi evang. tiszakerületi néptanító képezde ismertetése oly javaslatokkal, melyek nyomán azt lehet rendezni, hogy jól kiképzett néptanítókat nevelhessen – Debrecen, 1867
4. Hörk József: Az evangélikus Tiszakerület püspökei (Superintendensei) – Kassa, 1888
5. Hörk József: Az eperjesi központi kollégium története – Kassa, 1896
6. Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története – Bp. 1883
7. Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad, kiváltságos város története –Nyíregyház, 1886
8. Mayer Endre: Vandrák András az eperjesi evangélikus kollégium tanára – Bp. 1911
9. Mészáros István: A magyar nevelés története 1790–1849 – Bp. 1968
10. Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon 1848–1948 – I; II. k. – Bp. 1971.
11. Némethy Pál: A Nyíregyházán felállítandó, népművelőket képző intézet képződése s elrendezése – Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok, 1842, 1. évf. 1sz. 91–95. p.
12. Pethes János: Népoktatásunk állapota a forradalom után I. – Magyar Paedagogia, 1. évf. 1892, 229–240. p.
13. Péterfy Sándor: Az elemi népoktatás története – Bp. 1896
14. Révész Imre: A magyar protestantizmus története a kereszténység egyetemes fejlődésének keretében – Kolozsvár, 1923
15. Sas János: Búcsú a tanári pályától – Bp. 1879
16. Simkó Endre: A tiszai ág. h. v. egyházkerületi koll. tanítóképző intézet története – Eperjes, 1896
17. Sebestyén Gyula: Elemi iskolai tanító- és tanítónőképzőink fejlődése – Bp. 1896
18. Szabó József: Az 1836. évi nyíregyházi evangélikus iskola szabályzat – In: Tanulmányok a magyar nevelésügy XVII–XX. századi történetéből – Bp. 1980, 127–140. p.

19. Szelényi Ödön: A magyar ev. nevelés története a reformációtól napjainkig – különös tekintettel a középiskolákra – Pozsony, 1919
20. Szelényi Ödön: Vandrák András pedagógiai iratai – Magyar Paedagogia 1917, 26. évf. 1–2. sz. 48–63. p.
21. Tavassy Lajos: A néptanítókat képezde Nyíregyházán – Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok – 1847, 6. évf. 47. sz. 1278–1286. p.
22. Vandrák András: Az eperjesi kollégium múltjának és jelen állapotának vázlatos rajza – Eperjes, 1867
23. Vandrák András: A Nyíregyházán felállítandó evang. seminárium ügyében – Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok, 1844, 3. évf. 22. sz. 512–517. p.
24. Vécsey Tamás: Emlékbeszéd Vandrák András levelező tag felett – In.: MTA. Emlékbeszédek III. k. Bp. 1886.